

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ НОВОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Колективна монографія
за редакцією А. М. Любчик, Г. Л. Губіної

Електронне видання

Харків
2024

УДК [346.1:[001.89:330]:341.1/8]
DOI 10.37772/978-617-7806-58-4
П 69
JEL O32, O34, O57

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 10 від 06 грудня 2024 року)*

Автори:

А. П. Гетьман – розд. 4 (співавт. *І. В. Подрез-Ряполова*), *Г. Л. Губіна* – вступ (співавт. *А. М. Любчик*), розд. 9, *М. О. Лукань* – розд. 3, *А. М. Любчик* – вступ (співавт. *Г. Л. Губіна*), розд. 1, *І. О. Мамаєв* – розд. 5, *Ю. М. Павлютін* – розд. 2, *І. В. Подрез-Ряполова* – розд. 4 (співавт. *А. П. Гетьман*), *О. В. Розгон* – розд. 8, *В. А. Чубенко* – розд. 7, *Д. І. Шматков* – розд. 6.

Рецензенти:

Оксана ЩЕРБАНЮК – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор Вільнюського університету (Литовська Республіка);

Аліна ДЕНИСОВА – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ;

Дмитро БОЙЧУК – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури: монографія /
П 69 [А. П. Гетьман, Г. Л. Губіна, М. О. Лукань та ін.]; за ред. А. М. Любчик та Г. Л. Губіної.
Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 277 с.

ISBN 978-617-7806-58-4

У монографії висвітлені сучасні правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури, що формуються в Україні, враховуючи досвід та практику ЄС. З'ясовані актуальні проблеми для сьогодення у теоретико-практичній площині: правове регулювання науково-дослідницької інфраструктури в Україні, правове забезпечення кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності, юридичні аспекти грантової підтримки наукових досліджень.

Монографія рекомендована учасникам освітнього процесу та всім, хто цікавиться правовими аспектами реалізації механізмів нової науково-дослідницької інфраструктури.

Ключові слова: грантова підтримка, Європейська прокуратура, Європейська Рахункова Палата, Європейський офіс по боротьбі з шахрайством, інтелектуальна власність, кадровий потенціал, комерціалізація результатів досліджень, науково-дослідницька інфраструктура.

© А. П. Гетьман, Г. Л. Губіна, М. О. Лукань та ін., 2024

© Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2024

ISBN 978-617-7806-58-4

NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE
SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTE
OF PROVIDING LEGAL FRAMEWORK FOR THE INNOVATIVE
DEVELOPMENT

LEGAL MECHANISMS OF THE NEW RESEARCH INFRASTRUCTURE

Monograph

Getman A., Lukan M. & Gubina G. et al. (2024). Legal mechanisms of the new research infrastructure: monograph. In A. Liubchych & G. Gubina (Ed.). Kharkiv: Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 277 p.

UDC [346.1:[001.89:330]:341.1/.8]

DOI 10.37772/978-617-7806-58-4

ISBN 978-617-7806-58-4

JEL: O32, O34, O57

The monograph highlights the modern legal mechanisms of the new research infrastructure being formed in Ukraine, taking into account the experience and practice of the EU. For today, the actual problems have been clarified in the theoretical and practical plane: legal regulation of the research infrastructure in Ukraine, legal support of the personnel potential in the field of scientific and scientific-technical activity, legal aspects of grant support for scientific research.

The monograph is recommended to the participants of the educational process and anyone interested in the legal aspects of implementing the mechanisms of the new research infrastructure.

Key words: grant support, European Public Prosecutor's Office, European Court of Auditors, European Anti-Fraud Office, intellectual property, personnel potential, commercialization of research results, research infrastructure.

- © Getman A., Lukan M. & Gubina G., 2024
- © Scientific and Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
2024

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1. Науково-дослідницька інфраструктура в національній інноваційній системі України	9
2. Нормативно-правова регламентація основних засад функціонування та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення.....	30
3. Правова науково-дослідницька інфраструктура.....	52
3.1. Правова науково-дослідницька інфраструктура в Україні та світі та її вплив на розвиток інновацій.....	52
3.2. Механізми забезпечення правової науково-дослідницької інфраструктури.....	61
4. Правове забезпечення розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності в умовах розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні	75
5. Комерціалізація результатів досліджень в науково-дослідницькій інфраструктурі.....	96
5.1. Значення та основні перешкоди у процесі комерціалізації	96
5.2. Організаційні механізми європейських проєктів у процесі комерціалізації	102
5.3. Фінансові механізми європейських проєктів у процесі комерціалізації.....	111
5.4. Державно-приватне партнерство у процесі комерціалізації.....	121
5.5. Трансфер технологій та інтелектуальна власність у процесі комерціалізації	132

6. Право інтелектуальної власності в обміні інформацією серед суб'єктів дослідницьких інфраструктур	138
6.1. Правове регулювання питань інтелектуальної власності у трансфері технологій в Україні	138
6.2. Використання інформації з відкритих джерел та право інтелектуальної власності.....	144
6.3. Управління правами інтелектуальної власності на веб-сайти	154
6.3.1. Копіювання коду веб-сторінок: створення похідних робіт та трансформаційне використання.....	154
6.3.2. Юридичне значення односторонніх заяв про авторські права на веб-сайтах суб'єктів дослідницьких інфраструктур	157
7. Юридичні аспекти грантової підтримки наукових досліджень в Україні	167
8. Правове забезпечення європейських дослідницьких інфраструктур: досвід для України	190
9. Органи ЄС, що захищають фінансові інтереси ЄС у рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа».....	234

ВСТУП

Колективна монографія виконана в рамках теми фундаментального дослідження «Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури» РК УкрІНТЕІ №0121U113768. Така спрямованість обумовлена новими викликами, що з'являються для вчених, науковців незалежно від країни та місця їх працевлаштування чи проведення дослідження. Однак, всіляка науково-дослідницька діяльність пов'язана з економічним аспектом та юридичним. Останній відіграє важливу роль у сучасності завдяки появі різноманітних технічних розробок (наприклад, електронні реєстри, бази даних, програми), які дозволяють підвищити рівень самої науково-дослідницької діяльності та її результати. Наслідком стане формування нового кадрового потенціалу, що здатний бути конкурентоспроможним у сучасності. У зв'язку з цим кожен із авторів (А. П. Гетьман, І. В. Подрез-Ряполова, Г. Л. Губіна, А. М. Любчич, М. О. Лукань, І. О. Мамаєв, Ю. М. Павлютін, В. А. Чубенко, Д. І. Шматков) дослідив, проаналізував нагальні питання, проблеми реалізації правових механізмів нової науково-дослідницької інфраструктури на власний розсуд, враховуючи особисті думки та наробки. Отримані та запропоновані колективом авторів монографії висновки, рекомендації мають відповідне обґрунтування.

За структурою така праця є логічно побудованою. В ній виствітлені наступні аспекти: науково-дослідницька інфраструктура в національній інноваційній системі України; нормативно-правова регламентація основних засад функціонування та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення; механізми забезпечення правової науково-дослідницької інфраструктури; правове забезпечення розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності в умовах

розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні; комерціалізація результатів досліджень в науково-дослідницькій інфраструктурі; право інтелектуальної власності в обміні інформацією серед суб'єктів дослідницьких інфраструктур; юридичні аспекти грантової підтримки наукових досліджень в Україні; правове забезпечення європейських дослідницьких інфраструктур: досвід для України; органи ЄС, що захищають фінансові інтереси ЄС у рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Вони свідчать про прагнення колективу авторів монографії провести дослідження актуальних проблем для даної теми у теоретико-практичній площині.

Науковими результатами є:

- розкриття особливостей науково-дослідницької інфраструктури в національній інноваційній системі України та обґрунтування необхідності внесення змін до чинного законодавства України щодо реалізації єдиної державної політики у формуванні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;

- аналіз нормативно-правової регламентації основних засад функціонування та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення. Окреслення напрямків оновлення вітчизняної нормативно-правової бази: функціонування та фінансування дослідницької інфраструктури;

- визначення механізмів забезпечення правової науково-дослідницької інфраструктури. Виявлення особливостей державних механізмів забезпечення науково-дослідної інфраструктури в Україні;

- пропонування шляхів вдосконалення правового забезпечення розвитку кадрового потенціалу сфери наукової та науково-технічної діяльності в умовах розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні;

- надання характеристики комерціалізації результатів досліджень в науково-дослідницькій інфраструктурі. Виділення та аналіз організаційних механізмів європейських проектів у процесі комерціалізації з метою подальшого застосування в Україні. Виокремлення найбільш важливих фінансових механізмів європейських проектів у процесі комерціалізації механізмів, що знайшли використання в ЄС:

Європейський стратегічний форум дослідницьких інфраструктур, Європейська дослідницька рада, Європейська інноваційна рада, Європейський інститут інновацій і технологій, кластери. Проведення порівняльного аналізу з юридичної точки зору державно-приватного партнерства в інноваційній діяльності чи спільних дослідницьких проектів в Україні та ЄС. Опрацювання напрямів трансферу технологій та інтелектуальної власності у процесі комерціалізації;

– узагальнено особливості права інтелектуальної власності в обміні інформацією серед суб'єктів дослідницьких інфраструктур. Визначено рівень правового регулювання питань інтелектуальної власності у трансфері технологій в Україні. Охарактеризована специфіка використання інформації з відкритих джерел та право інтелектуальної власності. Встановлено особливості управління правами інтелектуальної власності на веб-сайти. Акцентовано увагу на юридичному значенні односторонніх заяв про авторські права на веб-сайтах суб'єктів дослідницьких інфраструктур;

– надання характеристики юридичним аспектам грантової підтримки наукових досліджень у світі та Україні. Виділені напрямки подальших кроків для нашої держави;

– вивчення правового забезпечення європейських дослідницьких інфраструктур з метою застосування в Україні. Узагальнено європейський досвід про європейські дослідницькі інфраструктури та запропоновані шляхи використання останнього в нашій державі, що знаходиться на шляху до членства ЄС;

– дослідження деяких аспектів правового статусу органів ЄС (Європейська прокуратура, Європейська Рахункова Палата, Європейський офіс по боротьбі з шахрайством), що захищають фінансові інтереси ЄС у рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування таких органів ЄС.

1. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ІНФРАСТРУКТУРА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Наукові дослідження двадцять першого століття вимагають надійної інфраструктури, а також безперервної взаємодії між набутими академічними знаннями та інноваційними технічними послугами, створеними завдяки цифровим технологіям. Дослідницька інфраструктура (RI) втілює симбіотичний зв'язок між науковими, соціальними та матеріальними вимірами, забезпечуючи напрямки для розвитку нових стратегій. За допомогою зв'язків і співпраці з промисловістю, бізнесом і міжнародними установами університети розширюють свої лабораторні можливості, тим самим просуваючи наукові дослідження. Ця конструктивна взаємодія утворює самозмцнюючий цикл, що приносить користь усім зацікавленим сторонам. Дослідницька інфраструктура є єдиним способом оптимізації визначення цих потреб.

Середовище наукових досліджень та впровадження сучасних технологій потребує послуг із високим рівнем безпеки даних. Поліпшення інфраструктури наукових досліджень та підвищення кваліфікації дослідників забезпечить кібербезпеку даних та їх обробки.

Розвиток стійкої дослідницької інфраструктури в галузі інформаційних технологій є дуже важливим і необхідним для відповіді на поточні глобальні виклики в освітній науці та економіці.

Дослідницька інфраструктура має вирішальне значення для науки, економіки та дослідників. Дослідницькі інфраструктури — також відомі як основні об'єкти або спільні об'єкти — мають вирішальне

значення для науки, економіки та самих дослідників. Вони надають дослідникам доступ до високоякісних ресурсів і послуг, необхідних для сприяння інноваціям і розробки передових технологій для вирішення глобальних проблем і сприяння переходу до «зелених» і цифрових технологій. Однак донедавна багато наукових дисциплін і багато частин світу недооцінювали критичну роль, яку можуть відігравати такі об'єкти. Але це змінюється.

Все більш важливий характер науково-дослідницької інфраструктури заслужив її місце на вершині дослідницького порядку денного ЄС. Висновки Європейської Ради щодо дослідницьких інфраструктур¹ відкривається в новій вкладці/вікні, прийнятий у грудні 2022 року, спрямований на необхідність розширення доступу до дослідницьких інфраструктур та подальшого розвитку екосистеми європейської дослідницької інфраструктури. Аналогічно, Декларація про сприяння глобальній екосистемі дослідницьких інфраструктур², так звана Брнська декларація — є закликом до дій для підтримки розвитку процвітаючої глобальної екосистеми дослідницьких інфраструктур. Ця декларація була представлена в жовтні 2022 року під час головування Чехії в Раді ЄС і під час Міжнародної конференції з дослідницьких інфраструктур 2022 (ICRI)³.

У той час як деякі аспекти економічного та соціального впливу – особливо місцеві, такі як створення нових робочих місць – не обов'язково мають пряме відношення до наукового впливу, інші форми економічного та суспільного впливу, які мають ширший охоплення та триваліші терміни розробки, пов'язані з науковим впливом.

---

¹ Research infrastructures: Council adopts conclusions. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/02/research-infrastructures-council-adopts-conclusions/#:~:text=The%20Council%20conclusions%20recognise%20the,competitiveness%20of%20the%20European%20economy.&text=See%20full%20infographic-,Research%20infrastructures%3A,and%20breakthrough%20science%2Dbased%20innovations>

² Brno Declaration on Fostering a Global Ecosystem of Research Infrastructures. URL: <https://www.icri2022.cz/post/brno-declaration-on-fostering-a-global-ecosystem-of-research-infrastructures.html>

³ ICRI. URL: <https://www.icri2022.cz/>.

. Наприклад, наукові публікації регулярно цитуються в патентах, щоб підтвердити свої претензії; так само багато політичних документів щодо основних питань, таких як зміна клімату та проблеми глобального здоров'я, використовують наукові дослідження для підтримки політичних рішень. Усі ці шляхи впливу можна розпізнати, починаючи з оцінки наукового впливу. Останнє можна оцінити шляхом відстеження публікацій, які повідомляють про результати наукових досліджень із залученням дослідницьких інфраструктур¹.

Дослідницькі інфраструктури потребують значних інвестицій для створення та покриття своїх операційних витрат. Отже, не дивно, що спонсорам доводиться робити важкий вибір, і вони очікують, що дослідницькі інфраструктури, які фінансуються, принесуть цінність і будуть ефективними, особливо щодо надання та необхідних послуг, необхідних широкому науковому співтовариству. розвивати науку. Окрім цього, спонсори розглядають також ширший вплив на суспільство та економіку. Сьогодні державні бюджети перебувають під безпрецедентним тиском і мають бути ретельно розставлені за пріоритетами. Науковий, економічний і суспільний вплив дослідницької інфраструктури є більш важливим, ніж будь-коли, і потребує підтвердження. Залежно від країни чи спонсора відносна важливість впливу буде різною².

По мірі того, як ми просуваємось у 21 століття, важливість наукових досліджень і технологічних інновацій стає все більш очевидною. Наша здатність долати критичні виклики – від зміни клімату до глобальних загроз здоров'ю – залежить від потужності та якості наших зусиль у сфері досліджень і розробок, які сприяють інноваціям.

Проте з'явилася тривожна тенденція скорочення бюджету або стагнації бюджету – що, враховуючи інфляцію, фактично є скороченням – у важливих сферах досліджень і науки.

Ці скорочення серйозно впливають на європейські дослідницькі інфраструктури, які є серцевиною Європейського дослідницького

---

¹ The growing importance of research infrastructures. URL: <https://www.elsevier.com/connect/the-growing-importance-of-research-infrastructures>

² Там само.

простору. Протягом останніх десятиліть ці великомасштабні спільні дослідницькі об'єкти успішно сприяли передовій науці на міжнародному рівні та зміцнювали інновації на благо суспільства, технологічних організацій та промисловості.

Завдяки досвіду операторів і найсучаснішому обладнанню та обладнанням інфраструктури дозволили найкращим європейським дослідникам розсунути кордони знань.

І завдяки фундаментальним дослідженням, які проводяться дослідницькими інфраструктурами, вони відіграють вирішальну роль у збереженні наукового та технологічного лідерства Європи, сприянні інноваціям і технологічному суверенітету в ключових сферах розвитку.

Коли ми дивимося на наступну Рамкову програму FP10, постає питання: чи зможуть дослідницькі інфраструктури відігравати таку ж роль у майбутньому?

EIROforum, співпраця восьми найбільших європейських міжурядових дослідницьких організацій, які я очолював протягом останнього року і які включають CERN, Європейську лабораторію молекулярної біології, Європейське космічне агентство, Європейську організацію астрономічних досліджень у південній півкулі, Європейську Synchrotron Radiation Facility, Європейський консорціум з розвитку термоядерної енергії EUROfusion, European X-ray free Electron Laser Facility та Institut Laue-Langevin були дуже стурбовані минулою стагнацією бюджету дослідницької інфраструктури в Horizon Europe.

Враховуючи інфляцію та зростання витрат, фіксовані бюджети зменшують видаткову спроможність у реальному вираженні, загрожуючи здатності Європи залишатися конкурентоспроможними в глобальних дослідженнях та інноваціях. Враховуючи це, для FP10 ми закликаємо до значного збільшення бюджету для програми дослідницької інфраструктури. Це заклик до дії, враховуючи потребу у вирішенні зростання витрат у всіх секторах, особливо в енергетиці, а також потребу в залученні та утриманні провідних науковців та інших дослідників, таких як інженери чи IT-фахівці.

Основні інструменти

Високоякісні дослідницькі установи є інкубаторами інновацій, тісно взаємодіючи з індустріальною екосистемою Європи та сприяючи їй, сприяючи економічному зростанню та вирішуючи проблеми суспільства. Прогрес у медичних дослідженнях веде до покращення результатів для здоров'я. Інновації в технологіях відновлюваної енергії допомагають боротися зі зміною клімату, а прориви в інформаційних технологіях сприяють економічному зростанню в багатьох секторах.

Дослідницькі інфраструктури охоплюють складні інструменти та засоби, які необхідні як академічним, так і промисловим користувачам для проведення високоякісних наукових досліджень. Вони включають великомасштабні об'єкти, такі як прискорювачі частинок і космічні обсерваторії, а також спеціалізовані лабораторії та передові обчислювальні системи. Ці ресурси часто є основою, на якій будуються наукові відкриття та технологічні досягнення. Інвестиції в дослідницьку інфраструктуру Європи – це інвестиції в інноваційний потенціал і конкурентоспроможність Європи.

Без відповідних інвестицій наша здатність відкривати та впроваджувати інновації буде під загрозою. Це може вплинути на розробку вакцин; енергетичні технології, включаючи відновлювані джерела енергії та технології зменшення вуглецю; спільні інфраструктури даних; застосування штучного інтелекту в науці; і досягнення в матеріалознавстві.

Крім того, дослідницькі інфраструктури відіграють важливу роль у навчанні та навчанні молодих учених та інженерів, що має значення як для академічного, так і для промислового секторів.

Вторинні витрати через недостатні бюджети значно перевищують будь-які початкові заощадження. Буде сповільнений технологічний прогрес, зниження конкурентоспроможності та потенційний відтік мізків, оскільки кращі дослідники мігруватимуть у регіони з кращими ресурсами. Щоб переломити таку тенденцію, потрібні значні зусилля та ресурси.

Бюджет на дослідницьку інфраструктуру слід розглядати як стратегічну інвестицію в майбутнє Європи. Краща інтеграція науково-

дослідних інфраструктур у складові та кластери FP10 забезпечить оптимальне використання інфраструктури для досягнення науково-технічного прогресу.

Фінансування модернізації та безперервного технологічного розвитку у формі фінансування довгострокових програм (на відміну від фінансування проєктів у Horizon Europe) дозволить підтримувати конкурентоспроможний рівень послуг для академічних і промислових користувачів на всьому континенті.

Співпраця з промисловістю також виграє від цілеспрямованого підходу до інновацій та передачі технологій. Постійна підтримка також важлива для інфраструктур даних, які обробляють великі набори даних, що є основою успішних та інноваційних підходів ШІ. Крім того, дослідницькі інфраструктури відіграватимуть важливу роль у подальшому розвитку Європейської відкритої наукової хмари, яка спрямована на розвиток мережі даних і послуг для науки в Європі.

Виклики, з якими ми стикаємося, складні та вимагають надійних і динамічних дослідницьких можливостей. Забезпечення належного фінансування науково-дослідної інфраструктури має основне значення для підтримки та підвищення нашої спроможності долати ці виклики. Інвестуючи зараз і в наступні роки, ми гарантуємо, що ми готові відповідати на виклики завтрашнього дня, стимулюючи технологічний розвиток, заохочуючи інновації та покращуючи добробут суспільства в цілому.

Проблеми, що виникають при виборі та фінансуванні дослідницької інфраструктури, є численними, і їх вирішення вимагає ретельного осмислення ролей та обов'язків залучених суб'єктів:

1. Численні дослідницькі інфраструктури закріплені за однією або кількома установами, не пов'язані між собою і не видимі одна одній, що є результатом неузгоджених рішень. Фінансування не ґрунтується на довгострокових фінансових стратегіях і не координувалося між різними зацікавленими сторонами та науковими спільнотами. Відсутність будь-якої інвентаризації існуючих інфраструктур також перешкоджає розвитку і вибору нових.

2. Неоднорідність і складність: Існуючі інфраструктури є різними за розміром, охопленням, призначенням, етапами розвитку та механізмами фінансування, що ускладнює їхню координацію та сталі фінансування.

3. Міжнародна інтеграція: Міжнародна інтеграція має вирішальне значення для розвитку вітчизняних досліджень. Однак така інтеграція може призвести до серйозних зобов'язань щодо довгострокового фінансування та вирішення складних юридичних питань. У деяких випадках відсутність чітко визначеної фінансової відповідальності може призвести до перешкод в участі в міжнародних інфраструктурах.

4. Оцифрування та відкриті дослідницькі дані (ORD): Інфраструктури генерують величезні обсяги даних і керують ними, а принципи діджиталізації та відкритої науки стали важливими аспектами управління інфраструктурою. Інфраструктура повинна відповідати Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року¹, в той час як з'являються нові інфраструктури, що базуються на даних і застосовують методи штучного інтелекту для їх використання та управління ними, що породжує нові потреби (наукові та фінансові). Зростаюче значення діджиталізації в галузі інфраструктури також призвело до створення численних інфраструктур, які стають все більш локалізованими і географічно розподіленими. Зв'язок між дослідницькими інфраструктурами та іншими джерелами даних також стає все більш реальним.

5. Міждисциплінарність, трансдисциплінарність та суспільні виклики: З розвитком науки і збільшенням кількості доступних даних дослідницькі інфраструктури повинні ставати більш міждисциплінарними. Вони також підвищують очікування щодо відповідей на суспільні виклики і потребують реагування на них. Промисловість

---

¹ Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#n9>

також виявляє великий інтерес до співпраці з інфраструктурами, що фінансуються державою. Ця співпраця потребує вирішення.

6. Професіоналізація: Дослідницькі інфраструктури є складними, і їх функціонування вимагає вузькоспеціалізованих компетенцій, починаючи від управлінських і закінчуючи технічними навичками та навичками роботи з даними, і всі вони потребують розвитку. Для того, щоб відстежувати прогрес кожної інфраструктури в досягненні її цілей, необхідні показники ефективності роботи інфраструктури.

Послідовне, прозоре та стале фінансування інфраструктури та управління нею мають вирішальне значення для підтримки конкурентоспроможності України та розвитку її лідерства в галузі досліджень та інновацій. Управління портфелем дослідницької інфраструктури має відійти від надмірно обмежувальних історичних концепцій і враховувати найновіші розробки та виклики в галузі дослідницької інфраструктури.

Більшість європейських країн запровадили дорожні карти дослідницької інфраструктури. України, в свою чергу затвердила в 2023 року Дорожню карту європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року¹. Незважаючи на їхню різноманітність за обсягом, метою та змістом, вони об'єднують потреби та пріоритети різних учасників національної системи досліджень та інновацій, а також враховують наукову досконалість та суспільні аспекти. Дорожні карти легітимізують процес і рішення всіх зацікавлених сторін. У європейському контексті національні дорожні карти дослідницької інфраструктури важливі не лише для дослідницьких та інноваційних систем окремих країн, але й на глобальному рівні, оскільки вони підтримують довгострокову стійкість національних або міжнародних інфраструктур, які вважаються частиною екосистеми європейської дослідницької інфраструктури. У 2002 році було створено Європейський стратегічний форум з дослідницьких інфраструктур (ESFRI)²

---

¹ Про затвердження дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року: Наказ Міністерства Освіти і Науки України від 11.12.2023 № 1501. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23#Text>

² ESFRI. URL: www.esfri.eu

для підтримки узгодженого та стратегічно орієнтованого підходу до формування політики щодо дослідницьких інфраструктур в Європі. Форум відповідає за складання дорожніх карт дослідницької інфраструктури на європейському рівні та запровадив нові аспекти у процес складання дорожніх карт, щоб гарантувати довгострокову стійкість екосистеми дослідницької інфраструктури в Європі та за її межами:

- Інтеграція підходів «зверху-вниз» (розробка довгострокових стратегічних пріоритетів) та «знизу-вгору» (потреби спільнот користувачів).

- Ландшафтний аналіз (надає контекст найбільш важливих інфраструктур, оцінює взаємозв'язок інфраструктур, наукові потреби, прогалини та напрямки стратегічних інвестицій у майбутньому для підтримки досконалості у глобальному контексті. Аналіз є передумовою для визначення стратегічних пріоритетів на національному та міжнародному рівнях).

- Підходи до оцінки для відбору нових інфраструктур та оцінки якості існуючих.

ESFRI також співпрацює з Форумом Європейського консорціуму дослідницької інфраструктури (ERIC) у процесі розробки дорожньої карти та розвитку сталої інфраструктурної екосистеми. Форум ERIC сприяє координації та співпраці всіх європейських інфраструктур ERIC. ERIC мають особливу правову форму, яка полегшує створення та функціонування інфраструктури і визнана в усій Європі. Форум ERIC також сприяє поглибленню знань про інфраструктуру і прагне стати зацікавленою стороною в європейській політиці. Слід зазначити, що раніше Швейцарія була членом ESFRI як країна, пов'язана з Європейськими рамковими програмами з досліджень та інновацій. Однак з 2021 року, маючи статус третьої країни, вона більше не запрошується до участі в роботі Форуму.

23 червня 2022 року Європейська Рада прийняла історичне рішення визнати євроінтеграційну перспективу України та надати Україні статус кандидата на членство в Європейському Союзі, зокрема на основі висновку Європейської Комісії (ЄК) від 17 червня 2022 року.

У висновку констатовано, що Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100%) та непоганими результатами у дослідженні якості освіти PISA-2018. Також відмічено значний обсяг фінансування освітнього сектору (5,7% від ВВП у 2021 році) та високе охоплення українців вищою освітою.

Окремо документ також наголошує на необхідності посилення зв'язку між освітою та потребами ринку праці - завдання, над яким ми теж працюємо – активно впроваджується дуальна форма здобуття освіти для максимального узгодження навичок випускників з вимогами роботодавців.

Висновок відзначає участь України в програмах «Горизонт Європа» та «Євратом», як успішний інструмент інтеграції практик ЄС у сферу досліджень та інновацій.

Водночас Європейська Комісія відмічає тенденцію зниження видатків на фінансування наукових досліджень і розробок, яке є переважно державним та не перевищує 0,5% від ВВП, що є, вочевидь, недостатнім для стійкого зростання людського капіталу.

1 лютого 2023 року оприлюднено Аналітичний звіт щодо заявки України на членство в Європейському Союзі, згідно з яким сфера науки і досліджень має середній рівень підготовки, а сфери освіти і культури – певний рівень підготовки до інтеграції.

8 листопада 2023 року Європейська Комісія рекомендувала Європейській Раді відкрити переговори з Україною щодо членства в Європейському Союзі та оцінила стан прогресу реформ нашої країни у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення 2023 року.

Так дорожня карта розроблена Міністерством освіти і науки України за методологією RBM (results-based management) із залученням широкого кола стейкхолдерів з метою формування візії, визначення цілей та завдань для гармонізації секторальних політик та законодавства у сферах освіти і науки з європейськими на шляху до підготовки переговорів та повноцінного членства України в Європейському Союзі¹.

---

¹ Про затвердження дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року: Наказ Міністерства Освіти і Науки України від 11.12.2023 № 1501. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23#Text>

6 червня 2024 року Верховна Рада України ухвалила в першому читанні законопроект про дослідницьку інфраструктуру та підтримку молодих учених.

Мета — удосконалити механізми створення та управління дослідницькою інфраструктурою, запровадити чітку та зрозумілу систематизацію вже наявної дослідницької інфраструктури відповідно до міжнародної практики та нові інструменти підтримки молодих учених.

Це дасть змогу власникам такої інфраструктури:

- знаходити потенційних партнерів для співпраці всередині країни;
- підвищувати якість результатів наукових досліджень;
- отримувати більше ресурсів для розвитку власної наукової діяльності;
- розвивати міжнародну співпрацю у науковій сфері.

Серед основних нововведень законопроекту:

- створення умов для оптимального використання основних фондів, оборотних засобів та фінансових активів суб'єктів дослідницької інфраструктури в разі проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок;

- розширення прав суб'єктів дослідницької інфраструктури щодо відкритого доступу до об'єктів дослідницької інфраструктури. Це полягає в безперешкодному, швидкому та постійному доступі в режимі реального часу до інфраструктури, що реалізовується для будь-якого користувача;

- об'єднання дослідницьких можливостей наукових установ, закладів вищої освіти, інших юридичних осіб незалежно від форми власності, що мають наукові підрозділи, громадських наукових організацій, визначення можливості й умов таких об'єднань для спільного використання дослідницької інфраструктури;

- удосконалення та осучаснення термінології, яка використовується у сфері наукової діяльності, уніфікація трактування термінів та подальшого приведення їх у відповідність до законодавства вже за-

тверджених нормативно-правових актів та міжнародної наукової термінології, зокрема: «відкрита наука», «дослідницькі дані», «мета-дані», «наукові та науково-технічні послуги», «е-інфраструктура», «оптимізовані дослідницькі дані (FAIR-дані), «Національна електронна науково-інформаційна система», «постдокторант», «постдокторальні наукові дослідження», «постдокторантура» та інші;

- визначення процедури створення і ведення Реєстру дослідницьких інфраструктур у складі Національної електронної науково-інформаційної системи.

Крім цього, відкриваються можливості спрямовувати кошти як з державного бюджету, так і залучені кошти іноземних партнерів на грантову підтримку для молодих науковців, які планують розвивати свою наукову кар'єру та отримувати освіту за програмами навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), докторантурі, інтернатурі або резидентурі через Національний фонд досліджень України.

Також Ради молодих учених визначають як невіддільну частину громадського самоврядування ЗВО та наукових установ. Усім молодим ученим, які навчаються або працюють у закладі або установі, надається можливість обиратися і бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи Ради молодих учених¹.

Вважаємо за доцільне зупинитися на актуальному питанні для сьогодення - щодо формування колективів молодих учених для виконання пріоритетних наукових досліджень, стимулювання повернення молодих вчених в Україну та припинення відтоку наукового потенціалу як людського ресурсу за кордон. Доречним вважаємо наголосити на наступних можливих варіантах вирішення вказаного питання:

1. Прийняття соціально-політичного рішення щодо розвитку гуманітарної науки: або повна ліквідація підтримки гуманітарної науки, залежність України від іноземного світогляду та еміграція нау-

---

¹ Дослідницька інфраструктура та підтримка молодих учених: ВРУ ухвалила законопроект у першому читанні. URL: <https://mon.gov.ua/news/doslidnytska-infrastruktura-ta-pidtrymka-molodykh-uchenikh-vru-ukhvalyla-zakonoproiekt-upershomu-chytanni>

ковців; або підтримка гуманітарних дослідників, продовження традицій Костомарова М.І., Драгоманова М.П., Грушевського М.С., Вернадського В.І.

2. Розробка критеріїв і принципів підтримки молодих вчених, серед яких найважливіші: наявність соціально-економічної захищеності, прогнозованість та гарантованість незмінності на період до 15–20 років політики підтримки та захищеності молодих вчених.

3. Проведення постійних моніторингових досліджень щодо отримання статистичних даних відносно молодих вчених та науковців середньої вікової групи (які є спроможними щодо провадження якісних наукових досліджень і розробок), що виїхали за кордон, відстеження динаміки цього процесу та створення відповідного Плану заходів (який повинен включати: реалізацію стабілізаційних заходів щодо забезпечення гідних умов праці вчених; реалізацію заходів щодо стимулювання повернення молодих вчених та науковців середньої вікової групи, які виїхали за кордон та припинення відтоку наукового потенціалу як людського ресурсу за кордон) та залучення до цих заходів Міністерства освіти і науки

4. Розробка та подання законопроекту щодо покращення фінансування науки і стимулювання праці молодих вчених та науковців середньої вікової групи (з включенням додаткових соціальних гарантій тощо).

5. Розробка національних проектів за сферами «Освіта і наука», передбачених Проектом Плану відновлення України, за напрямом «Підтримка повернення молоді в Україну»¹.

6. Забезпечення передбачених гарантій академічної мобільності молодих вчених, розбудова міжнародної наукової співпраці у сфері академічної наукової мобільності і розширення можливостей наукового стажування вчених (зокрема молодих) за кордоном, забезпечення компенсаційної підтримки співпраці у гуманітарних сферах.

---

¹ Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf>.

7. Забезпечення прозорості участі молодих вчених у програмах академічної мобільності, у системі розподілу грантів для молодих вчених.

8. Забезпечення належних умов праці і гідної оплати праці у науковій і науково-технічній діяльності, зокрема усунення різниці в оплаті праці наукових працівників (молодих вчених) і науково-педагогічних працівників і непропорційного підвищення заробітної плати в закладах вищої освіти, яким мають статус «національних».

9. Державна підтримка наукових проектів молодих учених, участі молодих вчених у грантах від Національного Фонду досліджень України, встановлення пільгових критеріїв для молодих вчених.

10. Формування мультидисциплінарних колективів молодих вчених, що буде сприяти збагаченню дослідницького процесу різноплановими поглядами та підходами, зобов'язання їх до співпраці із стейкхолдерами, забезпечення участі останніх у оцінці наукової діяльності.

11. Створення сприятливого творчого середовища для вільного обміну ідеями із захистом інтелектуальних прав на етапі генерування ідей.

12. Підтримка і мотивація колективів молодих вчених через надання стипендій, премій, інших форм визнання, визначення критеріїв їх надання і забезпечення прозорості.

13. Створення програм менторства молодих вчених для виконання їх досліджень та фінансування таких програм.

14. Введення в обов'язкові курси навчання іноземної мови – англійської, німецької або іншої, за рішенням закладу вищої освіти, які необхідно ввести до державних іспитів в бакалавріаті з обов'язковим отриманням сертифікату С1 для здійснення конкурентних наукових досліджень за межами України.

Щодо перегляду тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок з урахуванням потреб національної безпеки й оборони, а також необхідності розвитку пріоритетних галузей економіки у воєнний і післявоєнний періоди:

Для забезпечення перегляду тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок з урахуванням по-

треб національної безпеки й оборони, необхідності розвитку пріоритетних галузей економіки та формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок із забезпеченням впровадження результатів його діяльності у реальному секторі економіки, доцільним вбачається:

- збільшення наукових досліджень і науково-технічних розробок в сфері розвитку національної безпеки та пріоритетних галузей економіки, в тому числі в сфері розвитку високотехнологічної продукції космічної, хімічної та продовольчої галузей;

- розробка правових та економічних механізмів забезпечення фінансового, ресурсного та кадрового забезпечення здійснення наукових досліджень і науково-технічних розробок;

- розробка додаткових механізмів забезпечення провадження наукових досліджень і науково-технічних розробок в сфері розвитку національної безпеки та пріоритетних галузей економіки, зокрема шляхом інвестування коштів фізичних та (або) юридичних осіб, в тому числі нерезидентів (іноземних громадян та іноземних юридичних осіб).

- регламентація на законодавчому рівні пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на короткостроковий період (до 2 років), що забезпечить ефективність їх провадження з врахуванням необхідності вдосконалення їх переліку, максимально актуалізованого відповідно до сучасних потреб національної безпеки й оборони (з можливістю здійснення фундаментальних досліджень у сфері правової безпеки, новітніх проблем розвитку пріоритетних галузей економіки) та особливостей діяльності галузевих академій наук.

Необхідність врахування інтеграції національного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий та Європейський дослідницький простір та врахування загальних відомостей про результати реалізації пріоритетних напрямів наразі є нагальним вектором розвитку держави.

Так, підтримуючи реалізацію єдиної державної політики щодо формування пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та

інноваційної діяльності, порядок якого безпосередньо повинен затверджуватися Кабінетом Міністрів України, до прийняття проекту Закону України «Про систему пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні»¹ (далі – Проект), розроблений відповідно до абзацу четвертого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України від 21 грудня 2023 р. № 3534-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності», вважаємо за доцільне узгодити на законодавчому рівні наступне:

1) необхідність врахування інтеграції національного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий та Європейський дослідницький простір.

Слід акцентувати увагу на необхідності та доцільності узгодження процесу формування пріоритетних напрямів науки і техніки та інноваційної діяльності з ключовими стратегічними орієнтирами ЄС у цієї сфері. Так, згідно з Стратегічним планом Horizon Europe (2021-2024)² ключовими стратегічними орієнтирами досліджень та інновацій ЄС для спрямування інвестицій протягом перших 4 років програми є: сприяння відкритій стратегічній автономії шляхом керівництва розвитком ключових цифрових перспективних та новітніх технологій, секторів та ланцюжків створення вартості з метою пришвидшення та керування цифровими і зеленими переходами через орієнтування на людину, технології та інновації; відновлення європейських екосистем і біорізноманіття, а також стале управління природними ресурсами для забезпечення продовольчої безпеки та чистого і здорового навколишнього середовища; створення в Європі першої цифрової циркулярної, кліматично нейтральної та стійкої економіки шляхом трансформації її мобільності, енергетики, будівництва та

¹ МОН пропонує для громадського обговорення проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо оновлення системи пріоритетних напрямів у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності». URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponuie-dlia-hromadskoho-obhovorennia-proiekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-zakoniv-ukrainy>.

² Horizon Europe Strategic Plan (2021–2024). URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/horizon_europe_strategic_plan_2021-2024.pdf.

виробничих систем; створення більш стійкого, всеохоплюючого та демократичного європейського суспільства, підготовленого та реагуючого на загрози та катастрофи, усунування нерівності і надання високоякісної медичної допомоги та розширення можливостей усіх громадян діяти в зеленому та цифровому переході. Таким чином, з урахуванням напрямку набуття членства України в ЄС, визнання пріоритетів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності повинно гармонічно узгоджуватися з структурно-галузевими пріоритетними напрямками розвитку економіки та науки.

Крім того, будь-яке фінансування наукових досліджень повинно передбачати проведення підвищення кваліфікації для необмеженого кола наукових та педагогічних працівників.

2) вважаємо за доцільне узгодити ст. 5 з ч. 2 та 3 ст. 8 проекту, а саме внести зміни до ч. 1 ст. 5 та викласти її у наступній редакції:

«Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, організовує проведення прогнозно-аналітичних (форсайтних) досліджень з урахуванням загальних відомостей про результати реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій та пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок з метою підготовки пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій та пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що мають найвищий потенціал для сприяння економічному зростанню, національній безпеці, сталому розвитку суспільства та держави, формуванню конкурентоспроможного людського потенціалу (далі - прогнозно-аналітичне дослідження)».

Оскільки прогнозно-аналітичні (форсайтні) дослідження проводяться з метою підготовки пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій та пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, тому необхідно враховувати результати реалізації попередніх пріоритетних напрямів розвитку науки і тех-

нологій та пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, які відображаються в загальних відомостях, що оприлюднюється на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Отже, вважаємо за доцільне узгодити в проєкті необхідність врахування інтеграції національного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий та Європейський дослідницький простір. До того ж вважаємо потрібним проводити прогностно-аналітичні (форсайтні) дослідження з урахуванням загальних відомостей про результати реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій та пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.

На основі міждисциплінарного методу наукового дослідження, національного та світового досвіду, теоретичних розробок та законодавчих ініціатив науковцями-практиками зроблено спробу актуалізації нормативно-правового матеріалу та узагальнення наукових розробок у сфері науково-дослідної інфраструктури, з акцентом на сучасну навчальний та науковий процеси. Автори звертають увагу, що суттєвим недоліком на цьому шляху було те, що ініціаторами розробки законопроекту «Про наукову і науково-технічну діяльність» з питань наукової інфраструктури та підтримки молодих вчених недостатньо враховано наукову базу досліджуваної проблеми, що найбільше часто зустрічається в обґрунтуванні, до пояснювальної записки до законопроекту. Пропонується запозичення ідей вчених, а також наголошується на здійсненні подальших наукових досліджень, особливо щодо останніх наукових публікацій України та світу в зазначеному напрямку. Підкреслено необхідність постійного моніторингу та аналізу позитивного зарубіжного досвіду побудови розумної освітньої та наукової політики, що є стимулом для перспектив розвитку науки та національної економіки загалом. Авторські напрацювання, ідеї та рекомендації, реалізовані під час останніх подій

російсько-української війни можуть стати ідеологічною основою для вдосконалення Законопроекту про відкриту науку. Слід зазначити, що відкрита наука – це майбутнє XXI століття. Світ рухається до відкритої дослідницької інфраструктури, що є позитивною тенденцією, адже кожен має можливість у вільному доступі ознайомитися з роботами авторів. Сьогодні надання відкритого доступу до наукових ресурсів є пріоритетним завданням. Дослідницька та наукова інфраструктура в умовах воєнного стану прирівнюється до критичної інфраструктури держави¹.

Також слід зазначити та погодитися з позицією вчених що в Україні активно розпочався етап розвитку й підтримки національних е-інфраструктур для досліджень і гармонізації з європейськими і світовими науковими ініціативами з відкритої науки й відкритих інновацій. Розвиток національних е-інфраструктур та застосування міжнародних е-інфраструктур розширює можливості значно підвищити рівень наукових досліджень і покращити якість освітніх послуг.

Також е-інфраструктури сприяють розвитку національної наукової спільноти шляхом обміну досвідом і співпраці між науковими установами та закладами вищої освіти.

Здійснено огляд основних видів е-інфраструктур України (Український Національний Грід (УНГ), Українська науково-освітня телекомунікаційна мережа (УРАН), GÉANT та Національний репозитарій академічних текстів (НРАТ) та описано їх основні характеристики.

До головних переваг використання е-інфраструктури для підтримки та виконання наукових досліджень зараховуємо: доступ до інфраструктури та ресурсів; підтримка різних наукових галузей; спільна робота та колаборація; висока продуктивність та ефективність; інтеграція з міжнародними ініціативами; забезпечення безпеки та конфіденційності; сприяння розвитку національної науково-технологічної спільноти.

---

¹ Погрібний С. О., Безпалько С. В., Кріцак І. В. та Денищук Д. Ю. (2022) «Щодо актуалізації проблем наукової інфраструктури та підтримки молодих учених у сучасних умовах». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 99(4). С. 164-190. doi: 10.32631/v.2022.4.15.

Вважаємо, що е-інфраструктури відіграють важливу роль у підтримці наукових досліджень, забезпечуючи різноманітні функції для наукової спільноти, а саме:

- 1) зберігання та архівування даних;
- 2) підтримка відкритої науки;
- 3) публікація та доступ до наукових публікацій;
- 4) доступ до спеціалізованих інструментів та програмного забезпечення;
- 5) колаборація та співпраця;
- 6) доступ до міжнародних наукових мереж;
- 7) використання обчислювальних ресурсів;
- 8) забезпечення кібербезпеки.

3-поміж перспектив розвитку е-інфраструктур визначимо такі:

- розбудова національних е-інфраструктури вимагає спільних зусиль наукової спільноти, державних органів та інших зацікавлених сторін для розвитку та підтримки цифрових інструментів і ресурсів, що сприятимуть науковому прогресу та інноваціям;

- розробка стандартів і протоколів е-інфраструктур допомагає забезпечити сумісність, взаємодію та обмін інформацією між різними науковими інституціями, сприяючи створенню єдиної наукової спільноти;

- розвиток е-інфраструктур сприяє розширенню можливостей для використання штучного інтелекту, машинного навчання та аналізу даних у наукових дослідженнях, що дає змогу зробити більш точні та високопродуктивні висновки;

- розвиток е-інфраструктур вимагає уваги до кібербезпеки та захисту наукової інформації, забезпечуючи конфіденційність і цілісність даних;

- вплив е-інфраструктур на наукову спільноту потребує дослідження, а саме: зміни в організації та спілкуванні науковців завдяки е-інфраструктурі; особливості взаємодії між науковими галузями та спільнотами через е-інфраструктури;

- розвиток е-інфраструктур вимагає розробки та вдосконалення цифрових технологій та інструменти для підтримки наукової діяльності;

- застосування штучного інтелекту, аналітики даних та інших сучасних методів у науці;
- розробка та оновлення рекомендацій щодо особливостей використання е-інфраструктур у наукових дослідженнях¹.

Науковці та законотворці повинні продемонструвати бачення та відданість, яких вимагає наукове майбутнє. Слід скористатися такою можливістю, щоб забезпечити світле та інноваційне майбутнє.

---

¹ Iatsyshyn A. V., Mozolevych G. Ya., Yatsyshyn T. M., Sukhikh A. S. The Role of E-infrastructure in Supporting Scientific Activities: Challenges and Perspectives. *Science, Technologies, Innovations*, №2(26) 2023, 64-77 p. URL: https://nti.ukrintei.ua/?page_id=5030&lang=en

2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Питання належного правового забезпечення функціонування, відновлення та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні набувають особливої актуальності в умовах тривання воєнного стану та євроінтеграційних процесів. Повномасштабне вторгнення російської федерації в 2022 році поглибило довгострокову тенденцію недостатнього інвестування в наукові дослідження та розробки, завдало шкоди інфраструктурі та зменшило кількість дослідників, так, за різними оцінками, станом на кінець 2023 року майже 20% дослідницької інфраструктури було пошкоджено або зруйновано, а до 10% наукового людського капіталу або залишили професійну діяльність, або змінили країну перебування¹. Водночас інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір (що визначено однією з основних цілей державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності відповідно до п. 9 ч. 1

---

¹ Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Освіта переможців. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Docs%20Kampania%20Priyom%2024/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>.

ст. 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹) вимагає відповідності європейським стандартам у правовому та інституційному аспектах. Отже, широкомасштабне вторгнення росії на територію України призвело до величезних втрат та руйнувань, зокрема і дослідницької інфраструктури, втім, однією з головних проблем залишається модернізація обладнання², та, на нашу думку, відбудова дослідницької інфраструктури за умови дотримання євроінтеграційного вектору спрямування державної політики.

Згідно з положеннями Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014³: «Сторони докладають зусиль для досягнення прогресу в набутті наукових та технологічних знань, важливих для забезпечення сталого економічного розвитку, шляхом розвитку дослідних потужностей та людського потенціалу, співробітництво між Сторонами спрямовується на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору та сприяє Україні у підтримці реформування та реорганізації системи управління науковою сферою та дослідних установ (зокрема в розвитку її потенціалу щодо розвитку науки і технологій) з метою сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке базується на знаннях».

Водночас, Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору, яка схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України протокол від 22.03.2018 № 3/1-7⁴ встановлює,

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#top>.

² Федчук, А. П., Цибенко, І. О., & Жеребчук, С. В. Проблемні питання наукових об'єктів, що становлять національне надбання, у контексті вивчення вітчизняних дослідницьких інфраструктур. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №2(104). С. 184–190. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-184-190](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-184-190).

³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014 (редакція від 30.11.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top.

⁴ Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору: схв. рішенням колегії Міністерства освіти і науки України протокол від 22.03.2018

що інтеграція до Європейського дослідницького простору відкриває додаткові можливості для розвитку національної дослідницької системи України завдяки потенційному виходу на нові ринки та отриманню нових знань (у різноманітній формі) з країн ЄС. Крім цього, Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору визначає, що розвиток сучасної національної дослідницької системи повинен відбуватися в контексті загального реформування економіки, тобто наукова, науково-технічна та інноваційна політика повинні узгоджуватися із промисловою, освітньою, демографічною та іншими видами політик на найвищому рівні, та, враховуючи сучасні умови воєнного стану, із національними інтересами та основними геополітичними пріоритетами зовнішньої політики України.

У зв'язку із вищевказаним, доречним є наведення ключових цілей розвитку європейських дослідницьких інфраструктур, серед яких¹:

- зменшення фрагментації екосистеми досліджень та інновацій;
- покращення координування процесів розвитку і використання дослідницьких інфраструктур;
- розробка стратегії для нових загальноєвропейських, ефективно налагоджених міжурядових або національних дослідницьких інфраструктур;
- об'єднання зусиль на міжнародному рівні для створення та експлуатації великих, складних або дорогих інфраструктур, реагування на глобальні виклики та/або сприяння об'єднанню навичок, даних і зусиль найкращих учених світу;
- сприяння розвитку інноваційного потенціалу дослідницьких інфраструктур шляхом підвищення обізнаності промисловості про можливості, що пропонуються для вдосконалення їхньої продукції та шляхом спільного розвитку передових технологій (в тому числі шляхом створення та участі у відповідних проектах; напр.: ATTRACT² –

№ 3/1-7. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf>.

¹ European Research Infrastructures. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-infrastructure_en.

² ATTRACT. URL: <https://attract-eu.com>.

проект щодо розробки проривних технологій для науки і суспільства; ініціатива, яка об'єднує фундаментальні дослідницькі та промислові спільноти Європи, щоб очолити наступну генерацію детектування і технологій зображення);

– використання дослідницьких інфраструктур для наукової дипломатії;

– використання наукової співпраці для вирішення спільних проблем і побудови партнерства на міжнародному рівні тощо.

Зазначені орієнтовні цілі охоплюють важливі багаторівневі спрямування вектору розвитку дослідницьких інфраструктур – від формування ефективної системи координування до посилення міжнародної співпраці у цієї сфері. В цьому контексті варто підкреслити, що важливим є переймання міжнародного досвіду та найкращих практик щодо інституційного, організаційного, фінансового та правового забезпечення ефективного функціонування дослідницьких інфраструктур. Втім чинна нормативно-правова база України не забезпечує комплексний підхід до регулювання дослідницьких інфраструктур. Наразі нормативно-правова, концептуальна та стратегічна регламентація функціонування дослідницьких інфраструктур не в повному обсязі адаптована до сучасних умов воєнного стану, що ускладнює певні процеси взаємодії з міжнародними партнерами та здійснення фінансування.

На думку багатьох іноземних науковців дослідницькі інфраструктури доцільно розглядати як глибоко реляційні та адаптивні системи, які впроваджені в дослідницьку практику¹. Доцільність розгляду дослідницьких інфраструктур як реляційних та адаптивних систем пояснюється їх спроможністю поєднувати різні компоненти — від технологій та інструментів до людських ресурсів та здатності адаптуватися до нових викликів і об'єднувати відповідні ресурси, що сприяє розвитку міждисциплінарних наукових досліджень. Дослід-

---

¹ Fecher B., Kahn R., Sokolovska N., Völker T., Nebe P. Making a Research Infrastructure: Conditions and Strategies to Transform a Service into an Infrastructure. *Science and Public Policy*. 2021. Vol. 48, Issue 4. P. 499–507. DOI: <https://doi.org/10.1093/scipol/scab026>.

ницькі інфраструктури є інструментами для наукових досліджень, яким в останні роки приділяється підвищена увага в науковій політиці в Європі, включаючи започаткування спеціальних органів управління та структурований процес визначення пріоритетів та організації відповідних проектів¹. Тобто дослідницькі інфраструктури виступають своєрідними платформами для обміну знаннями та провадження наукової, освітньої та інноваційної діяльності, формуючи своєрідну екосистему, що підкреслює їх важливість для підвищення ефективності здійснення досліджень.

Дослідницька інфраструктура справляє глибокий вплив на те, як організовуються та проводяться наукові дослідження на національному та міжнародному рівні, останні відкривають доступ до зростаючих обсягів існуючих даних і полегшують їх використання, створюючи загальні стандарти документації та технічні платформи, через які дані можуть швидко переміщатися, зі збільшенням кількості доступних даних у широкому діапазоні дисциплін і тем дослідники можуть покладатися на великі масиви даних для вирішення своїх дослідницьких питань², тому, враховуючи значимість цього впливу, проблеми нормативно-правової регламентації ефективного функціонування та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні набувають особливої актуальності. Втім, незважаючи на перманентні процеси внесення змін до чинних нормативно-правових актів та започаткування процесу концептуалізації сфери розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні, існують окремі невирішені проблемні питання. В цьому контексті слід погодитися з думкою, що ефективному використанню дослідницької інфраструктури перешкоджає ряд фінансових та регуляторних проблем, обидві категорії проблем є взаємопов'язаними: так недосконалість нормативно-пра-

¹ Hallonsten O. Research Infrastructures in Europe: The Hype and the Field. *European Review*. 2020. Vol. 28. Issue 4. pp. 617–635. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1062798720000095>.

² Любчич А. М., Огієнко І. В. Деякі аспекти становлення та розвитку дослідницьких інфраструктур та суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Випуск 70. С. 466–471. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.76>.

вового регулювання заважає й ефективному фінансовому розвитку¹.

Предметом наукового дослідження є висвітлення особливостей та проблематики нормативно-правової регламентації функціонування дослідницьких інфраструктур в Україні в умовах сучасних викликів та перспектив повоєнного відновлення на шляху до євроінтеграції.

Загалом варто зазначити, що проблематика функціонування дослідницьких інфраструктур розглядалася багатьма науковцями з різних галузей.

Дослідженню правових та організаційних питань збору та обігу даних в аспекті інформаційного забезпечення дослідницьких інфраструктур присвячена наукова праця А. М. Любчич та І. О. Мамаєва².

О. С. Головащенко аналізувала правову основу розбудови та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні³ та дійшла висновку щодо необхідності визначення пріоритетних напрямків вдосконалення національних дослідницьких та інноваційних систем в Україні з врахуванням пріоритетів та досвіду ERA.

Проблемам законодавчого забезпечення моніторингу діяльності дослідницьких інфраструктур присвячена праця В. П. Кохан⁴, до того ж наукиня здійснювала огляд поширених у світі організаційно-право-

¹ Глібок С. В., Мамаєв І. О. Забезпечення ефективності та доступності дослідницької інфраструктури в Україні. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 6: *Інноваційний процес в умовах глобальних викликів* : за матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 жовт. 2021 р.) / за ред. С. В. Глібка, І. В. Подрез-Ряполової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. 198 с. С. 30–40. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_05.10.21/Conf_05.10.21.pdf.

² Любчич А. М., Мамаєв І. О. Актуальні питання інформаційного забезпечення дослідницьких інфраструктур. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 35–41. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-2(38)-4.

³ Головащенко О. С. Правова основа розбудови системи дослідницьких інфраструктур в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 3 (39). С. 30–34. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-3(39)-4.

⁴ Кохан В. Пропозиції до закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» в частині забезпечення моніторингу діяльності дослідницьких інфраструктур. *Grail of Science*. 2022. No 17. P. 146–147. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.07.2022.025>.

вих форм дослідницьких інфраструктур¹. Дослідженню підходів до економіко-правового регулювання розвитку дослідницької інфраструктури присвячені наукові пошуки Внукової Н. М.²

А. П. Федчук, І. О. Цибенко, С. В. Жеребчук розглядали питання класифікації дослідницьких інфраструктур в Україні та зауважили, що розробляючи вітчизняну систему таксономії дослідницьких інфраструктур необхідно врахувати те, що, на відміну від ЄС, українське законодавство містить багато прогалин, а також різні форми існування дослідницьких інфраструктур, що по різному врегульовані законодавством, з урахуванням чого, пряме застосування європейських практик щодо класифікації українських дослідницьких інфраструктур не вбачається можливим³.

Основним проблемам комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності закладів вищої освіти в Україні присвячена праця Плинокоса Д. Д. та Коваленко М. О., які висвітлили ряд проблемних питань щодо інноваційного розвитку науково-дослідної діяльності закладів освіти, зокрема відсутність стратегічного планування комерціалізації, недостатнє фінансування, недосконалість нормативно-правової бази комерціалізації і наголосили на необхідності розбудови ефективного механізму комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності в дослідницькому секторі вищої освіти України⁴.

¹ Кохан В. П. Організаційно-правові форми дослідницьких інфраструктур: світовий та європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 339–342. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/85.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/85>.

² Внукова Н. М. Економіко-правове регулювання розвитку дослідницької інфраструктури. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 6: *Інноваційний процес в умовах глобальних викликів* : за матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 жовт. 2021 р.) / за ред. С. В. Глібка, І. В. Подрез-Ряполової Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. 198 с. С. 25–30. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27203/1/%D0%92%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9D%D0%9C_Conf_05.10.21.pdf.

³ Федчук А. П., Цибенко, І. О., Жеребчук, С. В. Проблеми законодавчого регулювання та класифікації вітчизняних дослідницьких інфраструктур як компонента розвитку економіки держави. *Economic Synergy*. 2023. No 2. P. 193–203. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-2-14>.

⁴ Плитконос Д. Д., Коваленко М. О. Проблеми комерціалізації результатів на-

D. Sarpong, D. Boakye, G. Ofosu, D. Botchie¹ розглядали основні аспекти пріоритизації зміцнення двосторонніх зв'язків між інвестиціями в дослідження і розробки та створення сучасної науково-дослідної інфраструктури.

Водночас варто зазначити, що увага вчених зосереджується переважно на окремих питаннях забезпечення функціонування дослідницьких інфраструктур.

Отже, можна стверджувати, що аналіз джерел за предметом нашої наукової праці дає змогу дійти висновку щодо актуальності обраної тематики та необхідності проведення комплексного дослідження нормативно-правової регламентації основних засад функціонування та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні.

Правовий режим воєнного стану посилив головні проблеми сфер наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Зазначені сфери відіграють ключову роль у ефективному розвитку економіки нашої країни, втім дослідницька інфраструктура як важливий фактор забезпечення розвитку цих сфер і досі знаходиться у стані недостатнього фінансового, організаційного та правового забезпечення незважаючи на започаткування концептуальних засад розвитку дослідницьких інфраструктур на національному рівні². Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року³ визначає, що дослідницька інфраструктура та матеріально-технічна база наукових установ і закладів вищої освіти не приведені у належний стан внаслідок:

уково-дослідної роботи закладів вищої освіти. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3. С. 40-44.

¹ Sarpong D., Boakye D., Ofosu G., Botchie D. The three pointers of research and development (R&D) for growth-boosting sustainable innovation system. *Technovation*. 2023. Volume 122, 102581. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2022.102581>.

² Павлютін Ю. М. Правові аспекти функціонування дослідницьких інфраструктур в Україні. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). С. 109–115. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-16](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-16).

³ Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#Text>.

– багаторічного недофінансування капітальних видатків на підтримку та оновлення матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти;

– недостатнього обсягу позабюджетних надходжень на дослідницьку інфраструктуру, зокрема доходів за користування науковим обладнанням;

– високого рівня зношеності наукового обладнання в наукових установах та закладах вищої освіти;

– відсутності гнучких інструментів перерозподілу та накопичення фінансування на оновлення матеріально-технічної бази наукових установ, закладів вищої освіти, дослідницьких інфраструктур, зокрема можливостей розміщення на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державного сектору економіки тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг науковими установами, закладами вищої освіти, дослідницькими інфраструктурами;

– відсутності системного розвитку дослідницьких інфраструктур та державної політики у зазначеній сфері;

– недосконалості нормативно-правової бази щодо створення та розвитку дослідницьких інфраструктур;

– відсутності процедури ідентифікації та моніторингу українських дослідницьких інфраструктур, а також систематизації та цифровізації відповідних даних, зокрема відсутності бази даних системи дослідницьких інфраструктур.

Перелічені проблеми залишаються актуальними і нині, незважаючи на схвалення вказаної Концепції до початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, разом із цим виникає необхідність оновлення визначених концептуальних засад в умовах складного економіко-технологічного розвитку сьогоденної України. Отже, незважаючи на те, що головною метою розробки Концепції державної цільової програми є обґрунтування необхідності розроблення державної цільової програми та визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми, що безпосередньо регламентовано в ч. 2 ст. 6 Закону України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004

№ 1621-IV (в редакції від 31.03.2023)¹, згадана державна цільова програма наразі має статус проекту, тому за доцільне вбачається оновлення концептуальних напрямів та розробка нової державної цільової програми із зміною термінів реалізації.

В цьому контексті доцільно підкреслити необхідність забезпечення системного розвитку дослідницьких інфраструктур та державної політики у зазначеній сфері шляхом комплексного й узгодженого впровадження нормативно-правових та регуляторних механізмів з метою ефективного провадження наукової, освітньої та інноваційної діяльності. Це насамперед пов'язано з тим, що системність реалізації державної політики та нормативно-правового забезпечення має безпосередній вплив на процеси відновлення та розвитку дослідницьких інфраструктур.

Отже, в умовах воєнного стану важливим питанням постає забезпечення системності правової регламентації функціонування та розвитку національної дослідницької системи України, що підкреслює доцільність застосування системного підходу при реалізації державної політики щодо розвитку дослідницьких інфраструктур та впровадження ефективного фінансування матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти.

Серед основних принципів застосування системного підходу при реалізації державної політики щодо розвитку дослідницьких інфраструктур варто визначити:

1) Комплексність. Системний підхід дозволяє розглядати дослідницькі інфраструктури та матеріально-технічну базу як єдиний комплекс, який об'єднує різні елементи наукової, освітньої та інноваційних систем. Зазначене забезпечує узгодженість дій між суб'єктами національної дослідницької системи України, а також сприяє міжнародній інтеграції дослідницької інфраструктури.

2) Оптимізація фінансування. Застосування системного підходу забезпечить здійснення ефективного розподілу державних ресурсів

¹ Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV (в редакції від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>.

та уникнення диспропорцій у фінансуванні із зосередженням державної підтримки на стимулюванні розвитку елементів дослідницької інфраструктури. Метою оптимізації фінансування є впровадження ефективних механізмів державної підтримки у поєднанні з приватними інвестиціями та грантовими програмами.

3) Адаптивність. Принцип адаптивності є важливим елементом застосування системного підходу при реалізації державної політики розвитку дослідницьких інфраструктур. Втілення цього принципу означає ефективне реагування на зовнішні та внутрішні фактори впливу та нові глобальні виклики. Адаптивність допомагає коригувати спрямованість ресурсозабезпечення та впровадження механізмів реалізації державної політики з урахуванням нових викликів та соціально-економічних змін.

Слід погодитися, що доступ до якісних дослідницьких інфраструктур став важливим для державних і приватних стейкхолдерів, так, інфраструктури, створені на потреби досліджень у різноманітних сферах, є центральними для набуття знань та для інноваційного технологічного розвитку, вони відіграють життєво важливу роль щодо розвитку науки та вирішення глобальних проблем, втім ця роль залежить від їх довгострокового існування та від їх здатності постійно адаптуватися до потреб дослідників¹.

Отже, застосування системного підходу сприятиме формуванню стійкої, ефективної та конкурентоспроможної науково-дослідницької інфраструктури, яка здатна підтримувати розвиток інновацій і забезпечувати високий рівень організації та виконання наукових досліджень.

Правильно визначено, що дослідницькі інфраструктури сприяють досягненню вагомих результатів у фундаментальних дослідженнях та розвитку передових технологій та стали базисом для проведення науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності (R&D), при чому зростання якості дослідницьких послуг сприяє формуван-

---

¹ Research Infrastructures in Switzerland Reflexion and discussion paper (Approved by the SNSF Presiding Board). 20 September 2023. URL: <https://www.snf.ch/media/en/BlijK4zZIEcq0xIU/SNSF-White-Paper-on-Research-Infrastructures.pdf>.

ню наукового співтовариства та відіграє ключову роль у розбудові розвиненого науково-дослідницького та інноваційного середовища¹. Отже, дослідницькі інфраструктури мають безпосередній вплив на ефективне провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Втім чинні документи стратегічного планування, в тому числі Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року² не регламентують питання функціонування та розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні. Тому, в умовах сьогодення актуальності набуває оновлення та вдосконалення концептуальних засад та порядку визначення стратегічних напрямів розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні. Доречно зазначено, що наукова важливість дослідницьких інфраструктур має бути продемонстрована на кожному етапі науково-дослідної діяльності, разом із підтримкою дослідників, подібним чином будь-які рішення щодо розбудови та розвитку дослідницьких інфраструктур повинні прийматися органами держави, в ідеалі залучаючи зацікавлені сторони з академічної та промислової сфери³.

Окремі питання розвитку дослідницьких інфраструктур висвітлені в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р⁴ та визначає, що стратегічні та операційні цілі

¹ Головащенко О. С. До питання розвитку дослідницької інфраструктури в умовах глобалізації. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 7: *Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури* : за матеріалами інтернет-конференції (м. Харків, 28 лют. 2022 р.) / за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. 2022. С. 51–57. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/conf_28.02.22.pdf.

² Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

³ Головащенко О. С. До питання довгострокової стійкості дослідницьких інфраструктур в умовах сьогодення. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України : *Цифрові трансформації України 2023: виклики та реалії* : за матеріалами IV Круглого столу (м. Харків, 29 верес. 2023 р.) / за ред. С. В. Глібка та ін. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2023. 421 с. С. 51–57. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/conf_29.09.23.pdf#page=109.

⁴ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: схв. розпоря-

щодо проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень як основи якісної вищої освіти та популяризації науки, а також відповідні завдання спрямовані на забезпечення інтеграції України до Європейського дослідницького простору та узгоджуються з пріоритетами дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору, затвердженої наказом МОН від 10 лютого 2021 р. № 167¹. Водночас слід визначити, що в межах пріоритету 2б (Оптимальне використання державних інвестицій у дослідницькі інфраструктури) вищезазначеної дорожньої карти передбачена ціль 1 – «Розвиток дослідницької інфраструктури, стан якої забезпечує інтеграцію вчених до Європейського дослідницького простору», індикаторами якої передбачені:

1) Схвалення концепції державної програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на 2021-2026 р.р. та державної програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на 2021–2026 рр.

2) Визначення переліку дослідницьких інфраструктур, які відповідають критеріям ESFRI (European Strategy Forum on Research Infrastructures).

Так, варто зазначити, що місія ESFRI² полягає в підтримці узгодженого та стратегічного підходу до розробки політики щодо дослідницької інфраструктури в Європі та сприяння багатостороннім ініціативам, що ведуть до кращого використання та розвитку дослідницької інфраструктури на рівні ЄС та на міжнародному рівні (зокрема підтримка послідовного і стратегічного підходу до розробки політики щодо дослідницької інфраструктури в Європі, сприяння багатостороннім ініціативам, що ведуть до кращого використання та розвитку дослідницької інфраструктури, створення Європейської дорожньої карти дослідницьких інфраструктур тощо).

дженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#top>.

¹ Дорожня карта інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору: затв. наказом МОН від 10 лютого 2021 р. № 167. URL: <file:///C:/Users/New/Downloads/66168ff00b74d715907414.pdf>.

² ESFRI. URL: <https://www.esfri.eu/about-esfri>.

3) Здійснення систематизації українських дослідницьких інфраструктур за визначеними критеріями (унікальність та важливість для України та ЄС).

4) Здійснення розробки та подальшого впровадження механізмів фінансування дослідницьких інфраструктур.

5) Існування певної кількості українських дослідницьких інфраструктур, інтегрованих до Європейських консорціумів дослідницьких інфраструктур ERIC¹.

6) Забезпечення розроблення критеріїв та процедур оцінювання технологічної та адміністративної готовності національних дослідницьких інфраструктур.

7) Існування певної кількості спільних проектів, які реалізували тематичні дослідницькі інфраструктури та е-інфраструктури.

8) Функціонуючі центри колективного користування науковим обладнанням та окремі об'єкти, які є національним надбанням та модернізовані до рівня національних дослідницьких інфраструктур.

Перелічені результативні індикатори на даний час не мають відповідної реалізації у повному обсязі, що пов'язано з багатьма факторами, зокрема з недостатньою законодавчою визначеністю відповідних питань.

Окрім зазначеного, Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки охоплює окремі питання розбудови дослідницької інфраструктури. Так, одним з показників досягнення стратегічної цілі 3 «Забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних верств населення», регламентовано: «кількість нових та переоснащених дослідницьких та навчальних лабораторій у 2032 році – 500 лабораторій». Також для досягнення стратегічної цілі 3 та відповідних операційних цілей одним із завдань передбачено сприяння використанню іннова-

---

¹ На сьогодні Європейський консорціум дослідницьких інфраструктур є домінуючою організаційно-правовою формою функціонування дослідницьких інфраструктур у сучасній Європі: Кохан В. П. Європейський консорціум дослідницьких інфраструктур: організаційно-правова форма дослідницьких інфраструктур в Європейському Союзі. *Право та інновації*. 2023. № 1 (41). С. 28–33. DOI 10.37772/2518-1718-2023-1(41)-4.

ційних технологій та новітніх засобів навчання в освітньому процесі, розвиток дослідницьких інфраструктур.

Разом із цим, слід зауважити, що одним з принципів Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023–2030 роки¹ є сприяння сталому розвитку території з урахуванням забезпечення участі індустріальних парків у розвитку інноваційної та дослідницької інфраструктури, інноваційних підприємств, гармонізованому міському та промислового розвитку.

Окремі напрямки розвитку дослідницької інфраструктури містить Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року, в якому в межах пріоритету 6 «Розвиток науки та інновацій» визначено стратегічну ціль 6.1.: «Дослідницька інфраструктура України системно розвивається, ефективно використовується та є інтегрованою до європейського дослідницького простору», для досягнення якої встановлені наступні завдання²:

- Проведення аудиту стану і перспектив розвитку дослідницької інфраструктури з використанням відповідних інструментів ЄС (PSF)³.
- Оновлення законодавства та нормативно-правової бази щодо функціонування і розвитку дослідницької інфраструктури.
- Залучення ресурсів міжнародних партнерів для відновлення дослідницької інфраструктури.
- Системний розвиток мережі регіональних центрів колективного користування науковим обладнанням і створення Centres of excellence міжнародного рівня.

¹ Стратегія розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 р. № 176-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text>.

² Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Освіта переможців. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Docs%20Kampania%20Priyom%2024/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>.

³ Інструменти ЄС (PSF): Policy Support Facility - механізми підтримки політики в сфері досліджень та інновацій для підвищення якості досліджень і інвестицій в інновації; інструменти підтримки політики, що надають належну практику, незалежну експертизу високого рівня та рекомендації на запит держав-членів та асоційованих країн за допомогою ряду сервісів. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/index_en?wt-search=yes.

- Законодавче врегулювання елементів і засад розвитку інноваційної інфраструктури.

- Пріоритетна підтримка інфраструктури для розвитку ключових дослідницьких та інноваційних напрямів: безпекові технології, кібербезпека; атомна і зелена енергетика; матеріалознавство; медичні та біотехнології; імерсивні технології, штучний інтелект; агротехнології; антарктичні дослідження тощо.

- Оптимізація діяльності Національної та національних галузевих академій наук України.

- Створення мережі регіональної інноваційної інфраструктури, яка забезпечує впровадження (комерціалізацію) розробок науковцями та інноваторами.

- Надання фінансової підтримки для розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності найкращим дослідницьким та інноваційним інфраструктурам.

Зазначена стратегія дій Міністерства освіти і науки України актуалізує стратегічні пріоритети та цілі діяльності Міністерства освіти і науки України на середньостроковий період до 2027 року для подолання викликів, пов'язаних із військовою агресією рф, виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та положень Цілей сталого розвитку¹.

Отже, чинні документи стратегічного планування фрагментарно освітлюють окремі аспекти розвитку дослідницьких інфраструктур, відсутнє єдине комплексне стратегічне бачення зазначених питань попри те, що стратегічна та нормативна регламентація питань розвитку дослідницьких інфраструктур відіграє ключову роль в забезпеченні належного рівню їх функціонування.

В цьому контексті необхідно згадати про прийняття 6 червня 2024 року Верховною Радою України за основу законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо питань дослідницької інфраструктури та підтримки

---

¹ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

молодих вчених (реєстр. №10218 від 06.11.2023)¹, що поданий Кабінетом Міністрів України (із доопрацюванням положень відповідно до ч. 1 ст. 116 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»²). Законопроект направлений на ефективне функціонування суб'єктів дослідницької інфраструктури та взаємодію наукових установ і закладів вищої освіти. Метою проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо питань дослідницької інфраструктури та підтримки молодих вчених» (згідно із змістом пояснювальної записки до нього) є удосконалення норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», що стосуються створення умов та правил забезпечення діяльності різних суб'єктів дослідницької інфраструктури та сприяння їх об'єднанню, з метою оптимального використання основних фондів (в тому числі об'єктів дослідницької інфраструктури) оборотних засобів та фінансових активів для проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, проведення наукової і науково-технічної експертизи, підготовки кадрів.

Законопроектом запропоновані положення щодо³:

- адаптації законодавства України до законодавства ЄС щодо регулювання діяльності суб'єктів дослідницької інфраструктури;
- виокремлення об'єктів дослідницької інфраструктури;
- оновлення норм Закону щодо центрів колективного користування науковим обладнанням, державних ключових лабораторій та національних наукових центрів;
- усунення законодавчих неузгодженостей Закону відносно функціонування різних суб'єктів дослідницької інфраструктури;

¹ Проект Закону № 10218 від 06.11.2023 «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо питань дослідницької інфраструктури та підтримки молодих вчених. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43122>.

² Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (в редакції від 31.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#n920>.

³ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250495.html>.

- надання законодавчого визначення певних понять;
- уточнення статусу і повноважень Ради молодих вчених;
- розширення напрямів грантової підтримки Національним фондом досліджень України на програми навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), докторантурі, інтернатурі, резидентурі тощо.

Отже, законопроект охоплює важливі правові аспекти створення належних умов для провадження діяльності суб'єктами дослідницької інфраструктури та сприяння їх об'єднанню. Особлива увага у законопроекті приділена питанням інформаційного упорядкування даних щодо дослідницьких інфраструктур, що має ключове значення для відновлення та відбудови дослідницької інфраструктури.

Слід також додати, що відновлення дослідницької інфраструктури в Україні є критично важливим завданням, яке доцільно вирішувати за відповідними стратегічними напрямами з використанням не лише фінансових ресурсів, а й ефективної стратегії, що враховує сучасний стан національної економіки та інші пов'язані з цим станом умови впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Серед викликів, які пов'язані з освітньою і дослідницькою інфраструктурою в Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року визначені наступні¹:

1) виклики, пов'язані зі змістом та організацією освітнього процесу і наукової діяльності;

2) зруйнована та пошкоджена освітня інфраструктура, знищені й пошкоджені будівлі закладів освіти, освітніх установ унеможливають якісне навчання в багатьох регіонах України, не дозволяють організувати очне навчання, що спричиняє освітні втрати;

3) недостатня кількість і погане оснащення укриттів у закладах освіти та освітніх установах, що не дозволяє створити безпечні умови для навчання здобувачів освіти та ускладнює організацію повноцінного навчання, спричиняє поглиблення освітніх втрат і розривів;

---

¹ Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Освіта переможців. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Docs%20Kampania%20Priyom%2024/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>.

4) недостатня забезпеченість цифровим обладнанням та доступом до інтернету закладів освіти, освітніх і наукових установ;

5) відсутність мережі кваліфікаційних (сертифікаційних) центрів і недостатня розвиненість мережі закладів освіти дорослих, наукових осередків;

6) зруйновані (пошкоджені) наукові установи, зокрема науково-дослідні лабораторії, втрата наукової (науково-технічної) інформації, даних, колекцій та архівів, загроза функціонуванню стратегічно важливих дослідницьких інфраструктурних об'єктів;

7) низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури (технологічних, індустріальних, наукових парків, що ефективно працюють; системи трансферу технологій тощо).

Подолання вказаних викликів, які визначені в Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року, вбачається можливим в тому числі шляхом вдосконалення чинної нормативно-правової, концептуальної та стратегічної регламентації функціонування дослідницьких інфраструктур.

У матеріалах робочої групи «Освіта і наука» Проекту Плану відновлення України¹ визначені такі проблемні питання в межах напрямку «Наука та інновації»:

– відтік кадрів через війну, низький соціальний престиж професії науковця, відсутність стимулюючих кар'єрних траєкторій в дослідницькому секторі;

– застаріла та недостатня дослідницька та інноваційна інфраструктура;

– недостатньо розвинене міжнародне співробітництво та інтеграція до світового і Європейського дослідницького простору.

До того ж в матеріалах зазначається про спрямування політики відновлення та розвитку сфер освіти, науки та інновацій у післявоєнний час на підвищення якості та доступності освіти, розвитку науки, синхронізації їх з освітнім та дослідницьким простором Єв-

---

¹ Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf>.

ропейського Союзу шляхом реалізації стратегічних цілей за перспективними пріоритетними напрямками, серед яких: впровадження багатоканальної цільової системи фінансування науки з поетапним збільшенням наукоємності ВВП – базове – розподіл за формулою за результатами оцінювання; конкурсне – ініціативне (НФД, інші фонди, галузеві конкурси), тематичне (державні цільові програми, ключові лабораторії), індивідуальне (стипендії/премії для дослідників на різних етапах кар’єри); держзамовлення (оборона, безпека, інші стратегічні питання); співфінансування з бізнесом; міжнародне фінансування для розвитку спільної дослідницької інфраструктури; створення системи стимулів для синергії розвитку науки і економіки – стимули для інвесторів і меценатів; податкові умови для «наукового аутсорсингу» за зразком ІТ; збільшення фінансової автономії наукових установ, нові організаційні форми (не бюджетна установа, гнучкість використання коштів), привабливість для бізнесу; повноправна інтеграція України до Європейського дослідницького простору тощо.

В зазначеному контексті слід погодитись, що визнання та аналіз системних викликів, пов’язаних із руйнівними наслідками повномасштабної війни свідчить, що відбудову українського сектору досліджень і розробок не можна розглядати лише як фізичну відбудову пошкодженої дослідницької інфраструктури, необхідно трансформувати науково-дослідницьку галузь і розробити канали, за допомогою яких наука приносить користь економіці та суспільству, тому, щоб уможливити відбудову України за принципом «відбудувати краще, ніж було», наука, технології та інновації мають стати наріжним каменем національної стратегії відбудови, а їхня трансформація має розглядатися як невід’ємна частина вступу до ЄС¹.

Отже, відновлення дослідницької інфраструктури України є надзвичайно складним завданням, оскільки йдеться не про відбудову після окремих надзвичайних подій, а про системне оновлення на засадах «краще, ніж було» після тривалого періоду кризи та значних

---

¹ Відбудова України: принципи та політика. Паризький звіт 1. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.

обсягів руйнувань, тобто, в умовах повномасштабної та довготривалої війни відновлення дослідницької інфраструктури має бути складовою стратегій відновлення наукової та інноваційної діяльності і країни загалом, які реалізуються як системна політика ще під час кризи¹.

За результатами проведеного наукового дослідження питань вбачається за доцільне зробити наступні висновки:

1. Інноваційні та дослідницькі інфраструктури є ключовими елементами розвитку національної економіки, їх стале функціонування має стратегічне значення для забезпечення національної безпеки та майбутнього членства України в Європейському Союзі. Умови сьогодення вимагають активізації процесів інвестування в розвиток та відбудову дослідницької інфраструктури та формування відповідних стратегічних орієнтирів.

2. Сучасний стан стратегічного планування сфери дослідницьких інфраструктур демонструє фрагментарність визначення, отже відсутнє єдине комплексне стратегічне бачення зазначених питань попри те, що стратегічна та нормативна регламентація питань розвитку дослідницьких інфраструктур відіграє ключову роль в забезпеченні належного рівню їх функціонування. До того ж в умовах сьогодення виникає необхідність оновлення та вдосконалення концептуальних засад та порядку визначення стратегічних напрямів розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні.

3. В умовах воєнного стану важливим є забезпечення системності реалізації державної політики та нормативно-правової регламентації розвитку дослідницької інфраструктури. Чинна нормативно-правова база України не у повному обсязі забезпечує комплексний підхід до ефективного управління дослідницькими інфраструктурами. Отже, наразі потрібна ефективна законодавча база, складові якої будуть врегульовувати всі важливі аспекти функціонування дослідницьких інфраструктур. До того ж, розвиток та відновлення дослід-

---

¹ Дослідницька інфраструктура в умовах повоєнного відновлення: від порятунку до зростання. Проект «Наука в небезпеці». 2024. URL: <https://scienceatrisk.org/storage/lp/123/81995af7b0f916d324508907fe2c71096ae320a7.pdf>.

ницьких інфраструктур вимагає значних інвестицій, тому важливим є запровадження ефективної та дієвої системи фінансування дослідницької інфраструктури, в тому числі з боку міжнародних організацій та фондів. Окрім цього, доцільним вбачається переймання найкращих практик та передового досвіду інших країн щодо впровадження нових механізмів стимулювання розвитку дослідницьких інфраструктур на основі взаємодії державного та приватного секторів.

4. Правовий режим воєнного стану спричинив певні обмеження щодо діяльності багатьох суб'єктів дослідницької інфраструктури, зокрема, через зміни в режимі фінансування та доступу до відповідних ресурсів. Зазначене викликає необхідність оновлення нормативно-правової бази з точки зору її відповідності європейським стандартам з метою пришвидшення процесів інтеграції до Європейського дослідницького простору.

5. Відновлення дослідницької інфраструктури України наразі є одним із найважливіших та найскладніших завдань для України та потребує формування відповідних стратегічних напрямів, мобілізації та ефективного розподілу фінансових, організаційних і кадрових ресурсів та створення належних умов для проведення наукових досліджень, спроможних відповідати міжнародним стандартам.

3. ПРАВОВА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ІНФРАСТРУКТУРА

3.1. Правова науково-дослідницька інфраструктура в Україні та світі та її вплив на розвиток інновацій.

Наукові дослідження є фундаментальними для розвитку людських знань. Наукові дослідження підживлюють прогрес у важливих для суспільства сферах. Основні цінності наукових досліджень виходять за рамки дисциплінарних і національних кордонів, а підходи до організації та контролю за дослідницькими системами можуть значно вплинути на етику та поведінку дослідників. Науковим дослідникам слід довіряти та поважати їх, коли вони займаються отриманням і розповсюдженням знань, а також як охоронцям етики у своїй освітній та навчальній ролі майбутніх поколінь дослідників¹

Вчені наголошують, що наукові дослідження незамінні для юристів. Науці потрібен закон, а закону потрібна наука². Так, дослідники зосереджуються на усуненні прогалин у юридичній літературі, зумовлені новими дослідницькими питаннями. Тим часом юристи використовують науку для підтвердження своїх аргументів, наприклад, під час підготовки правової позиції по справі, або будіванні стратегії захисту, чи складанні правового висновку, юристи проводять глибокий аналіз професійної наукової літератури, статей в наукових

---

¹ Mark Davies. Law and the Regulation of Scientific Research Trusting Experts. Taylor & Francis, 12 септ. 2022 р. 286 стор. URL: <https://books.google.pl/books?id=k-53EAAAQBAJ&hl=uk>

² Eric Margolis. Science in Law: Scientific Research is Indispensable for Lawyers. Dec 17, 2023. URL: <https://ideas.newsrx.com/blog/science-in-law-scientific-research-is-indispensable-for-lawyers>

журналах, збірників судової практики, рецензованих наукових статей, тощо. У своїй практичній діяльності юристи також спираються на проведені наукові дослідження, узагальнення судової практики, використовують їх висновки для розширення професійних знань та посилення своєї правової позиції.

У своїх дослідженнях пов'язаних з впливом науки на право, Ерік Марголіс¹ наводить декілька конкретних прикладів застосування правником наукових даних. Наприклад, для оцінки відомостей та інформації, доступної до дати подачі заявки на патент, щоб визначити патентоспроможність винаходу. Юристи проводять ретельний аналіз відповідної науки, вивчають існуючі патенти і аналізують клінічні випробування.

Наукові принципи мають велике значення для визначення обґрунтованості заяви про порушення інтелектуальних прав в оцінці патентоспроможності, оригінальності та порушення винаходів і творів.

У сфері екологічного права юристи оперують науковими даними в контексті закону для вирішення проблеми забруднення, збереження навколишнього середовища та пом'якшення наслідків зміни клімату.

Юридична практика в галузі кримінального права чи не найбільше потребує наукових доказів і здатності адвоката тлумачити таку науку. Наприклад, у своїй статті Ерік Марголіс посилається на судовий процес у Пенсільванії, де смертний вирок було скасовано через початкове наукове нерозуміння того, як працюють докази ДНК.

Так, судово-медичні докази, токсикологія, балістика, використовують для встановлення вини чи невинуватості наукові методи, які постійно розвиваються та вдосконалюються. Наука може навіть впливати на процедурний аспект закону, наприклад, визначаючи, як слід збирати та зберігати зразки ДНК, яку генетичну інформацію можна використовувати та як².

---

¹ Eric Margolis. Science in Law: Scientific Research is Indispensable for Lawyers. Dec 17, 2023. URL: <https://ideas.newsrx.com/blog/science-in-law-scientific-research-is-indispensable-for-lawyers>

² Там само.

Компанії керуються науковими дослідженнями та відкриттями в галузі біотехнологій, фармацевтики, охорони здоров'я та технологічних галузей. Наприклад, для вирішення таких нагальних юридичних питань, як питання безпеки ліків і відповідальності виробника, конфіденційності інформації про пацієнтів, тощо – потрібні надійні наукові докази.

Аналіз певних тем наукових досліджень, які впливають на юридичну практику може знадобитися правникам, щоб бути обізнаним в сфері патентів, клінічних випробувань, тощо.

Отже, наукові дослідження у сфері права є незамінним помічником практикуючому юристу в своїй професійній діяльності для більш ефективного захисту. Законодавцю наукові результати стають в нагоді для творення та вдосконалення нормативно-правових актів. Судді для професійного зростання, споглядання через їх призму на обставини конкретної справи.

В свою чергу, наукові дослідження стають можливими завдяки сприятливому середовищу, в якому дослідник має всі інструменти для проведення своєї діяльності, як то спеціальний науковий простір, бази даних, технічні засоби для фіксації і відтворення своїх досліджень, матеріальні засоби для проведення дослідницьких експериментів, грошове забезпечення наукових досліджень, і окремо, гідне грошове забезпечення свого існування. Саме тут істотну роль відіграє наявність і розвиненість наукової дослідницької інфраструктури.

Дослідницькі інфраструктури є основою науки. Як влучно зауважує Пітер Фараго, той факт, що наука потребує інфраструктури є очевидним для більшості, коли йдеться про фізику, астрономію, хімію та фармацевтику, науки про життя, кліматичні дослідження або інформаційні технології. Однак для гуманітарних наук це здається менш очевидним, не зважаючи на той факт, що їхні архіви, бібліотеки та колекції артефактів є найдавнішою інфраструктурою з усіх, починаючи з давніх часів¹.

---

¹ Understanding Research Infrastructures in the Social Sciences / Dominique Joye et al. 2013. URL: <https://www.seismoverlag.ch/en/daten/understanding-research-infrastructures-in-the-social-sciences/>

Розвиненість науково-дослідницької інфраструктури значної мірою впливає на рівень освіченості громадян, їх життєві цінності, на побудову правової культури, що в кінцевому результаті є наслідком соціального і економічного добробуту в державі: дотримання суспільних інтересів безпеки, моралі, правопорядку, економічного благополуччя населення, тощо.

У своєму дослідженні присвяченому впливу правової культури та верховенства права на економічний розвиток країн Ентоні Огус дійшов до висновку, що правова інфраструктура впливає на економічне зростання, навіть якщо причинно-наслідковий зв'язок важко обґрунтувати. Виявляється, що технічні аспекти закону менш важливі, ніж загальні та фундаментальні характеристики правової системи, ті, які зазвичай входять у вираз «верховенство права»¹.

Тому одним з пріоритетів державної політики має стати розбудова науково-дослідницької інфраструктури, в тому числі правової науково-дослідницької інфраструктури.

В узагальненому значенні, дослідницькі інфраструктури (англ. Research Infrastructures, скорочено RIs) розуміють як об'єкти, які надають ресурси та послуги дослідницьким спільнотам для проведення досліджень та сприяння інноваціям у своїх галузях.

Законом України визначено, що дослідницька інфраструктура являє собою сукупність засобів та ресурсів, а також пов'язаних з ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні: наукове устаткування, обладнання, набори приладів, колекції, архіви, депозитарії, банки даних наукової інформації, а також комп'ютери, програмне забезпечення, мережевий зв'язок, тощо, та інші структури унікального характеру. На законодавчому рівні закріплено, що розвиток і збереження наукової інфраструктури, зокрема, належить до основної діяльності наукових установ (Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність»)².

¹ Anthony Ogus. The importance of legal infrastructure for regulation (and deregulation) in developing countries. June 2004. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08cbced915d622c001535/CRCwp65.pdf>

² Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII (в редакції від 28.09.2017.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

Видами державних і приватних дослідницьких інфраструктур, зокрема, але не виключно, є: центри колективного користування науковим обладнанням, національні наукові центри, лабораторії, структури унікального характеру, у тому числі наукові об'єкти, що становлять національне надбання. Розрізняють як локально розташовані, так і віртуальні дослідницькі інфраструктури.

Поняття правової науково-дослідницької інфраструктури відсутнє в законодавстві України та не висвітлюється в юридичній доктрині. Правова науково-дослідницька інфраструктура є складовою загальної наукової дослідницької інфраструктури, але сферою її дослідження є право. Правову науково-дослідницьку інфраструктуру можна визначити як сукупність засобів, ресурсів та супутніх послуг, які використовуються дослідницькими спільнотами для проведення досліджень та сприяння інноваціям у галузі права. До правової науково-дослідної інфраструктури можна віднести: дослідницьке обладнання, бази даних та програмне забезпечення, які використовуються для дослідницьких цілей, належним чином облаштовані та технічно оснащені навчальні аудиторії, юридичні бібліотеки, наукові лабораторії, практичні центри, юридичні клініки, систематизовані бази даних судової практики, бази даних процесуальних документів з відповідними коментарями експертів, тощо.

Історично, формами заснування дослідницьких інфраструктур були міжнародні міжкурядові організації, юридичні особи національного права з транснаціональною участю на основі міжнародного договору та наднаціональна юридична особа, але найбільш популярною у Європі сьогодні є форма консорціуму¹.

В Європейському Союзі створення та функціонування дослідницьких інфраструктур підпорядковане суворій логіці та закріплене в дорожній карті ESFRI (European Strategic Forum for Research Infrastructures). Розрізняють п'ять етапів життєвого циклу наукової – дослідницької інфраструктури: формування концепції інфраструк-

---

¹ Кохан В.П. Організаційно-правові форми дослідницьких інфраструктур: світовий та європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/85.pdf.

тури, дизайн-проект інфраструктури, підготовча фаза, створення інфраструктури, введення в експлуатацію, припинення діяльності інфраструктури¹.

Деякі вчені пропонують розрізняти Дослідницькі наукові інфраструктури (Research Infrastructures (RI)) та Основні об'єкти (Core Facilities (CF))². До Дослідницьких наукових інфраструктур вони відносять великі наукові дослідницькі консорціуми. Наприклад Консорціум європейської дослідницької інфраструктури (ERIC) – це правова база, прийнята кількома європейськими дослідницькими інфраструктурами. Він був розроблений, щоб сприяти створенню та функціонуванню дослідницьких інфраструктур із залученням кількох європейських країн. Він доповнює національні та міжурядові схеми, забезпечуючи спільну правову базу на основі статті 1872 Договору про функціонування Європейського Союзу.

На відміну від цього, Основні об'єкти цими науковцями розглядаються як такі, що не є юридично незалежними організаціями, оскільки операції з управління об'єктом регулюються спеціальними правилами та вказівками в правовій базі університету чи науково-дослідницької організації³. Тобто Основні об'єкти це мережа сприятлива для проведення наукових досліджень в рамках наукової установи.

Однак, аналізуючи науково дослідницьку діяльність різних наукових установ, найчастіше вживається саме термін «наукова дослідницька інфраструктура» у розумінні матеріально-технічних засобів призначених для здійснення наукової діяльності.

У наукових установах різних країн до складу правової науково-дослідної структури включають подібні структурні елементи. Інсти-

¹ Любчик А. М. Науково-дослідницька інфраструктура як інструмент наукової інтеграції: деякі аспекти досвіду ЄС для України. *Право та інновації*. 2023. No 4 (44). С. 7–13. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1055>

² Navigating the frontier: research infrastructures, core facilities and a new paradigm at European Universities / A. Jürgens et al. *Cogent Education*. 2024. Vol. 11, Issue 1. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/2331186X.2024.2365613?needAccess=true>. doi: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2365613>.

³ Там само.

тут права Польської академії до наукової дослідницької інфраструктури зараховує усі елементи, призначені для провадження наукової діяльності, що є власністю інституту та поділяє їх на три складові: а) наукове та дослідницьке обладнання; б) ІТ-інфраструктуру – усі апаратні, програмні та організаційні рішення, що становлять основу для впровадження та функціонування ІТ-систем, що працюють в інституті; с) електронні інформаційні ресурси, що створені Бібліотекою Інституту¹.

Факультет права та адміністрації Варшавського університету до складу своєї науково-дослідної інфраструктури включає дослідницькі центри різних шкіл права світу: школи англійського права, американського права, права Східної Європи та Центральної Азії та інші. На факультеті діють Клініка Права (Студентський Центр правової допомоги надання консультацій людям із низьким матеріальним становищем) та Клініка Медіації².

Факультет права Маастрихтського університету (Нідерланди) працює над розробленням наукової дослідницької інфраструктури LAWNOTATION, що являє собою зручний інтерфейс, платформу анотацій для аналізу лінгвістичних та юридичних характеристик правових документів, ініціатива створення якої належить кластеру Digital Legal Lab спільної дослідницької мережі чотирьох голландських університетів, яка об'єднує вчених-юристів, щоб спільно досліджувати перетин права, технологій і суспільства та питаннями, пов'язаними з цифровізацією права³.

У Німеччині існує Товариство Фраунгофера (Fraunhofer-Gesellschaft), яке є світовим лідером у прикладних дослідженнях⁴.

¹ Regulamin korzystania z infrastruktury badawczej Instytutu Nauk Prawnych PAN (wprowadzony Zarządzeniem nr DYR.021.42.2018 2 dnia 21.12.2018 r.) URL: <https://inp.pan.pl/wp-content/uploads/2024/06/Regulamin-infrastruktura-badawcza.pdf>

² Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. URL: <https://wpia.uw.edu.pl/pl/struktura-wydzialu>

³ Faculty of Law Maastricht University. URL: <https://www.maastrichtuniversity.nl/law-and-tech-research>

⁴ Fraunhofer-Gesellschaft. URL: <https://www.fraunhofer.de/en/about-fraunhofer/corporate-responsibility/corporate-social-responsibility-report.html>

Товариство управляє 76 інститутами та дослідницькими підрозділами по всій Німеччині, має понад 30 000 співробітників, яке фінансується Федеральним міністерством освіти та досліджень Німеччини і урядами земель Німеччини.

В Сполучених Штатах Америки також існує подібна мережа дослідницьких інститутів - Інститут Виробництва США (Manufacturing USA, The Manufacturing USA Institute). Ця мережа налічує 17 інститутів які є державно-приватними партнерством, кожен з яких має окрему технологічну спрямованість, але працює над спільною метою: забезпечити майбутнє виробництва США через інновації, освіту та співпрацю. Інститут залучає кошти із державних, федеральних і приватних фондів, але має щорічне основне багатомільйонне федеральне фінансування¹.

Найважливішим фактором успіху цих наукових організацій, є високо мотивовані співробітники та їхні новаторські, передові дослідження.

У Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року зазначається, що суттєве зниження конкурентоспроможності наукових досліджень негативно впливає на розвиток національної економіки, а відповідно й на якість життя її громадян. Причинами цього, зокрема є: відсутність системної державної політики щодо розвитку дослідницьких інфраструктур; багаторічне недофінансування на підтримку та оновлення матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти; низька оплата праці науковців; неможливість вчених та молодих правників повною мірою реалізувати свій науковий та професійний потенціал в Україні; міграція науковців за кордон.

Всі вище перелічені фактори роблять неможливою розбудову суспільства, що базується на знаннях, а також унеможливають розвиток сфер наукової та інноваційної діяльності².

¹ Manufacturing USA, The Manufacturing USA Institute. URL: <https://www.manufacturingusa.com>

² Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

Способами вирішення окреслених проблем є: вдосконалення нормативно-правової бази регулювання даної сфери відносин, залучення різних форм фінансування наукових досліджень, модернізації матеріально-технічної бази дослідницьких інфраструктур.

На нашу думку, розвиток правової наукової інфраструктури на пряму залежить від рівня юридичної освіти. Правники відзначають проблеми невідповідності юридичної освіти в Україні сучасним вимогам юридичного ринку. Так, у 2021 році Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, було затверджено Концепцію розвитку юридичної освіти, що передбачає комплексну реформу юридичної освіти. В цій Концепції зазначається про одну із загальнонаціональних проблем, яка потребує нагального розв'язання – це невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах¹.

Зазначена проблема проявляється, зокрема, в недостатньому рівні теоретичних та прикладних знань, а також практичних навичок у значної частини випускників правничих шкіл України; нестачі практичної складової у більшості освітніх програм підготовки правників та труднощах системного залучення правників-практиків до викладання права, тощо².

У Звіті Європейської комісії щодо України за 2023 рік, було випрацювано рекомендації, що високоякісна та вільна від корупції юридична освіта та підготовка фахівців у сфері правосуддя та правоохоронних органів є ключовими для зміцнення верховенства права та виконання зобов'язань щодо членства в Європейському Союзі, а мережа вищих навчальних закладів потребує підвищення якості освіти³.

---

show/322-2021-%D1%80#Text.

¹ Концепція розвитку юридичної освіти. Проект. Опубліковано 29 березня 2021. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75652.html (дата звернення: 17.07.2024).

² Там само.

³ Commission staff working document. Ukraine 2023 Report. 08.11.2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.

Відмічається, що досвід кандидатів на посади юристів є неактуальним та невідповідним сучасним вимогам юридичного ринку¹.

В науковій літературі висвітлюються проблемні питання гідної праці для науковців, та недостатнього фінансування науки, низький рівень забезпечення матеріально-технічної бази наукових установ, відсутністю можливостей для кар'єрного зростання, слабкою взаємодією із бізнесом, відсутністю державної політики направленої на підтримку популяризації науки та низкою інших факторів, що призводить до занепаду науки.

Отже, правові науково-дослідницькі інфраструктури відіграють істотну роль у розвитку сучасної правової науки та підготовці експертів у галузі права, від яких, зокрема, залежить правовий порядок та добробут суспільства. Правова науково-дослідницька інфраструктура є сукупністю засобів, ресурсів та супутніх послуг, які використовуються дослідницькими спільнотами для проведення досліджень та сприяння інноваціям у галузі права.

3.2. Механізми забезпечення правової науково-дослідницької інфраструктури.

Як вже було зазначено, роль правової наукової-дослідницької інфраструктури є визначною для розвитку правової науки в цілому, є важливою в практичній діяльності юристів, впливає на правову культуру в державі та добробут суспільства.

Шаріф Іслам у своїй науковій роботі пропонує десять основних важливих правил для створення наукової дослідницької інфраструктури, які можна застосовувати в різних дисциплінах²:

¹ Україні (не) потрібні юристи: що відбувається з ринком праці юриспруденції та чи знайдуться робочі місця для тисяч випускників. URL: <https://sk.ua/uk/ukraini-ne-potribni-juristi-shho-vidbuvaetsja-z-rinkom-praci-jurisprudencii-ta-chi-znajdutsja-roboci-miscja-dlja-tisjach-vipusknikiv/>.

² Sharif Islam. Ten Simple Rules for Designing and Building a FAIR Research Infrastructure. September 2023. Proceedings of the Conference on Research Data Infrastructure. URL: https://www.researchgate.net/publication/373780779_Ten_Simple_Rules_for_Designing_and_Building_a_FAIR_Research_Infrastructure

1. Забезпечення чіткої мети. Важливо мати чітку мету створення наукової дослідницької інфраструктури та чітке розуміння очікуваних результатів її діяльності.

2. Застосування принципів «FAIR»¹ (Findability, Accessibility, Interoperability, Reusability) при створенні наукової дослідницької інфраструктури, що дозволить дослідницькому співтовариству знаходити й ефективно використовувати дані.

3. Опора на вже існуючі напрацювання. Використовуючи наявні ресурси та досвід, можна уникнути дублювання зусиль і спиратися на те, що вже було досягнуто.

4. Взаємодія. Взаємодія на думку вченого є ключем до успіху будь-якої системи. Інфраструктура має бути спроектована так, щоб забезпечити безперервний обмін даними, що гарантує їх використання та поєднання для створення нових ідей.

5. Стійкість. Інфраструктура має бути спланована так, щоб гарантувати довгострокову технічну та фінансову життєздатність, гнучкість та перспективність.

6. Правила управління даними. Інфраструктура повинна мати правила доступ до даних, їх обміну і повторного використання, що забезпечить дотримання правових і етичних стандартів використання даних.

7. Відкритість та співпраця. Інфраструктура повинна сприяти відкритості та співпраці між різними зацікавленими сторонами. Це забезпечить повне використання потенціалу інфраструктури та створення нових ідей.

8. Інформаційна підтримка дослідників. Інфраструктура повинна включати служби підтримки, які допомагають дослідникам ефективно використовувати інфраструктуру.

9. Безпека та конфіденційність даних.

---

¹ Принципи FAIR розроблено для того, щоб зробити ці дані доступними, сумісними й такими, що дозволяють легальне багаторазове використання та полегшують пошук інформації в Інтернеті.

10. Оцінка прогресу. Важливо проводити регулярний аналіз діяльності інфраструктури та її вплив на наукові дослідження¹.

Таким чином, на початку створення наукової дослідницької інфраструктури важливою є Стратегія, яка відображає чітку мету створення наукової дослідницької інфраструктури, зрозумілі цілі, напрямки її діяльності, способи взаємодії між її учасниками, гарантії технічної та фінансової життєздатності, а також очікувані результати.

Однак, жоден ідеальний План чи Стратегія не спрацюють без людського капіталу та гідного матеріального забезпечення. Тому на наш погляд, найважливішим компонентом наукової дослідницької інфраструктури є саме дослідники та їх інтелектуальний потенціал. Мотивація та гідна винагорода, одні з основних чинників, які сприяють продуктивності праці дослідників.

Вченими було виявлено три рівні факторів, які впливають на дослідницьку діяльність і продуктивність науковців². Це **індивідуальні фактори**, такі як стать, вік, вчене звання, тощо. **Інституційні фактори**, такі як атмосфера в колективі, наукові винагороди та стимули, наукова культура, можливості для співпраці та професійного розвитку. **Фактори національного рівня**, як національна політика, культура, академічна свобода, державні інвестиції та підтримка з боку промисловості, партнерів з розвитку та міжнародних донорських організацій, які відіграють фундаментальну роль у впливі на наукові результати досліджень науковців та установ³. В академічній літературі звертається увага на те, що вчені в сучасному світі піддаються

¹ Sharif Islam. Ten Simple Rules for Designing and Building a FAIR Research Infrastructure. September 2023. Proceedings of the Conference on Research Data Infrastructure. URL: https://www.researchgate.net/publication/373780779_Ten_Simple_Rules_for_Designing_and_Building_a_FAIR_Research_Infrastructure

² Heng, K., Hamid, M. O. & Khan, A. Factors influencing academics' research engagement and productivity: A developing countries perspective. *Issues in Educational Research*. 2020. Vol. 30, Issue 3, P. 965-987. P. 968-976. URL: <https://www.iier.org.au/iier30/heng.pdf>.

³ Кохан В.П. Організаційно-правові форми дослідницьких інфраструктур: світовий та європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/85.pdf

зростаючому тиску щодо публікацій, особливо в рецензованих журналах. Наприклад вчені Австралійського Університету Квінсленда, Кімконг Хенг, М. Обайдул Хамід і Асадузаман Хан характеризують цей зовнішній тиск висловом «публікуйся або загинь»¹. Тобто наукова продуктивність науковців вимірюється «кількістю публікацій» книг, розділів книг, журнальних статей (зазвичай статей, опублікованих у «рецензованих» журналах), статей у матеріалах конференцій, отриманих грантів на дослідження та патентів. Існують погляди, що вимушена гонитва за кількістю може суттєво впливати на якість досліджень. Можливо, варто було б переглянути існуючий в розвинених країнах курс на кількісні показники, заради зменшення тиску на дослідників, і створення простору та часу для творчості, академічної свободи дослідника та створення інновацій.

Тобто одним із механізмів впливу на розвиток наукової дослідницької інфраструктури є залучення мотивованих дослідників, які мають достатньо простору та часу для якісних наукових досліджень.

З урахуванням вищезазначеного, важливими є фінансові механізми впливу на розвиток наукової дослідницької інфраструктури. Наукова дослідницька інфраструктура може існувати завдяки державному, приватному та фінансуванню (заінтересовані у певного виду дослідженнях підприємці, інвестори, тощо), грантовій підтримці, а також підтримці міжнародних організацій.

Таким чином, умовно, механізми забезпечення правової наукової дослідницької інфраструктури можна поділити в залежності від суб'єкта надання підтримки:

а) державна підтримка, яка полягає у наданні фінансових та матеріальних ресурсів урядами країн науковим установам та незалежним групам дослідників за допомогою спеціальних програм фінансування, грантів, стипендій, тощо.

¹ Navigating the frontier: research infrastructures, core facilities and a new paradigm at European Universities / A. Jürgens et al. *Cogent Education*. 2024. Vol. 11, Issue 1. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/2331186X.2024.2365613?needAccess=true>. DOI: <https://doi.org/10.1080/2331186x.2024.2365613>.

б) підтримка у формі державно-приватного партнерства, коли державні установи у співпраці з приватним особами, об'єднують зусилля та ресурси у дослідницьких проектах.

с) інституційна підтримка, коли наукові установи виділяють зі своїх фондів необхідні ресурси для створення і утримання дослідницької інфраструктури.

д) грантова та благодійна підтримка організацій різних типів і рівнів наукової дослідницької сфери.

Наприклад, в рамках Європейського Союзу існують можливості фінансування наукових досліджень в рамках Horizon Europe, є можливість фінансування наукових досліджень з фондів у рамках політики згуртування Європейського Союзу¹.

На наш погляд, саме державні кошти повинні бути основним джерелом фінансування наукової дослідницької інфраструктури, якщо йдеться про розквіт науки і освіти країни, рівень інноваційного розвитку і відповідно економічного і соціального розвитку суспільства в цілому.

В свою чергу, варто відмітити, що держава насамперед зацікавлена у належному розвитку правової наукової дослідницької інфраструктури. Зрештою, цінності та знання, які здобудуть майбутні правники під час навчання залишаться такими ж, коли вони стануть працівниками державного апарату: суддями, прокурорами, поліцейськими, політиками у конкретній державі.

Отже, механізмами забезпечення наукової дослідницької інфраструктури є свідомі підходи до створення наукової дослідницької інфраструктури, розроблення детальної Стратегії наукової дослідницької інфраструктури, залучення мотивованих дослідників (людського капіталу) та достатнє фінансування на постійній основі (приватні та державні кошти).

Розглянемо державні механізми забезпечення науково-дослідної інфраструктури в Україні.

---

¹ Research Infrastructures. Policy, strategy, how to apply and work programmes. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/research-infrastructures_en

Відповідно до затвердженої Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, констатується, що суттєве зниження конкурентоспроможності наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок в Україні негативно впливає на розвиток національної економіки та якість життя її громадян. Однією із важливих причин цього процесу є відсутність системної державної політики щодо розвитку дослідницьких інфраструктур і багаторічне недофінансування капітальних видатків на підтримку та оновлення матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти.

В даній Державній цільовій програмі пропонується два шляхи виправлення проблеми незадовільного стану дослідницької інфраструктури в Україні, що унеможлиблює розвиток сфер наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Перше, це суттєве збільшення фінансування дослідницьких інфраструктур. Але для цього слід провести аналіз та моніторинг діючого стану дослідницьких інфраструктур, щоб запобігти дублюванню зусиль та неоптимальному використанню ресурсів. Друге, це здійснення комплексу заходів щодо відновлення та розбудови системи дослідницьких інфраструктур, удосконалення правового, організаційного та фінансового забезпечення, вироблення механізму консолідації зусиль центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук, національних галузевих академій наук та міжнародних організацій, що надають міжнародну технічну допомогу для відновлення та розбудови системи дослідницьких інфраструктур України. Тут йде мова про розподіл обмежених бюджетних коштів в рамках обраних пріоритетів та з можливістю відкритого доступу до наукового обладнання за умови його ефективного використання в інтересах більшості науковців. Інтернаціоналізація дослідницьких інфраструктур шляхом участі в міжнародних об'єднаннях дослідницьких інфраструктур і надання доступу, в тому числі іноземним науковцям, до наукового обладнання сприятиме зміцненню наукового потенціалу та людського капіталу, а також забезпечить проведення наукових досліджень в Україні на найвищому рівні.

Основним завданням Програми є систематизація дослідницьких інфраструктур, оцінка їх сумісності з європейськими дослідницькими інфраструктурами, надання пріоритетного фінансування для їх подальшого розвитку та її узгодженість з Дорожньою картою розвитку європейських дослідницьких інфраструктур, затвердженою Європейським стратегічним форумом дослідницьких інфраструктур (ESFRI).

Тому розв'язання визначеної проблеми пропонується здійснити за другим варіантом – шляхом розроблення і поступового впровадження правового, організаційного та фінансового механізму для розвитку дослідницьких інфраструктур.

Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» визначає, що пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки є науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки і оборони України та підвищення якості життя¹.

В цьому ж Законі виокремлено сім пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні: 1) національна безпека і оборона; 2) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; 3) інформаційні та комунікаційні технології; 4) енергетика та енергоефективність; 5) раціональне природокористування; 6) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; 7) нові речовини і матеріали.

¹ Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2623-14>

Ці пріоритетні напрямки формуються Кабінетом Міністрів України на підставі рекомендацій Національної ради України з питань розвитку науки і технологій із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, центральних органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України на підставі зазначених рекомендацій розробляє і здійснює державну цільову програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України відповідно до Закону України «Про державні цільові програми».

Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти». Даним Порядком визначено, що бюджетні кошти надаються закладам вищої освіти за укладеними з Міністерством освіти і науки договорами для забезпечення виконання завдань перспективного плану розвитку наукового напрямку на п'ятирічний період разом з відповідними розрахунками та обґрунтуванням потреби в коштах, визначеної на підставі діючих норм та нормативів, штатної чисельності та умов оплати праці працівників, а також необхідності досягнення відповідних результативних показників.

Бюджетні кошти спрямовуються на: 1) проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки у межах наукових напрямів закладів вищої освіти; 2) розвиток дослідницької інфраструктури, оновлення та модернізацію матеріально-технічної бази наукової і науково-технічної діяльності. Також кошти спрямовуються на витрати на придбання, модернізацію та ремонт наукового обладнання з метою проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у межах наукових напрямів закладів вищої освіти¹.

---

¹ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-

Окрім цього встановленого механізму державної підтримки за рахунок бюджетних коштів пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки закладів вищої освіти за договорами з Міністерством освіти, існують можливості гранатової державної підтримки.

Так Порядком надання грантової підтримки наукової і науково-технічної діяльності за рахунок коштів державного бюджету визначено загальні засади надання грантової підтримки наукової і науково-технічної діяльності за рахунок коштів державного бюджету. Порядком визначено, що грантова підтримка запроваджується з метою підвищення рівня наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, розвитку науково-технічного потенціалу та підвищення рівня конкурентоспроможності закладів спеціалізованої освіти наукового профілю, наукових установ та закладів вищої освіти, збереження та розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, наукового стажування наукових працівників, у тому числі за кордоном, організації та проведення конференцій, симпозіумів, наукових турнірів, конкурсів наукової творчості, інших науково-комунікативних заходів та заходів з популяризації науки¹.

Таким чином в Україні існує державна підтримка наукових установ по провідним напрямкам наукових досліджень за рахунок бюджетних коштів та грантова підтримка наукової діяльності за державні кошти.

Окрім того у 2018 році в Україні було створено Національний фонд досліджень України. Відповідно до Положення про Національний фонд досліджень України, створення Фонду є одним з ключових кроків з реформування системи фінансування науки в Україні. В цьому документі йдеться, що до цього в Україні не існувало інсти-

---

технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-2019-п#n9>

¹ Про затвердження Порядку надання грантової підтримки наукової і науково-технічної діяльності за рахунок коштів державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 776. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2019-п#Text>

туції подібного формату, яка могла б надавати гранти на дослідження і розробки на умовах відкритих конкурсів і незалежно від відомчих ознак¹.

Основним завданням Національного фонду є грантова підтримка фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук та прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки.

Згідно з Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» Національний фонд досліджень України здійснює такі види грантової підтримки: індивідуальний грант; колективний грант; інституційний грант.

Напрямами грантової підтримки Національного фонду досліджень України є: виконання наукових досліджень і розробок; розвиток матеріально-технічної бази наукових досліджень і розробок високого рівня; розвиток наукової співпраці, у тому числі наукова мобільність, організація, проведення та участь у конференціях, симпозиумах, спільні дослідження університетів та наукових установ тощо; наукове стажування наукових працівників, аспірантів і докторантів, у тому числі за кордоном; створення, функціонування та розвиток дослідницької інфраструктури та інше.

Міністерством освіти і науки на виконання Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року пропонується створення центрів колективного користування науковим обладнанням та окремих наукових об'єктів, що становлять національне надбання та створення та забезпечення функціонування державних ключових лабораторій та національних наукових центрів².

Так, Центри колективного користування науковим обладнанням, утворюються у формі структурного підрозділу наукової устано-

¹ Положення про Національний фонд досліджень України: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2018 року № 528. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-p#Text>

² Сайт Міністерства освіти і науки. Дослідницькі інфраструктури. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/nauka-2/doslidnitski-infrastrukturi>

ви, закладу вищої освіти або самостійної юридичної особи незалежно від відомчого підпорядкування та форми власності з метою надання доступу до унікального обладнання для проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок вітчизняними та іноземними вченими. Положення про Центр колективного користування науковим обладнанням, регламент доступу до наукового обладнання та користування ним затверджуються засновником центру¹.

Завданнями Центру колективного користування науковим обладнанням є: сприяння реалізації державних цільових наукових і науково-технічних програм та наукових (науково-технічних) проєктів за визначеними пріоритетними тематичними напрямками наукових досліджень і науково-технічних розробок; залучення студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених до науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; проведення спільних наукових досліджень вітчизняними та іноземними науковими установами та закладами вищої освіти; сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву.

Центри колективного користування науковим обладнанням можуть надавати доступ і право безоплатного користування приладами та обладнанням особам, які проводять науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, а також платні послуги в установленому законодавством порядку.

Національні наукові центри. Науковій установі, університету, об'єднанню наукових установ та (або) університетів, які мають унікальне дослідно-експериментальне устаткування, науковців та фахівців найвищої кваліфікації, результати наукових досліджень яких мають загальнодержавне значення та міжнародне визнання, для реалізації найбільш важливих та актуальних для держави напрямів розвитку науки і техніки та (або) інноваційної діяльності може бути надано статус національного наукового центру. Умови надання та

---

¹ Положенням про національний науковий центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-94-п#Text>

позбавлення статусу національного наукового центру, умови продовження строку дії такого статусу та особливості діяльності національних наукових центрів визначаються Положенням про національний науковий центр¹.

Державна ключова лабораторія, створюється з метою підтримки та розвитку фундаментальних досліджень на світовому рівні, нових перспективних міждисциплінарних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, координації спільної діяльності та ефективного використання фінансових, матеріально-технічних та кадрових ресурсів за визначеним науковим напрямом можуть утворюватися державні ключові лабораторії. Державні ключові лабораторії можуть бути новою юридичною особою або об'єднанням наукових груп установ та (або) університетів, академій, інститутів на основі договору про спільну наукову діяльність у порядку, визначеному законом.

Отже, на підставі вищезазначеного можна побачити, що у вітчизняній системі законодавства, існує чимало нормативно-правових актів направлених на створення та підтримку наукових дослідницьких інфраструктур, однак як це корелюється зі станом досліджень та інновацій у країні, ми можемо споглядати сьогодні наочно. Як зазначає Олександр Співаковський, у своєму дослідження реформи науки в Україні, немає сумнівів, що вітчизняна наука сьогодні має значні досягнення, які визнаються на світовому рівні. Проте протягом останніх 25 років науковий потенціал держави невпинно знижувався. Природне старіння наукового потенціалу доповнювалося впливом наукових кадрів та занепадом дослідницької інфраструктури. Здебільшого цей факт пояснюють тимчасовими труднощами, пов'язаними з недостатнім фінансуванням. Водночас, вчений спирається на аналіз динаміки фінансування науки в Україні і наводить досить цікавий і показовий приклад. Так, в період 2001–2008 рр. в Україні відбувалося значне зростання бюджетного фінансування наукових установ:

---

¹ Положенням про національний науковий центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-94-п#Text>

фінансування Національної академії наук України зросло майже в 7 разів, Національної академії медичних наук України та наукової складової в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка в 6 разів, Національної академії аграрних наук України в 5 разів. Але нажаль, ефективність такого фінансування у розвиток наукових досліджень виявилася надзвичайно низькою. В той час, як, наприклад, у Польщі за цей самий період науковці збільшили аналогічний показник майже вдвічі, за відсутності подібного темпу зростання державного фінансування¹.

Другий приклад який висвітлює автор стосується 2011–2012 рр. Тоді Україна вкладала у розвиток науки приблизно стільки ж бюджетних коштів (у відсотковому відношенні), як Румунія, Польща, Туреччина, проте результати були значно нижчі.

Вчений доходить висновку, що вочевидь, не дивлячись на те, що Україна має потужний науковий потенціал, але відноситься до групи найвідсталіших країн у науково-технічній сфері є неефективна система фінансування наукових досліджень та менеджменту науки.

Система фінансування наукових установ вибудована так, що значні кошти витрачаються не на розвиток сучасної науки, а на заходи соціального забезпечення науковців та утримання бюрократичного адміністративного апарату. Така неефективна система фінансування науки, сприяє тому, що талановита молодь не прагне займатися науковою діяльністю через неможливість забезпечити собі гідний рівень життя².

Сучасні дослідження показують прямий вплив корупції на економічне зростання та розвиток інновацій. Результати досліджень підтверджують стійкий негативний зв'язок між корупцією, економічним зростанням та інноваціями. В той час, як навпаки було встановлено, що інновації зменшують шкідливий вплив корупції на економічне зростання, головним чином у розвинених країнах³.

¹ Олександр Співаковський. Реформа науки – основа розвитку суспільства. *Голос України*. 15 листопада 2017. URL: <http://www.golos.com.ua/article/295977>

² Там само.

³ Ioannis Dokas, Minas Panagiotidis, Stephanos Papadamou, Eleftherios Spyromitros. Does innovation affect the impact of corruption on economic growth? *International*

Таким чином, одним із механізмів впливу на розвиток наукової дослідницької інфраструктури є боротьба з корупцією.

Законом України Про запобігання корупції визначено правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень¹.

Отже, держава безпосередньо впливає на розвиток інновацій та науково дослідницьку інфраструктуру. На законодавчому рівні, створюючи відповідні нормативно-правові та регулятивні акти. На матеріально-технічному рівні, надаючи гідне фінансування. Та завдяки ефективному курсу направленому на боротьбу з корупцією.

---

evidence, *Economic Analysis and Policy*, Volume 77, 2023, Pages 1030-1054. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0313592623000097?via%3Dihub>. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2022.12.032>

¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (в редакції від 08.11.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

4. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР В УКРАЇНІ

В умовах глобальних викликів та необхідності розбудови національної економіки постає потреба в підтримці розвитку наукової та інноваційної діяльності і відповідного кадрового потенціалу, а також в стимулюванні важливих економічних трансформацій із залученням приватних інвесторів. Введення правового режиму воєнного стану в Україні вплинуло на наукову, науково-технічну та інноваційну сфери, посиливши низку проблем, зокрема щодо зменшення фінансування наукових та інноваційних проектів та відтоку кваліфікованих кадрів. Багато науковців були вимушені виїхати за кордон або залучитися до лав Збройних Сил України, що призвело до дефіциту кваліфікованих кадрів у сфері наукової, освітньої та інноваційної діяльності.

Кадровий потенціал виступає основою для забезпечення функціонування дослідницької інфраструктури, водночас, підготовка наукових кадрів є одним з основних напрямків діяльності наукових установ. При цьому, забезпеченість науковими і науково-технічними кадрами є першочерговим напрямом оцінювання при проведенні аналізу ефективності (державної атестації) наукових установ.

Питання забезпечення кадрового потенціалу сфери науки, інновацій та освіти вивчалися багатьма вченими. Теоретичні та практичні аспекти підходів до дослідження інтелектуальних ресурсів розглядалися Д. Адаменко, який наголосив на важливості розвитку освітньої системи, підвищення кваліфікації наукових кадрів та залучення молодих талановитих людей до наукової та інноваційної сфер¹.

Вапнярчук Н. М.² розглядала питання світового досвіду професійного розвитку персоналу та визначила, що пріоритетними напрямками подальшого розвитку підприємств нашої країни є більш широке використання досвіду провідних економік світу у сфері управління якістю та розвитком кадрів, формування і підтримка культури якості, розробки і впровадження стандартів з розвитку персоналу, адаптованих до потреб конкретної організації, оскільки, завдяки використанню досвіду провідних країн світу стає інноваційним розвиток вітчизняної професійної освіти, зростає потреба фахівців у підвищенні кваліфікації впродовж трудової діяльності відповідно вимог сучасного світового ринку праці, удосконалюється національна система компетенцій і кваліфікацій тощо.

Вагомий внесок у дослідження питань розвитку кадрового потенціалу зробили представники економічної науки. Так, Б.-П. О. Кошовий розглядав інтелектуальний потенціал нації як фундаментальний об'єкт інтелектуальної безпеки у контексті політики сталого розвитку та дійшов висновку, що взаємозв'язок людського та інтелектуального потенціалу, інтелектуальної безпеки нації у парадигмі сталого розвитку полягає у необхідності створення сприятливих умов для розвитку наукових кадрів, збільшення фінансування наукових досліджень, забезпечення високої якості освіти та покращення еко-

---

¹ Адаменко Д. Аналіз підходів до дослідження інтелектуальних ресурсів: теорія і практика. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 12(2). С. 48–56. URL: <https://doi.org/10.15421/152424>.

² Вапнярчук Н. Світовий досвід професійного розвитку персоналу. *Право та інновації*. 2021. № 2 (30). С. 63–69. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-2\(30\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-2(30)-9).

номічних умов¹. О. В. В'юник досліджувала особливості розвитку кадрового потенціалу України на сучасному етапі та напрями активізації його розвитку в умовах інноваційних змін, на підставі проведеного дослідження авторкою було обґрунтовано ключові напрями розвитку кадрового потенціалу в умовах інноваційних змін, що передбачають інноваційний характер кадрової політики, якісний рекрутинг та онбординг, навчання впродовж життя, якість робочих місць та розвиток дистанційної зайнятості, інклюзію, безпеку, мотивацію та оцінку, підвищення цифрової компетентності, всебічну підтримку персоналу².

Втім, незважаючи на існування значної кількості наукових публікацій щодо обраної теми, динамічні зміни та мінливість зовнішнього середовища потребують постійного дослідження означеної проблематики та проведення відповідних наукових пошуків.

Положення частини 1 статті 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024)³ встановлюють основні цілі державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності (які є ключовими для розвитку сфер наукової та науково-технічної діяльності та повинні мати ефективні засоби реалізації, зокрема концептуального та стратегічного спрямування):

- забезпечити наукове обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства;
- досягти високого рівня розвитку науки і техніки;
- примножити національне багатство на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;

¹ Кошовий Б.-П. О. Інтелектуальний потенціал нації як об'єкт політики сталого розвитку України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. № 40. С. 600–610. URL: <file:///C:/Users/New/Downloads/1240-Article%20Text-2123-1-10-20241015.pdf>.

² В'юник О. В. Напрями розвитку кадрового потенціалу в умовах інноваційних змін. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. № 10 (43). С. 240–249. URL: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/10\(43\)/26.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/10(43)/26.pdf).

³ Про наукову і науково-технічну діяльність»: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

- створити умови для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки;
- зміцнити національну безпеку країни шляхом використання наукових та науково-технічних досягнень;
- створити умови для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- забезпечити вільний розвиток наукової та науково-технічної творчості;
- сприяти розвитку наукової і науково-технічної діяльності у підприємницькому секторі;
- забезпечити інтеграцію вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір.

Європейський дослідницький простір працює над створенням динамічного та привабливого середовища для дослідників та інноваторів у всій Європі з метою подолання фрагментації європейського дослідницького середовища, тому в останньому повідомленні ЄС визначено чотири сфери, де необхідні подальші дії¹:

1) пріоритизація інвестицій та реформ (ЄС співпрацює з країнами ЄС, щоб узгодити зусилля з досліджень та інновацій, а також підтримати реформи та інвестиції, тому потрібним є зменшення регуляторних, правових та адміністративних бар'єрів для приватних інвестицій);

2) покращення доступу до передового досвіду (підтримка в рамках програми ЄС «Horizon Europe» і схем мобільності допомогла зміцнити мережі наукового співробітництва, втім необхідним є зменшення бюрократії та вдосконалення процесів надання інформації про доступні можливості для дослідників);

3) перетворення результатів на економічний вплив (Європейська рада з інновацій стала найбільшим інвестором у deep технології

---

¹ How best to boost the potential of the European Research Area. 22 October 2024. URL: https://commission.europa.eu/news/how-best-boost-potential-european-research-area-2024-10-22_en.

в Європі, але Європі все ще потрібно збільшувати обсяги венчурного фінансування для реалізації проривних інновацій).

4) поглиблення Європейського дослідницького простору (Європейський дослідницький простір призвів до значного прогресу в покращенні умов праці та розвитку кар'єри дослідників, але потрібним залишається усунення диспропорції у можливостях розвитку кар'єри в ЄС та забезпечення довгострокової стійкості і доступності європейських дослідницьких і технологічних інфраструктур). Отже, доцільним вбачається переймання найкращого європейського досвіду для уникнення фрагментації регулювання сфер наукових досліджень та інновацій.

Відповідно до норм статті 61 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024)¹ основними напрямками забезпечення розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності, які мають на меті постійне поновлення інтелектуального потенціалу суспільства, розвиток та поширення наукової і технічної культури, розвиток новаторства, сприяння творчості працівників сфери наукової та науково-технічної діяльності, які реалізуються державою є:

- 1) забезпечення підвищення престижності наукової та науково-технічної діяльності;
- 2) організація підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і закладах вищої освіти;
- 3) забезпечення пошуку і добору талановитої молоді, сприяння її науковому стажуванню;
- 4) сприяння підготовці та перепідготовці наукових і науково-педагогічних кадрів за межами України;
- 5) запровадження системи атестації наукових кадрів, сприяння визнанню документів про вищу освіту, наукових ступенів та вчених звань на міжнародному рівні;

---

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність»: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

б) визначення в освітніх програмах обов'язкового мінімуму наукових та науково-технічних знань для кожного рівня освіти.

Зазначені напрями забезпечення розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності потребують оновлення з врахуванням умов воєнного стану та необхідності забезпечення відтворення втраченого наукового потенціалу.

Варто зазначити, що 22 серпня цього року Міністерством освіти і науки України було запропоновано до громадського обговорення проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України». Проектом розпорядження передбачено затвердження Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України», цей проект розроблено з метою забезпечення підтримки та розвитку наукового кадрового потенціалу, уповільнення трудової міграції науковців за межі країни, або через зміну сфери діяльності, посилення наукового експертного середовища, підвищення престижності професії наукового працівника, підтримку та заохочення молодих вчених, підвищення якості наукового кадрового потенціалу, а також розширення і консолідації наукової спільноти¹.

Слід зазначити, що Концепцію підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» розроблено саме на виконання статей 45 і 61 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024).

У проекті Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» визначено, що негативні зміни стану наукового кадрового потенціалу наукових установ і закладів вищої освіти у довоєнний період та в умовах війни, пов'язані з²:

¹ Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponuie-do-hromadskoho-obhovorennia-proiekt-rozporiadzhennia-kmu-pro-skhvalennia-kontseptsii-pidtrymky-ta-rozvytku-kadrovoho-potentsialu>.

² МОН пропонує до громадського обговорення проект розпорядження КМУ

- недостатнім матеріальним забезпеченням науковців, як у розрізі загального фінансування науки, так і у частині оплати праці;
- незадовільним матеріально-технічним забезпеченням наукових установ та закладів вищої освіти, руйнуванням/пошкодженням дослідницької інфраструктури, неможливістю провадження наукової діяльності на необхідному рівні;
- неможливістю продовжувати наукову та науково-технічну діяльність переміщеними науковцями на достатньому рівні через відсутність, або обмеженість доступу до джерел інформації, дослідницької інфраструктури, недосконалість, або відсутність механізмів доступу до її спільного використання, в тому числі й у закордонних наукових установах та закладах вищої освіти;
- обмеженістю інструментів та умов для розвитку міжнародного партнерства, відсутністю програм підтримки академічної мобільності, у тому числі й всередині країни;
- зниженням престижності праці науковця, низьким статусом вченого у суспільстві, зменшенням внутрішньої мотивації бути вченим та займатись науковою діяльністю;
- руйнуванням, або ускладненням відновлення усталених зв'язків між представниками наукових колективів (груп);
- впливом військових дій на безпекові умови життя, трудової діяльності, погіршення соціально-побутових умов;
- погіршенням психоемоційного стану науковців, що призводить до зниження продуктивності праці та загальної мотивації до трудової діяльності, професійного вигорання.

Окрім зазначеного, проект Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» визначає наступні наслідки впливу негативних чинників:

«Про схвалення Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України». URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponuie-do-hromadskoho-obhovorennia-proiekt-rozporiadzhennia-kmu-pro-skhvalennia-kontseptsii-pidtrymky-ta-rozvytku-kadrovoho-potentsialu>.

- посилення міграційних процесів, відтік наукових кадрів з країни та сфери;
- зменшення кількості наукових працівників високого рівня кваліфікації, втрата кваліфікованого експертного середовища у системі наукових досліджень;
- зменшення можливостей проведення на високому рівні досліджень за тематиками, що спрямовані на критично важливі сектори безпеки та оборони, економіки країни, соціальної сфери;
- зменшення частки молодих вчених, дисбаланс вікового складу кадрового потенціалу (за даними Держстату найбільша кількість дослідників входить до групи 55 та більше років – 14 408 осіб, або 40,4% станом на 2022 рік), втрата можливості відтворення кадрового потенціалу в майбутньому.

За результатами розгляду змісту зазначеної Концепції, доцільно зробити висновок щодо приділення недостатньої уваги важливим питанням моніторингу її виконання та визначення ефективності. Так, згадка щодо необхідності проведення моніторингу та визначення ефективності міститься лише у останньому абзаці розділу «Шляхи і способи розв’язання проблеми», а саме, вказано: «Ефективність Концепції щороку визначається на підставі моніторингу та оцінки її реалізації». Втім, Концепція – це документ юридичного прогнозування рекомендаційного характеру, в якому на теоретико-емпіричній основі здійснюється системне прогнозування розвитку відповідної сфери, галузі та напрямів, тобто питання моніторингу виконання (як засобу сприяння послідовній, якісній та ефективній реалізації Концепції) і визначення її ефективності мають ключове значення. Тому, вбачається за доцільне конкретизувати питання моніторингу виконання зазначеної Концепції шляхом внесення доповнень з врахуванням концептуальних підходів контролінгу, використання елементів системного підходу та інших принципів загального та спеціального характеру в окремий розділ «Порядок проведення моніторингу, оцінки результатів реалізації Концепції та звітування». Також за доцільне вбачається вдосконалення розділу вищезазначеної Концепції «Очікувані результати» шляхом розробки положень щодо ефективності.

Тобто, окрім перелічення очікуваних результатів загального характеру, бажано додати конкретизовані показники розвитку сфери наукової і науково-технічної діяльності та галузевих напрямів, які потенційно можуть бути виконані та стати підтвердженням ефективності виконання цієї Концепції. Зокрема, необхідним є визначення зв'язку між ефективністю виконання Концепції та підвищенням інноваційної складової у сфері наукової та науково-технічної діяльності (в контексті сприяння розвитку національної інноваційної інфраструктури, ефективної комерціалізації результатів інноваційної діяльності тощо).

Окрім зазначеного, назва розділу «Оцінка фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів» не відповідає його змісту. Фактично цей розділ не містить відомостей щодо оцінки зазначених ресурсів, що також потребує доопрацювання. До того ж потребує вдосконалення та конкретизації абзац перший зазначеного розділу, згідно з яким: «Реалізація Концепції здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету у межах бюджетних програм, затверджених на відповідний рік, а також за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством».

Відповідно до частини 1 статті 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024)¹: «Фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів установ, організацій та підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом. Одним із основних інструментів реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування. Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Обсяг коштів державного бюджету, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність, щорічно визначається у за-

---

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність»: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

коні України про Державний бюджет України окремим рядком як частка валового внутрішнього продукту (у відсотках)». Враховуючи вищевказане, за доцільне вбачається узгодження змісту розділу «Оцінка фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів» (зазначеного проекту Концепції) із нормами чинного законодавства, що регулюють фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності.

За результатами громадського обговорення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України» сформований відповідний звіт¹ про врахування пропозицій та зауважень громадськості з обов'язковим обґрунтуванням прийнятого рішення та причин неврахування пропозицій та зауважень (в якому в тому числі враховані зауваження щодо конкретизації питань моніторингу та оцінки фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів») і, у зв'язку з наданням зауважень і пропозицій до проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України», проект акта буде доопрацьовано.

Отже, розгляд процедур формування урядової політики держави щодо підтримки важливих сфер інтелектуальної творчої діяльності, демонструє, що дотепер залишаються невизначеними концептуальні засади розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності, до того ж відсутній відповідний документ стратегічного планування розвитку зазначеної сфери.

Слід погодитись, що основним предметом та ключовою проблемою для обговорення та напрацювання конкретних позицій серед

---

¹ Звіт про громадське обговорення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності «Національна система дослідників України». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2024/10/29/zvit-ho-proyekt-rozp-kmu-pro-skhvalennya-kontseptsiyi-pidtrymky-ta-rozvytku-kadrovoho-potentsialu-nauka-29-10-2024.pdf>.

науковців повинна стати стратегія розвитку вітчизняної науки на найближчі роки, результатом дискусії, обговорення та напрацювання повинно стати законодавчо закріплене рішення, як документ у якому визначено і конкретизовано план дій держави у сфері науки та технологій¹. Втім наразі фактично відсутній стратегічний документ такої спрямованості. Тому Україна може опинитися на порозі песимістичного сценарію соціально-економічного розвитку під впливом погіршення підтримки наукової та науково-технічної діяльності. Слід підтримати слушну думку, що за таким сценарієм зменшення витрат на виконання наукових досліджень та розробок призведе до різкого скорочення числа наукових інститутів, кількості дослідників, погіршення матеріально-технічної бази, зниження якості підготовки наукових кадрів, при чому імпортоспрямований технологічний розвиток, погіршення умов для створення інноваційних зв'язків, відсутність умов для розвитку кластерів, відсутність забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності, відсутність управлінських впливів уряду щодо забезпечення наукового та науково-технічного розвитку, неефективна політика ННТД, відсутність пріоритетів ННТД, відсутність прямого та непрямого стимулювання інноваційної діяльності, збільшення податкового навантаження на інноваційно активні підприємства суттєво погіршать процеси комерціалізації результатів ННТД та негативно вплинуть на створення інноваційних зв'язків, призведуть до фінансування наукових досліджень та розробок тільки за рахунок бюджетних коштів, зниження витрат на наукову сферу в цілому, загострять проблеми відсутності інтересу підприємницького сектора до вітчизняних наукових розробок². Тож, в цьому контексті наявність ключових стейкхолдерів-представників

¹ Тимків А. О. Стратегія розвитку української науки в умовах відновлення економіки країни. *Молодий вчений*. 2022. №5 (105). С. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-7>.

² Наукова та науково-технічна діяльність в Україні: оцінка та напрямки розвитку: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 720 с. URL: https://www.ndc-ipr.org/media/publications/files/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%A0%D0%B5%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%BD%D1%8F%D0%BA_%D0%9E.%D0%86..pdf.

підприємницького сектора відіграє вирішальну роль щодо забезпечення ефективності комерціалізації результатів наукової діяльності.

Ще до початку повномасштабного вторгнення росії на територію України вчені відмічали наявність проблем у розвитку сектору науки та освіти, так, відмічалось, що вітчизняна наука знаходиться на межі виживання, зниження обсягів держаного фінансування і відсутність дієвих стимулів для приватних інвестицій зумовлюють втрату кадрового потенціалу та загалом падіння рівня конкурентоспроможності української економіки, без злагодженої роботи ланцюга «наука – освіта – бізнес – держава» наша країна може занепасти свій науковий потенціал та остаточно перетворитись на «експортера інтелекту»¹.

Правильно визначено, що кадровий потенціал вітчизняної науки перебуває у кризовому стані: останніми роками молодіжне поповнення не компенсує навіть втрати науковців через природну смертність, крім того, відбувається інтенсивне «вимивання» покоління середнього віку, що в сукупності призводить до критичного порушення вікової структури дослідників і унеможливорює зупинення подальшого скорочення їх чисельності, це свідчить, по-перше, про необхідність вжиття кардинальних заходів для відновлення кадрового потенціалу української науки, по-друге, про їх невідкладний характер, оскільки відтермінування цих заходів не лише погіршить уже наявну довготривалу негативну динаміку, а й потребуватиме більших зусиль і коштів².

Можливість для України в найближчому майбутньому наблизитися за технологічним рівнем до економічно розвинутих країн світу залежить від її інтелектуального потенціалу, який формують заклади вищої освіти та наукові установи³, останні є елементами інноваційної

¹ Бачинська О. М., Яшина А. В. Сучасний стан та перспективи розвитку кадрового наукового потенціалу України. *Приазовський економічний вісник*. 2017. № 5 (05). С. 46–52. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/11.pdf.

² Попович О. С., Костиця О. П. До пошуку оптимальної динаміки нарощування кадрового потенціалу української науки в період її післявоєнного відновлення. *Наука та наукознавство*. 2023. № 1 (119). С. 69–80. DOI: <https://doi.org/10.15407/sofs2023.01.069>.

³ Вавіліна Н. І. Підготовка наукових кадрів як основа формування інтелектуального капіталу країни. *Наука, технології, інновації*. 2019. № 4. С. 16–27. URL: <https://>

інфраструктури, поняття якої закріплено в Законі України «Про інноваційну діяльність» як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності - фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо. Водночас заклади вищої освіти та наукові установи є ключовими суб'єктами державної дослідницької інфраструктури, яка відповідно до пункту 7 статті 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII має наступне нормативне визначення: «об'єднання наукових установ та (або) закладів вищої освіти державної форми власності, що створюється з метою оптимального використання їхніх ресурсів (кадрів, матеріалів, устаткування, обчислювальних ресурсів та зберігання банків даних і знань) та координації їх ефективного використання для проведення наукових, науково-технічних досліджень і науково-технічних розробок на найвищому рівні, а також забезпечення спільного проведення заходів щодо якісної підготовки фахівців у відповідних галузях знань»¹.

Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р² встановлює, що науковий потенціал людських ресурсів в Україні високий для проведення наукових досліджень на світовому рівні, втім із низьким рівнем забезпечення матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти за останні п'ять років кількість дослідників в Україні скоротилася майже вдвічі, ці статистичні дані визначені станом на 2021 рік, тому наразі ситуація є більш критичною. У розділі «Аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом» зазначається, що дослідницька інфраструктура та матеріально-технічна база наукових

---

nti.ukrintei.ua/?page_id=2398&lang=en.

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (в редакції від 27.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

² Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#Text>.

установ і закладів вищої освіти не приведені у належний стан, наслідком цього є те, що вчені не можуть повною мірою реалізувати свій науковий потенціал в Україні, що призводить до відпливу науковців за кордон та до суттєвого зниження конкурентоспроможності наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок, це негативно впливає на використання наукового потенціалу підприємствами та уповільнює розвиток національної економіки і погіршує якість життя її громадян, робить неможливою розбудову суспільства, що базується на знаннях. У розділі «Визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів» вищевказаної Концепції регламентовано, що моніторинг дослідницьких інфраструктур і наповнення відповідної бази даних дасть змогу уникнути дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів, при цьому інтернаціоналізація дослідницьких інфраструктур шляхом участі в міжнародних об'єднаннях дослідницьких інфраструктур і надання доступу, в тому числі іноземним науковцям, до наукового обладнання сприятиме зміцненню наукового потенціалу та людського капіталу, а також забезпечить проведення наукових досліджень в Україні на найвищому рівні. Також серед очікуваних результатів виконання Програми заплановано тримання вченими та суб'єктами інноваційної діяльності доступу до конкурентоспроможної дослідницької інфраструктури та вмотивованість займатися науковою та науково-технічною діяльністю на високому рівні, що дасть можливість припинити процес відпливу наукового потенціалу як людського ресурсу за кордон. Втім незважаючи на актуальність проблематики, яка окреслена в зазначеному концептуальному документі, він не має належної реалізації та не відображає в повному обсязі питань розвитку кадрового потенціалу сфери наукової, науково-технічної діяльності в Україні.

Доцільно зауважено, що головними напрямками ефективного розвитку та використання інтелектуального потенціалу є:

- активний розвиток позабюджетних джерел фінансового забезпечення освітньо-наукової сфери;

- формування умов для посилення зв'язків між профільними науково-дослідними організаціями та виробничим сектором з метою

розвитку співробітництва щодо формування та застосування інтелектуальних і науково-технічних ресурсів у виробничих процесах;

– державні замовлення на виготовлення окремих видів промислової продукції із застосуванням визначених державних інтелектуальних та науково-технічних ресурсів, що дають можливість поєднати національні інтелектуальні і науково-технічні ресурси з приватним виробничим потенціалом;

– зростання матеріальних можливостей для посилення наукових зв'язків і контактів, у тому числі міжнародних;

– створення умов для кар'єрного зростання молодих науковців;

– розширення доступу до нової наукової інформації;

– збільшення фінансування наукової і методичної роботи;

– матеріальна нагорода за наукові публікації і розробки¹.

Отже важливим питанням постає розвиток кадрового потенціалу як складової частини інфраструктурного забезпечення інноваційного розвитку. Слід погодитися, що досягнення стратегії інноваційного розвитку країни є неможливим без забезпечення прискореного формування та ефективного використання якісного конкурентоспроможного кадрового потенціалу, для формування якісної кадрової складової інноваційного розвитку та забезпечення ефективного її використання необхідно проводити цілеспрямовану державну політику, в основі якої повинна лежати національна концепція кадрового забезпечення інноваційного розвитку².

У Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міні-

¹ Довженко В. А., Лазаренко В. В. Управління інтелектуальним потенціалом національної економіки. *Економіка та держава*. 2021. №2. С. 78–83. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.2.78.

² Лаврук О. С. Проблеми та можливості формування кадрового потенціалу для інноваційної діяльності. *Інноваційний потенціал сучасної освіти та науки*: зб. матеріалів I Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Кам'янець-Подільський, 25 квіт. 2024 р.). Кам'янець-Подільський: Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», 2024. 261 с. С. 19–22. URL: <http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/13273/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.pdf#page=19>.

стрів України 10 липня 2019 р. № 526-р, тобто ще до початку повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави, відмічалися проблеми виїзду за кордон кваліфікованих кадрів, науковців, винахідників, підприємців, за причинами: кращих можливостей для реалізації ідей за кордоном (насамперед доступ до фінансування, правовий захист, наближеність до ринків збуту, менша вартість ведення бізнесу); вищої якості життя (безпека та верховенство права, освіта та охорона здоров'я, соціальний захист у разі потреби, інфраструктура, екологія тощо); творчого та підприємницького середовища, створеного у найкращих світових осередках інновацій¹.

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV серед основних принципів державної інноваційної політики виділяє підготовку кадрів у сфері інноваційної діяльності (частина 2 статті 3)², втім не містить конкретизації (механізмів реалізації) зазначеного принципу. Положення частини четвертої статті 65 Закону України «Про вищу освіту»³ від 01.07.2014 № 1556-VII, які визначають мету і завдання наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності у закладах вищої освіти, регламентують, що основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти є:

- 1) одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів;
- 2) застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою;
- 3) формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок.

---

¹ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України 10 липня 2019 р. № 526-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

² Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (в редакції від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#top>.

³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (в редакції від 17.11.2024). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#top>.

Частини перша та третя статті 71 зазначеного закону регламентують, що фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень. При цьому розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, а також на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів встановлюються у Державному бюджеті України на відповідний рік.

Тож, формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок повинно спиратися на відповідні ефективні механізми та засоби, в тому числі фінансові. В цьому контексті слід зазначити, що відповідно до частини 4 статті 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII: «базове фінансування основної діяльності державних наукових установ, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, наукових досліджень університетів, академій, інститутів здійснюється для:

- 1) проведення фундаментальних наукових досліджень;
- 2) підтримки найважливіших для держави напрямів прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок, зокрема в інтересах національної безпеки та оборони;
- 3) розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності;
- 4) розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності;
- 5) збереження та розвитку наукових об'єктів, що становлять національне надбання;
- 6) підготовки наукових кадрів;
- 7) розроблення наукових засад державної політики у відповідних сферах та наукового забезпечення виконання завдань і функцій, покладених на відповідні органи виконавчої влади;

8) забезпечення доступу до науково-технічної інформації та наукової літератури на всіх видах носіїв».

Зниження рівня фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт призвело до відтоку з України кваліфікованих наукових та технічних кадрів, занепаду багатьох наукових шкіл, стрімкої деградації матеріально-технічної бази наукових та науково-технологічних досліджень, переважного впровадження в Україні запозичених технологій не найвищої якості тощо¹. Зазначені проблеми безпосередньо пов'язані з недостатнім рівнем розвитку кадрового потенціалу сфер наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Тому наразі постає актуальне питання щодо розробки механізмів стимулювання розвитку зазначених сфер.

У цьому контексті слід погодитися з думкою, що інноваційні парки можуть бути активними учасниками в розвитку освітніх програм, спрямованих на підготовку кадрів для інноваційного сектора².

Інноваційні парки відіграють важливу роль у підготовці висококваліфікованих кадрів, здатних вирішувати складні завдання в умовах швидко змінюваного технологічного середовища, інноваційний парк зазвичай включає в себе:

- науково-дослідні та освітні установи, що займаються розробкою нових технологій та підготовкою кадрів;
- бізнес-інкубатори та акселератори, які підтримують молоді компанії на етапах їх становлення, надаючи доступ до фінансування, менторської підтримки та ресурсів;
- інфраструктуру для стартапів, включаючи офісні приміщення, лабораторії, обладнання та інші ресурси, необхідні для ведення досліджень та розробки нових технологій;

---

¹ Харлан О. І., Салюк О. Ю., Голуб В. О. Інноваційні парки: світовий досвід та Україна. *Sciences of Europe*. 2021. № 71. С. 55–58. URL: <file:///F:/innovatsiyini-parki-svitoviy-dosvid-ta-ukrayina.pdf>.

² Крисоватий І. А. Інноваційні парки як фінансово-промисловий феномен в Україні. The 12th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (February 5-7, 2024) SPC «Sciconf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2024. 1331 p. С. 1141–1145. URL: <file:///C:/Users/New/Downloads/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-5-7.02.24.pdf>.

- інвестиційні та фінансові установи, які забезпечують фінансування для інноваційних проектів через гранти, венчурні інвестиції, державні програми підтримки;
- правове і нормативне середовище, яке створюється для забезпечення розвитку інноваційної діяльності, захисту інтелектуальної власності, стимулювання інвестицій і забезпечення підтримки стартапів¹.

Тобто, враховуючі перелічені складові, слід зазначити, що інноваційні парки консолідують значний фінансовий, інфраструктурний та науковий потенціал. До того ж важливою складовою ефективною реалізації наукового потенціалу є інтеграція національної науково-дослідної системи у світовий дослідницький простір, що дозволить долучитись до виконання спільних проектів, отримати доступ до нових розробок та фінансових ресурсів, формування дієвої організаційної структури здійснення наукової та науково-технічної діяльності в поєднанні з належним фінансуванням та запитом від держави, підприємницького сектору на її здійснення сприятиме більш динамічному економічному розвитку країни та її регіонів на основі інноваційної моделі розвитку². У зазначеному контексті важливим також є поєднання формування дієвої організаційної структури здійснення наукової та інноваційної діяльності з належним нормативно-правовим середовищем.

Так, проект Закону України «Про інноваційні парки» № 7658 від 11.08.2022³ призваний сформувати більш комплексний та системний підхід до розвитку інноваційних парків, наукові та технопарки більше тяжіють до концентрації знань та наукових ресурсів для проду-

¹ Крисоватий І. Методологічні основи розвитку інноваційних парків. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 4. С. 68–76. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-14-9>.

² Прутула Х. М., Демедюк О. П. Науковий потенціал регіонів України в контексті забезпечення формування національної інноваційної екосистеми. *Регіональна економіка*. 2021. № 2. С. 37–52. URL: https://re.gov.ua/re202102/re202102_037_PrytulaKhM,DemedjukOP.pdf.

³ Проект Закону України «Про інноваційні парки» № 7658 від 11.08.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40226>.

кування інновацій, тому вони тісно пов'язані з університетами, науково-дослідними інститутами тощо.

Проектом Закону України «Про інноваційні парки» № 7658 від 11.08.2022 пропонується¹:

- вдосконалити законодавчу базу у сфері інноваційної діяльності та систематизувати різні види парків в один на прикладі найкращих міжнародних практик;

- визначити чіткий механізм щодо державної політики у сфері розвитку інновацій, підтримки та стимулювання інноваційної діяльності шляхом надання державної підтримки інноваційним паркам;

- створити сприятливі умови для провадження інноваційної діяльності інноваційних парків;

- сприяти розвитку сучасної інноваційної інфраструктури та розвитку інноваційного потенціалу держави та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Проект Закону України «Про інноваційні парки» № 7658 від 11.08.2022 встановлює, що учасниками інноваційного парку є суб'єкти наукової, науково-технічної, інноваційної та підприємницької діяльності, метою створення інноваційного парку є розвиток науково-технічної та/або інноваційної діяльності, використання наявного наукового та/або інноваційного потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації наукового, науково-технічного (прикладного) результату (впровадження інновацій). Тобто, зазначений проект закріплює багато стратегічно важливих положень, втім дотепер неприйнятий та знаходиться в комітеті Верховної ради України у зв'язку із наявністю зауважень та необхідністю доопрацювання.

Таким чином, наразі назріла необхідність кардинальних змін у ставленні української влади до науки, істотного посилення її підтримки, кожен рік зволікання в цьому питанні не тільки призведе до багаторічного запізнення в досягненні європейських і світових стан-

---

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про інноваційні парки» № 7658 від 11.08.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40226>.

дартів, а й обернеться незрівнянно більшими витратами в майбутньому¹.

Отже, сьогодні від держави вимагається формування нової наукової політики, побудова нової моделі взаємовідносин між науковцями, державою та суспільством, за якої дотримуватиметься рівність інтересів держави та вченого, створення таких інституційних форм, які сприятимуть збільшенню попиту на інтелектуальні продукти, що продукують ЗВО, держава повинна створювати максимально сприятливі умови як у вигляді законодавчих ініціатив, так і на виконання вже прийнятих законів для захисту інтересів науковців, ініціативи, що стимулюватимуть науковців до наукової творчості, до розкриття власного інтелектуального потенціалу, сприятимуть більш ефективному розвитку наукової сфери і країни у перспективі².

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що наразі основним завданням державної політики повинно бути здійснення ефективного правового, організаційного та фінансового забезпечення процесів відновлення кадрового потенціалу сфери науки та інновацій, спрямованого на стимулювання професійного розвитку кадрів та створення умов для провадження конкурентоспроможної наукової та інноваційної діяльності у поєднанні з визначенням концептуальних і стратегічних основ розвитку зазначених сфер.

---

¹ Костриця О. П. Відновлення кадрового потенціалу науки як передумова інноваційного розвитку економіки України. *Наука, технології, інновації*. 2017. № 3 (3). С. 47–52.

² Ступнікер Г. Л., Бабенко В. А. Інтелектуальний потенціал як ключовий чинник формування інтелектуального капіталу ЗВО України. *Економічний простір*. 2021. № 165. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/165-16>.

5. КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ

5.1. Значення та основні перешкоди у процесі комерціалізації

Комерціалізація інновацій є процесом перетворення знань та ідей в економічно-життєздатні продукти і послуги, що забезпечує як економічне зростання виробників інновацій, так й підвищує конкурентоспроможність країни загалом. Разом з тим покомпонентний аналіз вітчизняної інноваційної сфери свідчить, що Україна має значні не-реалізовані можливості в інноваційному розвитку, особливо щодо комерціалізації нововведень та у сфері захисту прав на інтелектуальну власність¹.

Такі перешкоди мають системний характер та виникають через структурні недоліки в науково-дослідницькій екосистемі, що перешкоджає ефективній взаємодії між різними учасниками інноваційного процесу. Аналіз проблем інноваційної сфери у країнах, що розвиваються, дозволяє зробити висновок про схожість багатьох негативних факторів із вітчизняними перешкодами. Дослідники звертають увагу на такі негативні фактори як: 1) Фрагментація дослідницької та інноваційної екосистеми; 2) Недостатня взаємодія між науковими установами та промисловістю; 3) Відсутність національної

---

¹ Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

стратегії та координаційної рамки; 4) Недостатні платформи для залучення зацікавлених сторін; 5) Низький рівень інвестицій у дослідження та інновації¹.

Надана Європейською Комісією (далі – Комісія) оцінка інноваційної сфери Болгарії також вказує на схожі проблеми, зокрема «структурні недоліки» та «високу фрагментацію системи досліджень, розробок та інновацій». Це пов'язується із тим, що: 1) нижні технологічні сегменти все ще домінують, а рівень інновацій залишається дуже низький; 2) рівень державних і ділових витрат на дослідження та розробки є особливо низьким; 3) мляві реформи заважають переходу до інноваційно-орієнтованої системи; 4) лише деякі з університетів і науково-дослідних інститутів виробляють високоякісну наукову продукцію, незважаючи на їх велику кількість. Окрім того, Комісією наголошено, що «комерціалізація досліджень залишається головною слабкістю», що пов'язується з рядом таких проблем як: 1) відсутність конкурсних основ у системі фінансування наукових досліджень; 2) відсутність міжнародної оцінки та фінансування науково-дослідних установ на основі результатів; 3) слабке державно-приватне співробітництво в галузі досліджень і розробок; 4) низка проблем єдиного «інноваційного флагману» через неефективне управління, нестабільний менеджмент, недостатнє використання наукової інфраструктури та відсутність довгострокових фінансових зобов'язань з боку уряду².

Для розв'язання окреслених проблем Комісія відзначає необхідність проведення заходів з підвищення конкурентоспроможності

¹ Jagwe R., Kirabira J., Mukasa N., Amana L. The drivers and barriers influencing the commercialization of innovations at research and innovation institutions in Uganda: a systemic, infrastructural, and financial approach. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 2024. № 13. DOI: 10.1186/s13731-024-00435-y. URL: https://www.researchgate.net/publication/385139089_The_drivers_and_barriers_influencing_the_commercialization_of_innovations_at_research_and_innovation_institutions_in_Uganda_a_systemic_infrastructural_and_financial_approach

² Council Recommendation on the 2018 National Reform Programme of Bulgaria and delivering a Council opinion on the 2018 Convergence Programme of Bulgaria. Brussels, 23 May 2018. COM(2018) 402 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0402>

інноваційної продукції, сприяння трансферу технологій і комерціалізації результатів досліджень, що вимагає структурної трансформації у поєднанні з ефективним управлінням, стабільним рівнем державних науково-дослідницьких й інноваційних ресурсів та з урахуванням стратегій смарт-спеціалізації¹. Конкретний план реформи науково-інноваційного компонента включає: 1) створення Міністерства інновацій та економічного розвитку з повноваженнями визначати інноваційну політику, підтримувати підвищення інноваційної продукції та культури, орієнтованої на інновації, передачу технологій і знань, а також сприяння науковому розвитку в галузі; 2) взаємодію новоствореного Міністерства спільно з Міністерством освіти і науки для підготовки Закону про дослідження та інновації, який модернізує параметри національної політики щодо розвитку та фінансування досліджень, інновацій і технологій та врегулює роль кожної з інституцій; 3) створення Ради з питань інновацій, що складається з експертів з дорадчими функціями, сприятиме визначенню та реалізації інноваційної політики та забезпечить ефективне залучення всіх відповідних зацікавлених сторін; 4) інвестиційні заходи, спрямовані на надання коштів для дослідницької та інноваційної діяльності малих і середніх підприємств і вищих навчальних закладів, а також на підвищення інноваційного потенціалу Болгарської академії наук шляхом модернізації та оновлення її інфраструктури та фінансування дослідницьких проєктів².

Із урахуванням цих рекомендацій для успішної комерціалізації результатів досліджень в Україні необхідно зосередитися на створенні ефективної управлінської політики, інституційної інфраструктури, механізмах трансферу технологій та забезпеченні ефективного та

---

¹ Council Recommendation on the 2018 National Reform Programme of Bulgaria and delivering a Council opinion on the 2018 Convergence Programme of Bulgaria. Brussels, 23 May 2018. COM(2018) 402 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0402>

² Analysis of the recovery and resilience plan of Bulgaria. Accompanying the document: Proposal for a Council Implementing Decision on the approval of the assessment of the recovery and resilience plan for Bulgaria. Brussels, 7 April 2022. SWD(2022) 106 final. {COM(2022) 172 final}. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022SC0106>

належного фінансування, що має підкріплюватися відповідним правовим забезпеченням. Це забезпечення, зокрема, включає розвиток правових механізмів, які сприятимуть співпраці між освітньою сферою, науковими установами, промисловістю та державою; оптимізують вимоги та умови державного фінансування інноваційної діяльності; підвищують привабливість інвестицій у науково-дослідну сферу; визначають належний та неперевантажений захист інтелектуальної власності для трансферу технологій.

Кожен етап процесу комерціалізації проходить у відповідному правовому полі. При цьому юридичне регулювання торкається сфер інноваційної діяльності, підприємницької діяльності, захисту прав інтелектуальної власності тощо. Так, Bilovodska O. разом з колегами виокремлюють такі етапи процесу комерціалізації інноваційного продукту, як: 1) збір та аналіз інформації; 2) аналіз ідеї та визначення сутності інновації й стратегії комерціалізації; 3) оцінка наявності необхідних ресурсів; 4) подання патентної заявки; 5) вибір форми та пріоритетного методу комерціалізації; 6) розробка маркетингової стратегії; 7) накопичення необхідних фінансових ресурсів; 8) введення в виробництво або запуск стартапу; 9) ліцензування; 10) комерційне виробництво та вихід на ринок¹.

Окрім того, необхідним є окреслення загального вектору розвитку інноваційної сфери та окремих галузей економіки шляхом актуалізації стратегічних актів. Наприклад, Стратегія відродження вітчизняного авіабудування на період до 2030 року була прийнята ще до повномасштабного вторгнення та не враховує теперішніх соціально-економічних змін. Аналогічні застереження може бути висунуто й щодо загальної Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року.

¹ Bilovodska O., Melnyk Y., Alenin Y., Arkusha L. Implementation of marketing and legal tools in the process of commercialization for innovative products in strategic management and entrepreneurship. *International Journal for Quality Research*. 2020. Vol. 14. P. 1261–1278. DOI: 10.24874/IJQR14.04-18. URL: https://www.researchgate.net/publication/347207659_IMPLEMENTATION_OF_MARKETING_AND_LEGAL_TOOLS_IN_THE_PROCESS_OF_COMMERCIALIZATION_FOR_INNOVATIVE_PRODUCTS_IN_STRATEGIC_MANAGEMENT_AND_ENTREPRENEURSHIP

Окреслена проблема загострюється через брак злагодженої координації стратегій та законопроектів у сфері інновацій – перш за все, через відсутність єдиного органу, який відповідає за формування політики в сфері інновацій¹. У зв'язку з цим вектори інноваційного розвитку паралельно одна одній встановлюють вже названа Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року від Міністерства освіти та науки України, частини Національної економічної стратегії до 2030 від Міністерства економіки України, а також Глобальна інноваційна візія України 2030 від Міністерства цифровізації України. Отже, рекомендації Комісії для Болгарії щодо утворення Міністерства інновацій та Ради з питань інновацій (як експертного органу) можна вважати застосовними й до вітчизняних реалій для покращення узгодженої та експертної координації інноваційної сфери.

Крім того важливо створити стабільні фінансові механізми, які підтримуватимуть довгострокові дослідження та інновації, зокрема для державних установ (науково-дослідних інститутів) та державно-приватних партнерств (особливо зі стартапами та малим і середнім бізнесом (далі – МСП)). Звернення до досвіду ЄС демонструє значний вплив грантів на розвиток інноваційної сфери. Таке стимулювання дійсно можна вважати передумовою для активізації науково-дослідних робіт. Разом з тим очевидно, що одне лише виділення грантів не є запорукою комерційного успіху. Насправді ж надмірна орієнтованість на державне фінансування без розробки по-справжньому конкурентоспроможного продукту може навпаки завадити реальному виходу на ринок. Окрім того, виділення фінансування без узгодженої державної стратегії та науково-обґрунтованих індикаторів і критеріїв може призвести до неефективної витрати бюджетних коштів. Отже, побудова ефективної фінансової підтримки вимагає розробки як

---

¹ Несенюк А., Мельник Т. Фабрика чипів, кредити оборонним стартапам та комбайни-дрони. Forbes ознайомився з повною Стратегією розвитку інновацій Мінцифри та обрав 10 ключових напрямків. *Forbes*. 14.12.2023. URL: <https://forbes.ua/innovations/krediti-oboronnim-startapam-fabrika-chipiv-rinok-rozminuvannya-ta-kombayni-droni-forbes-oznayomivnya-iz-povnoyu-strategieyu-rozvitku-innovatsiy-mintsifri-ta-obrav-10-klyuchovikh-napryamkiv-14122023-17902>

стратегічних актів, так й конкретних правових та адміністративних механізмів для забезпечення їх ефективної реалізації.

Переважна увага при розробці таких механізмів та вітчизняної інноваційної політики має бути приділена досвіду Європейського Союзу. Аналіз успішних проєктів, розвиненої науково-дослідницької інфраструктури та накопиченого досвіду щодо комерціалізації результатів досліджень дозволяє визначити ефективні підходи та найкращі практики, що сприяють розвитку інноваційної сфери та трансформації її результатів у комерційні продукти та послуги. До того ж врахування підходів ЄС має сприяти подальшій інтеграції вітчизняної науки та інноваційних суб'єктів у європейський ринок.

Серед стратегічних програм Європейського Союзу Horizon Europe займає центральне місце у зміцненні науково-дослідницької інфраструктури ЄС та підвищенні її конкурентоспроможності на глобальному рівні. Horizon Europe є ключовою програмою фінансування досліджень та інновацій до 2027 року, проте її основний вплив пов'язаний не лише з фінансовою підтримкою, а й зі встановленням важливих організаційних підходів та розгалуженої інфраструктури, що сприяє ефективній координації та співпраці між учасниками, а також подальшій успішній комерціалізації результатів.

Структура програми Horizon Europe будується на трьох стовпах, що певною мірою демонструє її інституційно-інфраструктурну будову. Перший стовп «Провідна наука» («Excellent Science») складають три елементи: Європейська дослідницька рада, «Дії Марії Склодовської-Кюрі» (програма підготовки докторантів і постдокторантів) та Дослідницькі інфраструктури. Другий стовп «Глобальні виклики та європейська промислова конкурентоспроможність» базується на функціонуванні мережі Кластерів у таких сферах як: «Здоров'я», «Культура, креативність та інклюзивне суспільство», «Цивільна безпека для суспільства», «Цифровізація, промисловість і космос», «Клімат, енергія та мобільність», «Харчування, біоекономіка, природні ресурси, сільське господарство та навколишнє середовище» та «Неядерні прями дії Об'єднаного дослідницького центру». Третій стовп «Інноваційна Європа» включає у себе такі три елементи як

Європейська інноваційна рада, Європейські інноваційні екосистеми та Європейський інститут інновацій і технологій¹.

5.2. Організаційні механізми європейських проєктів у процесі комерціалізації

Успішна комерціалізація результатів наукових досліджень залежить від глибокої синергії між ключовими учасниками інноваційної екосистеми: державою, науково-дослідними інститутами, закладами вищої освіти, малими та середніми підприємствами, зокрема стартапами, представниками промисловості та великого бізнесу, інвесторами – при цьому не лише на національному, а й на регіональному та міжнародному рівнях. Значення інноваційної інфраструктури полягає в тому, що, окрім налагодження контактів між вказаними суб'єктами, вона спрощує державне управління інноваційної сферою, підвищує ефективність фінансування, сприяє економії ресурсів, стимулює нові ідеї та інноваційні рішення, покращує видимість науково-дослідної діяльності та її інвестиційну привабливість та, зрештою, призводить до трансформації наукових знань у комерційно успішні продукти та послуги.

Розглядаючи інфраструктурне забезпечення інноваційного процесу, І. В. Подрез-Ряполова наголошує, що воно має вирішальне значення при формуванні попиту на відповідні інновації. При цьому важливою умовою успішного перетворення результатів досліджень у продукти, придатні для ринку, є підтримка організаційної та інформаційно-посередницької складових інфраструктури².

Як справедливо зазначає І. М. Котова щодо інноваційної інфраструктури, виняткове значення для комерціалізації результатів науко-

---

¹ European Commission. Horizon Europe. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en

² Подрез-Ряполова І. В. Правові засади інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу. *Право та інновації*. 2022. № 1 (37). С. 44–48. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1\(37\)-6](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1(37)-6)

вих досліджень мають інноваційні центри, центри трансферу технологій, наукові парки, регіональні інноваційні кластери, інноваційні бізнес-інкубатори, банки технологічної інформації тощо. Їх взаємодія дозволяє значно скоротити час від ідеї до впровадження науково-технологічних розробок та забезпечити систематизований попит на них господарюючих суб'єктів в Україні та за її межами¹.

Хоча в Україні функціонує певна інноваційна інфраструктура, яка об'єднує зацікавлені суб'єкти, її здатність створювати передумови для успішної комерціалізації результатів досліджень залишається дискусійною. Значною мірою це пов'язано зі вже названими проблемами, зокрема фрагментацією, викликаною відсутністю узгодженою державної політики та загальнодержавних інституцій, які є притаманними для ЄС.

Дослідницькі інфраструктури (Research Infrastructures) ЄС, що включені до I-го стовпа Horizon Europe, визначають як об'єкти, що надають ресурси та послуги дослідницьким спільнотам для проведення досліджень і сприяння інноваціям у своїх галузях. До них відносяться: основне обладнання або набори інструментів; засоби, пов'язані зі знаннями, такі як колекції; архіви або інфраструктури наукових даних; обчислювальні системи; мережі зв'язку².

В цілому вітчизняна дефініція з пункту 9 частини 1 статті 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» є наближеною до розуміння дослідницьких інфраструктур у ЄС, хоча розкриває деякі пункти детальніше через перерахування: «дослідницька інфраструктура - сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів,

¹ Котова І. М. Комерціалізація результатів наукових досліджень: реалії та перспективи. *Економічний вісник університету* : збірник праць учених та аспірантів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2013. Вип. 20 (4). С. 20–24. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2177>

² https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/research-infrastructures_en

ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (грід, комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру¹.

«Дослідницькі інфраструктури» як елемент першого стовпа програми Horizon Europe передбачає ряд особливих механізмів та інституцій, зокрема: Європейський стратегічний форум дослідницьких інфраструктур (European Strategy Forum on Research Infrastructures, ESFRI), Європейський консорціум дослідницької інфраструктури (European Research Infrastructure Consortium, ERIC), Групу старших посадових осіб (Group of Senior Officials, GSO), Європейську хмару відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC), EIROforum, Асоціацію дослідницьких інфраструктур європейського рівня (ERF-AISBL), Глобальний науковий форум ОЕСР (GSF), проєкт Сталих європейських дослідницьких інфраструктури. Деякі з них заслуговують на окрему увагу.

Європейський стратегічний форум дослідницьких інфраструктур (European Strategy Forum on Research Infrastructures, ESFRI) є саморегульованим органом, що відіграє ключову роль у формуванні політики щодо дослідницьких інфраструктур в Європі. Його діяльність базується на основі консенсусу учасників, до яких входять національні делегати, призначені міністрами досліджень країн ЄС та країн, асоційованих з програмою Horizon 2020, а також представник Європейської комісії. Розробляючи Стратегічну дорожню карту для дослідницьких інфраструктур, ESFRI визначає інвестиційні пріоритети на наступні 10–20 років, чим задає передбачуваний довгостроковий вектор розвитку інноваційної сфери. Для актуалізації та координації своїх подальших дій, ESFRI зазвичай збирається чотири рази на рік.

Таким чином, одним із головних завдань ESFRI є підтримка узгодженого та стратегічно-орієнтованого підходу до політики дослід-

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#n7>

ницьких інфраструктур в ЄС. Окрім того, Форум забезпечує координацію багатосторонніх ініціатив, які дозволяють ефективніше використовувати наявні дослідницькі ресурси, а також діє як інкубатор для нових ініціатив, що отримують підтримку в разі рішення про доцільність їхнього включення до Дорожньої карти. Особлива увага приділяється також формуванню Європейського дослідницького простору (ERA)¹. Відсутність в Україні єдиного органу, який координував би стратегічний розвиток інноваційної сфери та узгоджував би довгострокове (від 10 років) фінансування таких проєктів призводить до браку сталості та меншої привабливості ризикових інноваційних проєктів для інвесторів.

Окрім особливості фінансування проєктів в межах Європейського стратегічного форуму дослідницьких інфраструктур будуть розглянуті в розділі щодо огляду фінансових механізмів.

Група старших посадових осіб (Group of Senior Officials, GSO) є міжнародною робочою групою G7, що виступає в якості експертного органу з оцінки стану глобальної науково-дослідницької інфраструктури та розробки стратегій для зміцнення міжнародної співпраці у цій галузі². Загалом GSO зосереджується на підвищенні ефективності дослідницьких інфраструктур шляхом формулювання рекомендацій щодо партнерського управління, проєктного менеджменту та моніторингу.

Хоча Група старших посадових осіб є відкритою для включення нових членів (не тільки з країн G7), на сьогоднішній день приєднання України до GSO є малоімовірним, оскільки основною вимогою до учасників є розміщення у країні значної кількості глобальних (або з «глобальним інтересом») дослідницьких інфраструктур. Водночас врахування загальних рекомендацій все ще може підвищити ефективність управління національними дослідницькими інфраструктурами.

¹ European Commission. European Strategy Forum on Research Infrastructures (ESFRI). URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-infrastructures/esfri_en

² Group of Senior Officials (GSO) on global Research Infrastructures. URL: <https://www.gsogri.org/>

Так, наприклад, важливим для створення конкурентоспроможних інноваційних інфраструктур визнається наявність незалежних практик оцінювання, які рекомендуються GSO на всіх етапах життєвого циклу дослідницького проекту. Досягнення встановлених цілей має передбачати процес незалежного рецензування. Важливо також, щоб ще на ранніх стадіях розвитку проекту були визначені критерії для припинення експлуатації інфраструктурного об'єкту, а процедура припинення та виведення з експлуатації дослідницьких інфраструктур передбачала розподіл обов'язків між спонсорами та іншими зацікавленими суб'єктами¹. Це дозволяє запобігти надмірним витратам на підтримку інфраструктур, діяльність яких більше не є ефективною та не демонструє перспектив щодо достатньо успішної комерціалізації результатів досліджень. При цьому рекомендації щодо дотримання сумісності даних та підготовки результатів досліджень до повторного використання мають зменшити безповоротні витрати від припинення окремої дослідницької інфраструктури.

Європейська хмара відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC) – це хмарна база даних, що пропонує європейським дослідникам, новаторам, компаніям і громадянам відкрите мультидисциплінарне середовище, де вони можуть публікувати, знаходити та повторно використовувати дані, інструменти та послуги для досліджень, інновацій та освіти. Розгортання EOSC спрямоване на підвищення продуктивності досліджень, стимулювання нових ідей та інновацій, а також покращення відтворюваності та довіри до науки. Згодом EOSC має бути повністю поєднаним з іншими галузевими просторами даних, визначеними в Європейській стратегії даних².

Роль EOSC у сприянні комерціалізації наукових результатів проявляється у декількох напрямках. По-перше, платформа стимулює

¹ GSO. Framework Criteria. 2 December, 2019. 5 p. URL: https://www.gsogri.org/wp-content/uploads/2019/12/gso_framework_criteria.pdf

² European Commission. European Open Science Cloud (EOSC). URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science/european-open-science-cloud-eosc_en

відкриті інновації, сприяючи трансферу технологій між академічними інституціями та бізнесом, що значно розширює можливості для комерційного впровадження наукових відкриттів. По-друге, дослідники та підприємства отримують доступ до великих масивів даних та обчислювальних ресурсів, таких як віртуальні машини та інструменти для аналізу й обробки даних. Це усуває потребу інвестування у власну інфраструктуру, дозволяючи спрямувати зекономлені ресурси на процес розробки та маркетинг. По-третє, інтероперабельність та стандартизація даних, які забезпечуються в EOSC, дозволяють уніфікувати дослідницькі процеси і підвищити ефективність застосування результатів на практиці, зокрема для комерційного використання.

Європейський форум міжурядових дослідницьких організацій (EIROforum) – це особливий формат співпраці, заснований на угоді восьми провідних європейських наукових організацій, які об'єднують свої ресурси, інфраструктуру та експертні знання для підтримки європейської науки. Функціонування EIROforum спрощує та полегшує взаємодію з Європейською комісією, іншими органами Європейського Союзу, національними урядами, промисловістю, освітніми установами та журналістами¹.

Окреслений підхід забезпечує не лише поєднання всіх зацікавлених сторін, але й висвітлення актуальних дослідницьких проєктів у пресі, що підвищує обізнаність про них та спрощує залучення інвестицій. Окрім того, EIROforum працює в тісній співпраці з промисловістю для сприяння інноваціям та стимулювання трансферу технологій², що сприяє практичному впровадженню інновацій на ринок. Так, зокрема, сайт EIROforum має окрему сторінку пропозицій для бізнесу³, яка надає можливість ознайомитися з умовами комерційної співпраці з кожним із учасників.

¹ European Commission. EIROforum. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-infrastructures/eiroforum_en

² EIROforum. About EIROforum. URL: <https://www.eiroforum.org/about-eiroforum/>

³ EIROforum. Business. URL: <https://www.eiroforum.org/business/>

Асоціація дослідницьких інфраструктур європейського рівня (ERF-AISBL) – це неприбуткова асоціація національних інфраструктур, європейських мереж та консорціумів дослідницьких інфраструктур, які забезпечують співпрацю між дослідницькими інфраструктурами та зовнішніми користувачами. Члени ERF-AISBL є відкритими на міжнародному рівні та включають національні інфраструктури, а також європейські мережі та консорціуми дослідницьких інфраструктур. Щороку організації-члени ERF обслуговують понад 20 000 академічних і промислових користувачів¹. Таким чином, промисловість отримує доступ до унікальних дослідницьких установ та висококваліфікованих наукових кадрів, що дозволяє пришвидшити розробку інноваційних продуктів та технологій. А дослідницькі інфраструктури, зі свого боку, підвищують свою наукову конкурентоспроможність через обмін технологіями та спільні проекти, а також отримують стабільний попит на свої послуги та можливість залучення інвестицій через додаткову співпрацю з промисловими партнерами.

Глобальний науковий форум ОЕСР (GSF) – є ще однією міжнародною міжурядовою платформою, побічно залученою до реалізації Horizon Europe, як й Група старших посадових осіб. GSF входить до мережі OECD та сприяє розвитку національних наукових політик і зміцненню міжнародної співпраці при вирішенні глобальних викликів. Основною місією GSF є підтримка країн у вдосконаленні наукових стратегій через аналітичну роботу, консультації і обмін досвідом, що дозволяє покращити наукову політику і структуру міжнародного співробітництва².

Європейська Комісія входить до складу двох робочих груп: 1) Робоча група GSF з питань стійкості дослідницької інфраструктури – для забезпечення узгодженості та взаємодоповнюваності з довгостроковими зусиллями щодо стійкості, які проводяться на європейському рівні. 2) Робоча група GSF щодо соціально-економічного

¹ ERF-AISBL. The Association of European-Level Research Infrastructures Facilities. URL: <https://erf-aisbl.eu/>

² OECD. The Global Science Forum (GSF). URL: <https://www.oecd.org/en/networks/global-science-forum.html>

впливу дослідницьких інфраструктур, яка має на меті досягти розуміння на міжнародному рівні принципів і процесів, яких слід дотримуватися при розгляді соціально-економічного впливу будь-якої дослідницької інфраструктури¹.

Європейські інноваційні екосистеми (European Innovation Ecosystems, EIE) є сукупністю організованих мереж наукових установ, підприємств, урядових органів і громадських організацій, які взаємодіють для сприяння інноваційній діяльності та комерціалізації дослідницьких результатів. EIE є включеним до III-го стовпа програми Horizon Europe, а також доповнює та синхронізується з роботою Європейської ради з інновацій (European Innovation Council, EIC), Європейського інституту інновацій та технологій (EIT) та програм фінансування ЄС². Основною метою EIE є побудова більш інтегрованих та ефективних інноваційних екосистем та активізація співпраці між інноваційними учасниками на національному, регіональному та місцевому рівнях, що стимулює інновації, сприяє створенню значущих соціальних цінностей та забезпечує сприятливі умови для сталого розвитку та масштабування бізнесу.

Сфери втручання Європейських інноваційних екосистем охоплюють кілька ключових напрямків. По-перше, EIE будує взаємопов'язані, інклюзивні інноваційні екосистеми, визначаючи сильні сторони існуючих національних, регіональних і місцевих екосистем та залучаючи нових, менш представлених акторів. По-друге, EIE підсилює мережеве з'єднання всередині та між інноваційними екосистемами для прискорення сталого зростання бізнесу з високою суспільною цінністю. По-третє, EIE підтримує Європейське партнерство для інноваційних МСП (European Partnership on Innovative SMEs). І нарешті, EIE доповнює підтримку Європейського фонду регіонального розви-

---

¹ European Commission. European Research Infrastructures. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-infrastructures_en

² European Commission. European Innovation Ecosystems. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/european-innovation-ecosystems_en

тку (European Regional Development Fund) для інноваційних екосистем і міжрегіональних партнерств щодо смарт-спеціалізації¹.

Зазначене Європейське партнерство для інноваційних МСП спрямоване на підтримку комерціалізації інновацій, розроблених малими та середніми підприємствами, шляхом фінансування ринково-орієнтованих, транскордонних дослідницьких та інноваційних проєктів². Втім, окрім прямої фінансової підтримки, реалізованої на конкурсних засадах, партнерство сприяє посиленню співпраці між МСП, національними дослідницькими організаціями та інкубаторами, що полегшує трансфер знаннями і технологіями, спрощує доступ до міжнародних ланцюгів вартості, та дозволяє швидше інтегрувати свої інновації у глобальні ринки, посилюючи свою конкурентоспроможність.

Європейський інститут інновацій і технологій (European Institute of Innovation and Technology, EIT), віднесений до III-го стовпа Horizon Europe, є незалежним органом ЄС, що підвищує інноваційний потенціал Європи, розвиває підприємницький таланти і підтримує нові ідеї³. Через реалізацію своєї діяльності він сприяє комерційній трансформації університетів та дослідницьких інфраструктур ЄС, зокрема завдяки методологічній (рекомендації, стратегії), інформаційну (доступ до експертних знань), фінансовій (гранти) та організаційній (спільноти знань та інновацій (Knowledge and Innovation Communities, KICs) підтримці.

У контексті комерціалізації результатів досліджень EIT відіграє важливу роль у забезпеченні синергії між учасниками інноваційного

¹ European Commission. European Innovation Ecosystems. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/european-innovation-ecosystems_en

² Ministry of Higher Education, Research and Innovation. European Partnership on Innovative SMEs. HORIZON-EIE-2023-INNOVSMES-01. URL: <https://www.horizon-europe.gouv.fr/european-partnership-innovative-smes-34636>

³ European Commission. European Institute of Innovation and Technology (EIT). URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/european-institute-innovation-and-technology-eit_en

процесу, зокрема через свої Спільноти знань та інновацій. Відмінною рисою ЕІТ у порівнянні з іншими інноваційними інструментами є інтеграція діяльності вищої освіти в інноваційний ланцюг створення вартості та об'єднання ключових учасників «трикутника знань»: представників освіти, науки та бізнесу¹. Таким чином, заклади вищої освіти, що перебувають у тісній співпраці з комерційним сектором, можуть отримати реальний зворотній відгук щодо затребуваних навичок та компетентностей здобувачів освіти, а здобувачі освіти отримують практичний досвід та підвищені шанси на подальше успішне працевлаштування тощо. У свою чергу, дослідницька сфера також може розраховувати на отримання від закладів вищої освіти фахівців із практично-орієнтованими компетентностями. Окрім того, завдяки комунікації з бізнесом, вона має можливість як представити існуючі розробки та проекти (зокрема, для залучення інвестицій), так й отримати актуальні запити щодо того, чого наразі не вистачає промисловості та іншим комерційним секторам.

5.3. Фінансові механізми європейських проєктів у процесі комерціалізації

Традиційна підтримка європейських дослідницьких інфраструктур здебільшого здійснювалася через грантові програми, спрямовані на вже створені інфраструктури у державах-членах. Однак з ускладненням інноваційної діяльності актуалізувалася необхідність впровадження більш глибоких підходів до підтримки, що виходять за межі надання грантів². Ці глибші підходи, окрім прямого фінансування, включають відповідну інституційну систему, управлінські структури,

¹ Decision (EU) 2021/820 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 on the Strategic Innovation Agenda of the European Institute of Innovation and Technology (EIT) 2021-2027: Boosting the Innovation Talent and Capacity of Europe and repealing Decision No 1312/2013/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021D0820&qid=1624882966988>

² Council Regulation (EC) No 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009R0723>

типові формати співпраці, конкретні вимоги та індикатори для виділення коштів та відповідні правові й адміністративні механізми для їх забезпечення. Нижче буде розглянуто деякі з важливих механізмів, що знайшли використання в ЄС.

Європейський стратегічний форум дослідницьких інфраструктур (European Strategy Forum on Research Infrastructures, ESFRI), що відноситься до Дослідницьких інфраструктур в межах І-го стовпа Horizon Europe та гарантує довгострокове планування інвестицій на 10-20 років, має декілька примітних особливостей своїх фінансових механізмів. Проекти, що потрапляють у дорожню карту Європейського стратегічного форуму з дослідницької інфраструктури (ESFRI), отримують підтримку на підготовчій та ранній стадії реалізації через програму Horizon Europe. Їм надається період у десять років для переходу від підготовчої стадії до стадії реалізації з можливістю отримати статус «знакового ESFRI», що забезпечує не лише престиж (та інвестиційну привабливість), але й може відкрити доступ до додаткових національних і європейських джерел фінансування. Таким чином, найбільші можливості щодо фінансування отримують ті проекти, що демонструють спроможність до реальних результатів.

Нещодавнє оновлення Дорожньої карти демонструє певні зміни в політиці ESFRI. Відтепер пропозиції повинні чітко зосереджуватися на фінансовій стабільності запропонованої інфраструктури, а позиціонування проекту в контексті європейської дослідницької екосистеми має бути описано з більшою деталізацією, ніж раніше¹. Окрім того, практика ESFRI вказує на можливість впровадження фокусу на актуальних питаннях як передумови фінансової підтримки. Таким на сьогодні стало обов'язкове врахування екологічних міркувань.

Нарешті, підвищилися й вимоги щодо відкритості дослідницьких

---

¹ European Commission. Launch of Roadmap update for Research Infrastructures: environmental considerations now an additional key requirement : news article. 9 October, 2024. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/launch-roadmap-update-research-infrastructures-environmental-considerations-now-additional-key-2024-10-09_en

інфраструктур. По-перше, посилено вимоги до заходів безпеки даних та відповідності принципам Open Science. По-друге, відтепер інформація про кожну з дослідницьких інфраструктур буде щорічно оновлюватися в ландшафтному аналізі та відображати актуальне портфоліо з останніми розробками та викликами в галузі¹. Дотримання принципів Open Science має забезпечувати максимізацію корисного ефекту для інших дослідницьких проєктів. У той же час покращена публічна звітність про результати діяльності має підвищити й зацікавленість приватних інвесторів, що відтепер мають зручний інструмент для аналізу останніх досліджень та актуального стану справ.

Європейська дослідницька рада (European Research Council, ERC), що також входить до I стовпа Horizon Europe є головною європейською організацією, що фінансує передові дослідження. Підтримка дослідників в межах цієї установи націлена не лише на забезпечення можливості розвивати провідні ідеї, а й на перетворення найбільш перспективних концепції на реальні інновації та ринковий продукт².

Так, особам, які вже отримали базовий грант на дослідження, пропонується можливість подати зявку на додаткову грантову допомогу у межах програми «ERC Proof of Concept», що спрямована на перевірку інноваційного потенціалу ідей та перспектив їх комерціалізації. Серед іншого, вказаний грант включає тестування, експериментування, демонстрацію та підтвердження ідеї; проведення досліджень, необхідних для виконання вищезазначених заходів і усунення слабких місць, виявлених ними; встановлення життєздатності, технічних питань та загального напрямку розвитку; роз'яснення стратегії захисту прав інтелектуальної власності або трансферу знань; залучення промислових партнерів, громадських або культурних орга-

¹ European Commission. Launch of Roadmap update for Research Infrastructures: environmental considerations now an additional key requirement : news article. 9 October, 2024. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/launch-roadmap-update-research-infrastructures-environmental-considerations-now-additional-key-2024-10-09_en

² European Commission. European Research Council. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/european-research-council_en

нізацій, політиків або будь-яких інших потенційних зацікавлених сторін, які підтримують перетворення результатів досліджень в інновації; оцінку потенційних «кінцевих споживачів» очікуваної інновації¹.

На додаток до цього грантоотримувачі ERC Proof of Concept також мають право скористатися програмами Європейської інноваційної ради.

Європейська інноваційна рада (European Innovation Council, EIC), віднесена до III-го стовпу Horizon Europe, є одним із ключових компонентів Horizon Europe, спрямованим на розвиток проривних і руйнівних технологій, що мають потенціал трансформувати ринки та галузі. Основна мета EIC – підтримати стартапи та науково-дослідні проєкти, зосереджені на глибоких технологіях (біотехнології, кібербезпека, штучний інтелект, зелена енергетика тощо), забезпечуючи фінансування для їх подальшого розвитку та комерціалізації.

З цією метою до сфер втручання EIC входять декілька основних напрямів фінансування: фінансування Pathfinder (Pathfinder funding), перехідне фінансування (Transition funding), фінансування за допомогою акселератора (Accelerator funding) та інші додаткові заходи².

Pathfinder funding³ є одним із основних фінансових інструментів підтримки досліджень на ранніх стадіях, що призначений для проєктів, які ще не мають комерційної реалізації, але потенційно можуть призвести до проривних інновацій, здатних утворити нові ринків чи докорінно змінити існуючі. У зв'язку зі складністю оцінки потенціалу таких проєктів на початкових етапах, ці дослідження мають можливість отримати грант незалежно від їхньої практичної застосованості в короткостроковій перспективі. Це дозволяє зосередитися на

---

¹ European Research Council. Proof of Concept. URL: <https://erc.europa.eu/apply-grant/proof-concept>

² European Commission. European Innovation Council. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/european-innovation-council_en

³ European Innovation Council. EIC Pathfinder. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/eic-pathfinder_en

фундаментальних питаннях без значних обмежень. Таким чином, незважаючи на загальні підходи до практичної орієнтованості при виділенні фінансування, інструмент Pathfinder дозволяє зосередитися на фундаментальних питаннях без значних обмежень.

Transition funding¹ – це програма, що займає проміжну позицію між науковими дослідженнями та їхнім виходом на ринок. Перш за все, вона націлена на допомогу інноваторам шляхом побудови бізнес-стратегій та створення прототипів, що можуть бути комерційно застосовані, що можуть бути комерційно застосовані. Це особливо корисно для стартапів та МСП, які не мають значних фінансових резервів для подолання «долини смерті» – критичного етапу між завершенням досліджень і виходом продукту на ринок. Додатковою перевагою є надання послуг бізнес-акселерації, що дозволяють не тільки залучити міжнародних експертів, але й сформувати стабільні партнерства з потенційними інвесторами та клієнтами. Отже, Transition funding, на відміну від Pathfinder funding, зосереджується на стільки на підтримці ідеї, скільки на практичних питаннях побудови комерційного продукту.

Accelerator funding² – інструмент фінансування, призначений для підтримки стартапів, МСП і компаній середньої капіталізації на етапах передкомерційного розвитку та виходу на ринок. Програма охоплює як гранти, так і інвестиційне фінансування, надаючи підприємцям можливість підвищити свої інноваційні потужності та адаптувати їх до вимог ринку. Це особливо важливо для секторів із високим рівнем ризику та низькою комерційною привабливістю для приватних інвесторів. Інвестиційна складова програми дозволяє подолати значні витрати, пов'язані з масштабуванням та адаптацією інновацій, що може слугувати практичним інструментом для інноваторів, які стикаються з труднощами у залученні капіталу в умовах високої конкуренції.

---

¹ European Innovation Council. EIC Transition. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/eic-transition_en

² European Innovation Council. EIC Accelerator. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/eic-accelerator_en

З цією метою інноватори можуть скористатися додатковими програмами акселерації, такими як **EIC Business Acceleration Services (BAS)**¹. Так, BAS пропонує перелік додаткових послуг, що включають менторські програми, навчання та тренінги для підвищення бізнес-компетентностей дослідників; доступ до мережі партнерів, зокрема встановлення довготривалих зв'язків з міжнародними партнерами та інвесторами; підтримку у розробці бізнес-планів та інтеграції у глобальні ринки. Зрештою, це сприяє формуванню стійкої бізнес-моделі та знижує ризики невдач у комерціалізації.

Для дослідників, які вже отримали фінансування через програми EIC Pathfinder, EIC Transition або ж ERC Proof of Concept, можуть бути запропоновані додаткові програми – наприклад, «EIC Tech to Market» (T2M), що орієнтована на перехід інноваційних досліджень з лабораторних умов на комерційний ринок. В межах цієї програми можливо виокремити дві підпрограми²:

1) «Tech to Market – Entrepreneurship», що включає у себе послуги «EIC Innovation Discovery Training» (базове навчання підприємницьким навичкам), «EIC Bootcamp for Innovative Researchers» (інтенсивні колективні тренінги, що охоплюють ключові компоненти підприємництва, такі як ціннісна пропозиція, командне управління, стратегія), «EIC Pioneer Programme» (програма тривалістю 4-5 місяців, що пропонує більш глибоке занурення в питання індустріалізації, управління командою, захисту інтелектуальної власності, фінансування), «EIC Business Idea Validation Bootcamp» (цикл воркшопів та індивідуального наставництва, спрямований на попередню валідацію бізнес-моделі, її відповідність потребам ринку та оптимізацію) та «EIC Business Validation Programme» (восьмитижнева програма інтенсивних курсів, майстер-класів та наставництва, яка допомагає зосередитися на перевірці ціннісної пропозиції, виявленні ринкових потреб і дослідженні клієнтів).

¹ European Innovation Council. Business Acceleration Services. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/business-acceleration-services_en

² European Innovation Council. Tech to Market Programme. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/business-acceleration-services/tech-market-programme-t2m_en

2) «Tech to Market – Venture Building», що включає у себе послуги «Tech Demo Days» (тематичні воркшопи, під час яких ключові гравці ринку надають експертні оцінки технологічному потенціалу розробок), «Opportunities’ Exploration» (експертна оцінка перспективності проєктів, включно з рекомендаціями щодо вдосконалення бізнес-ідеї та її реалізації), «Team Creation» (підтримка в побудові команди, що включає індивідуалізовані послуги рекрутингу, доступ до підприємців та участь у заходах з пошуку талантів) та «Venture Support Services» (експертна підтримка з ключових аспектів створення стартапу, таких як захист інтелектуальної власності, фінансове планування та управління персоналом).

EIC Strategic Technologies for Europe Platform (STEP) є додатковим механізмом EIC для залучення приватних інвестицій та подолання фінансового розриву, який зазвичай виникає на етапі масштабування інноваційних технологій стартапами та МСП. Співпраця в рамках STEP відбувається через відкритий конкурсний процес, де підприємства подають свої пропозиції через Портал фінансування та тендерів ЄС. Успішні заявки проходять оцінку журі після чого набувають право на отримання значних інвестицій (від 10 до 30 мільйонів євро) та доступ до додаткових послуг, таких як коучинг, менторство та можливості для нетворкінгу. Окрім того, компанії, що відповідають усім критеріям якості, можуть отримати спеціальний знак якості «STEP Seal», навіть якщо вони не отримали прямого фінансування через STEP¹. В подальшому це полегшує пошук додаткових джерел фінансування, оскільки вказує на високий потенціал компанії.

Проте, щоб забезпечити стійкість та довгострокову життєздатність проєктів, програма вимагає, щоб не менше 20% від загального обсягу фінансування становили вклади приватного сектору. Таким чином, при інвестиційному пакеті в 10 мільйонів євро, компанія повинна залучити мінімум 2 мільйони євро від приватних

¹ European Innovation Council. STEP Scale Up. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/step-scale_en

інвесторів шляхом продажі акцій, участі у венчурних фондах, залученні бізнес-ангелів та інших способів. Така модель дозволяє ефективніше використовувати ресурси ЄС, розширюючи можливості для масштабування інновацій та комерціалізації досліджень. Крім того, вимога до приватного співфінансування забезпечує додаткову перевірку життєздатності проектів з боку незалежних інвесторів, підвищуючи шанси на успішне впровадження та довгостроковий розвиток підприємств. Нарешті, державні інвестиції допомагають зменшити ризики для приватних інвесторів, стимулюючи їх до участі у фінансуванні високотехнологічних та стратегічно важливих проектів.

Європейський інститут інновацій і технологій (European Institute of Innovation and Technology, EIT), що входить до III-го стовпа Horizon Europe та вже був розглянутий вище, заслуговує окремої уваги в контексті системи фінансування Спільноти знань та інновацій (KICs). Встановлено, що вона визначається рядом принципів, таких як «фінансування на основі ефективності», «підвищення фінансової стійкості» тощо. Примітною особливістю є політика поступового зменшення фінансування KIC з боку EIT, що мотивує їх підвищувати власну інвестиційну привабливість та застосовувати «трикутник знань» в повній мірі, активізуючи таку його складову як бізнес. Таким чином, KIC повинні прагнути максимізувати частку внесків із приватних джерел і доходів, отриманих від їхньої діяльності, а також шукати та досягати фінансової стійкості не пізніше ніж до закінчення 15 років фінансової підтримки EIT ¹.

Кластери. Весь II-й стовп програми Horizon Europe складає мережа галузевих кластерів. Для цілей Horizon Europe кластер розуміється як група взаємопов'язаних проектів, що фінансуються в межах однієї конкурсної програми, учасники якої діють одночасно авто-

¹ Мамаев І. О. Роль інноваційних платформ в інноваційному та цифровому розвитку ЄС на прикладі спільнот знань та інновацій (KIC). *Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій* : монографія. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. 272 с. С. 162–198. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/monografiya.pdf>

номно та спільно для досягнення поставлених наукових, інноваційних та комерційних цілей.

Європейська комісія наполягає на важливості кластеризації в Horizon Europe для збільшення ефективного впливу від фінансування. Так, приєднання проекту до кластера означає забезпечення кращої співпраці та управління пов'язаними проектами, структурований обмін знаннями та порівняльний аналіз результатів. Таким чином, діяльність у межах кластеру може відкрити доступ до технічної, організаційної та операційної підтримки між учасниками, максимізувати синергію та взаємодоповнюваність між асоційованими проектами та сприяти досягненню їх ключових цілей¹.

Враховуючи брак економічних ресурсів для фінансування науково-дослідницьких проектів в Україні, доцільним виглядає розвиток кластерного підходу при виділенні бюджетних коштів. Зосередження на фінансуванні кластерів, а не окремих проектів, має сприяти значній економії шляхом об'єднання ресурсів та уникнення дублювання зусиль. Така координація не лише знижує індивідуальні витрати проектів, але й прискорює цикли інновацій, що зрештою призводить до більш результативних процесів дослідження та впливає на перспективи їх подальшої комерціалізації. Крім того, кластеризація сприяє створенню міцних партнерських зв'язків між учасниками, а інвесторам та представникам бізнесу дозволяє комплексно оглянути перелік інноваційних проектів рішень за певною тематичною сферою.

Тим часом дослідники вказують на проблему, що на рівні вітчизняного законодавства поняття кластеру не закріплено взагалі, що робить неможливим системний аналіз нормативної бази кластерної політики держави і висування пропозицій щодо шляхів її подальшої модернізації². Для розробки відповідних положень національного

¹ Clustering in Horizon Europe. URL: <https://www.privanova.com/resources/clustering-in-horizon-europe/?clustering-in-horizon-europe>.

² Борисов І. В. До питання про правове положення кластерів в Україні. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0* : за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 21 травня, 2021 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. 197 с. С. 19–24. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_21.05.2021/Conf_21.05.21_4.pdf

законодавства доцільно розглянути визначення кластеру в офіційних документах ЄС.

Так, відповідно до офіційних публікацій Комісії, кластер в найбільш загальному розумінні визначається як група компаній, пов'язаних економічних суб'єктів та установ, які розташовані поруч одна з одною та досягли достатнього масштабу для розвитку спеціалізованих знань, послуг, ресурсів, постачальників і навичок. Кластерну політику можна визначити як цілеспрямовані зусилля уряду щодо підтримки кластерів. Така політика може набувати різних форм і мати різні цілі, зокрема промислова політика, політика підтримки МСП або політика досліджень та інновацій. При цьому в більшості випадків кластерна політика підтримується та реалізується конкретними кластерними програмами урядів або іншими державними ініціативами. Виходячи з цього, кластерні ініціативи можна розуміти як «організовані зусилля для підвищення зростання та конкурентоспроможності кластерів у регіоні, шляхом залучення кластерних фірм, уряду та/або дослідницької спільноти»¹.

Одним із найважливіших завдань адміністрування кластеру є створення координаційної мережі – спільного органу прийняття рішень щодо асоційованих проєктів. Це означає, що має існувати спільна платформа для координаторів, щоб керувати їх діяльністю та підтримувати один одного. Метою адміністрування кластеру є вивчення синергії між пов'язаними проєктами та іншими національними та регіональними ініціативами, а також усунення ризиків і перешкод, пов'язаних із загальним успіхом кластеру². Координаційний орган для адміністрування кластерів в Україні може мати форму як державно-приватного партнерства, так і незалежної неприбуткової організації, залежно від участі держави у фінансуванні відповідного

---

¹ European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry. The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation – Main statistical results and lessons learned. Publications Office, 2008. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2769/67535>

² Privanova SAS. Clustering in Horizon Europe. URL: <https://www.privanova.com/resources/clustering-in-horizon-europe/?clustering-in-horizon-europe>

кластеру. У будь-якому разі цей орган має відображати інтереси усіх учасників кластеру та користуватися довірою, у зв'язку з чим важливо передбачити демократичні механізми обрання його членів, а також механізми підзвітності та прозорості. Дотримання цих умов та їх відображення в національному законодавстві може стимулювати ефективну кооперацію.

5.4. Державно-приватне партнерство у процесі комерціалізації

Європейські партнерства є одним з основних інструментів реалізації програми Horizon Europe, що передбачає залучення Європейського Союзу до різних форм співпраці з приватним сектором. Разом з тим Закон України «Про інноваційну діяльність»¹ не містить положень, які б встановлювали особливі умови утворення державно-приватних партнерств в інноваційній сфері. Так само й Закон України «Про державно-приватне партнерство»² не містить жодних положень, що стосувалися б інноваційної діяльності чи спільних дослідницьких проєктів. У той же час доцільним виглядає встановлення пріоритетів для укладення такого партнерства з приватними компаніями, які пропонують інноваційні рішення, а також надання їм додаткових пільг при провадженні спільної діяльності, що буде взаємовигідним обом сторонам.

Наприклад, у той час як закон дозволяє встановлювати державно-приватні партнерства з «управління відходами», доцільним виглядає надання пріоритету партнерству з тими суб'єктами, що пропонують інноваційні рішення переробки відходів (зокрема впровадження екологічно-чистих методів переробки, принципів циркулярної економіки тощо). На додаток до цього доцільним для стимулювання такої співпраці є надання податкових та митних пільг. Окремим питанням, що націлено на інтереси держави, є встановлення в законо-

¹ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

² Про державно-приватне партнерство :Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

давстві гарантій та обмежень щодо набуття та розподілення прав інтелектуальної власності, оскільки наразі закон не встановлює ніяких правил щодо ліцензування результатів спільної співпраці та повністю віддає це на розсуд сторін.

Стаття 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство», що визначає сфери застосування державно-приватного партнерства, окреслює надто обмежений перелік сфер для співпраці. Так, хоча в статті закріплюється «охорона здоров'я», вона не охоплює біотехнології, чим гальмує перспективні розробки в цій галузі. Враховуючи важливість сільського господарства для України, недостатньо уваги приділено й партнерствам в аграрній галузі. Це робить неможливими спільні проекти із впровадження інновацій в агропромисловий комплекс (наприклад, автоматизацію фермерських господарств та впровадження IoT-рішень). Обмеженим є й розвиток інформаційних технологій, оскільки закон обмежує співпрацю «електронними комунікаціями». Війна також підкреслила важливість впровадження інноваційних рішень у військово-промисловий комплекс, як для забезпечення національної безпеки та обороноспроможності, так й для підвищення експортного потенціалу (особливо це стосується розробки безпілотних літальних апаратів, безекіпажних катерів тощо).

Щодо досвіду європейських партнерств, то згідно зі статтею 10 Регламенту (ЄС) 2021/695 участь ЄС у відповідних партнерствах може бути реалізовано у трьох різних формах, а саме «спільне планування» (co-programmed), «співфінансування» (co-funded) та «інституціоналізація» (institutionalised)¹.

1. Co-programmed European Partnerships передбачають співучасть у партнерствах на основі меморандумів про взаєморозуміння або договорів. Ці партнерства укладаються між Європейською Комісією та партнерами, визначаючи цілі, фінансові та матеріальні внески, ключові показники ефективності та результати.

¹ Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) No 1290/2013 and (EU) No 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj>

2. Co-funded European Partnerships передбачають співучасть та підтримку через спільні фінансовані дії. Вони спрямовані на участь у програмах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт із визначеними цілями та показниками та базуються на фінансових і матеріальних внесках партнерів, що передбачає інтеграцію діяльності через співфінансування.

3. Institutionalised European Partnerships включають дослідницькі програми, які здійснюються кількома державами-членами або реалізуються через спеціально створені органи, такі як «спільні підприємства» (Joint Undertakings) чи «Спільноти знань та інновацій» (EIT's KICs) відповідно до Регламенту ЕІТ про Інституціоналізовані європейські партнерства.

Інституціоналізовані європейські партнерства (Institutionalised European Partnerships) реалізуються кількома державами-членами або відповідними органами за умови, що інші форми партнерств не забезпечують досягнення цілей, та включають централізоване управління фінансуванням та високий ступінь інтеграції діяльності. Додатком VI Регламенту (ЄС) 2021/695 визначає вісім пріоритетних сфер, у яких можна запропонувати інституціоналізовані європейські партнерства, засновані відповідно до статті 185 або 187 ДФЄС. Ці сфери включають: 1) Швидший розвиток і безпечніше використання інновацій у сфері охорони здоров'я для європейських пацієнтів і глобальної охорони здоров'я; 2) Розвиток та використання ключових цифрових і перспективних технологій, включаючи нові технології, такі як штучний інтелект, фотоніка та квантові технології (але не обмежуючись ними); 3) Європейське лідерство в метрології, включаючи інтегровану систему метрології; 4) Прискорення конкурентоспроможності, безпеки та екологічності повітряного транспорту, авіації та залізниці Союзу; 5) Сталі, інклюзивні та циркулярні рішення на основі біологічних продуктів; 6) Технології водню та сталого зберігання енергії з меншим екологічним впливом і менш енергоємним виробництвом; 7) Чисті, пов'язані, кооперативні, автономні та автоматизовані рішення для задоволення майбутніх потреб у мобільнос-

ті людей і товарів; 8) Інноваційні МСП, які інтенсивно займаються дослідженнями та розробками¹.

Таким чином, на відміну від вітчизняного законодавства, наведений перелік встановлює набагато ширші категорії співпраці, а також робить особливий акцент на дослідженнях та інноваціях («розвиток перспективних технологій», «інноваційні МСП», «дослідження та розробки»). Адаптація статті 4 Закон України «Про державно-приватне партнерство» до зазначених сфер має сприяти розвитку інноваційної сфери та виробленню практично-орієнтованих продуктів з перспективами комерціалізації. Особливої уваги заслуговує підвищена увага до діяльності перспективних МСП.

Спільноти знань та інновацій (Knowledge and Innovation Communities, KICs) вже були розглянуті вище щодо окремих аспектів своєї діяльності. За своєю юридичною дефініцією вони є автономними партнерствами закладів вищої освіти, дослідницьких організацій, компаній та інших зацікавлених сторін у процесі інновацій у формі стратегічної мережі, заснованої на спільному середньо- та довгостроковому плануванні інновацій для досягнення виклики ЗНО, незалежно від точної юридичної форми². Отже, вони є окремими юридичними суб'єктами, які самостійно визначають власну організаційно-юридичну форму та співпрацюють з ЕІТ на договірних засадах. Водночас ЕІТ має право здійснювати моніторинг та оцінку діяльності й результатів для продовження фінансування. KICs також мають значну автономію для визначення своєї внутрішньої організації, складу, методів та планів робіт, однак розповсюдженою практикою є утворення керівних ради, експертних комітетів та операційних підрозділів, які координують дослідницькі, освітні та комерційні проекти.

¹ Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) No 1290/2013 and (EU) No 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj>

² Regulation (EU) 2021/819 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 on the European Institute of Innovation and Technology (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0819>

Спільні технологічні ініціативи (Joint Technology Initiatives, JTI), запроваджені як публічно-приватні партнерства в рамках Сьомої рамкової програми ЄС, є одним з основних інструментів Європейського Союзу для стимулювання науково-технічного прогресу та отримання практично-орієнтованих розробок. Встановлені на основі статті 187 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) у таких стратегічних сферах як авіація, охорона здоров'я, водневі технології та нанотехнології, ці ініціативи реалізуються шляхом створення спільних підприємств (Joint Undertakings). Вони об'єднують зусилля промисловості, наукових спільнот та ЄС для розробки та впровадження масштабних транснаціональних наукових програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності Європи шляхом інновацій. Згідно зі звітами Комісії, JTIs демонструють високий рівень успішності у залученні МСП та підтверджує їхню здатність створювати сприятливі умови для інновацій та комерціалізації наукових досягнень¹. Крім того, впровадження ключових показників ефективності (KPIs) дозволяє постійно моніторити прогрес та оптимізувати адміністративні процеси, забезпечуючи тим самим відповідність стратегічним цілям ЄС щодо підвищення конкурентоспроможності та підтримки сталого економічного розвитку.

Спільні підприємства (Joint Undertakings, JUs) створюються як органи Союзу, які мають статус юридичної особи. Прикладами таких підприємств є Європейське спільне підприємство Circular Bio-based Europe; Спільне підприємство чистої авіації; Спільне підприємство чистого водню; Європейське залізничне спільне підприємство; Спільне підприємство Global Health EDCTP3; Спільне підприємство Innovative Health Initiative; Спільне підприємство Key Digital Technologies; Спільне підприємство Єдиного європейського неба ATM Research 3; Спільне підприємство «Розумні мережі та послуги».

¹ Report from the Commission to the European Parliament and the Council Annual Progress Report on the activities of the Joint Technology Initiative Joint Undertakings (JTI JUs) in 2012. COM/2013/0935 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52013DC0935>

Серед цілей спільних підприємств, визначених статтею 4 Регламенту (ЄС) 2021/2085, є забезпечення конкурентоспроможності Союзу, прискорення його економічного зростання, посилення економічних ланцюжків доданої вартості, зокрема в стартапах та МСП, а також забезпечення впровадження інноваційних рішень, технологій та послуг кінцевим користувачам. Таким чином, кінцевою економічною метою функціонування JUs (поряд із екологічною, соціальною тощо) є утворення конкурентоспроможного продукту з потенціалом до комерціалізації. Зрештою, всі учасники такої співпраці здобувають вигоду від фінансування ЄС завдяки результатам, отриманим в рамках проекту, і правам доступу до нього. Втім, щоб захистити інтереси ЄС, спільним підприємствам надається право заперечення проти передачі права власності на результати або надання ексклюзивних ліцензій щодо цих результатів окремим суб'єктам. Певною мірою це перешкоджає отриманню прибутку від результатів наукових досліджень, проте такий шаг визнаний необхідним для забезпечення ширшої користі таких результатів на загальносоюзному рівні.

Серед оперативних цілей та завдань, які визначаються статтею 5 Регламенту (ЄС) 2021/2085 та покликані сприяти досягненню вищевказаних, є стимулювання інноваційної діяльності у МСП та стартапах (що підкреслює акцент на інноваційних компаніях); зміцнення зв'язку між дослідженнями, інноваціями та освітою й навчанням (що повинно забезпечувати формування актуальних та затребуваних досліджень й компетентностей); підвищення обізнаності й сприйняття громадськістю, а також реагування на попит і заохочення розповсюдження й застосування нових рішень шляхом залучення громадян і кінцевих користувачів до процесів спільного проектування та створення; заохочення використання результатів досліджень та інновацій, зокрема для залучення приватних інвестицій.

Для виконання завдань, що стосуються науково-дослідної діяльності, спільні підприємства відповідно до статті 21 Регламент (ЄС) 2021/2085 повинні мати можливість утворювати дорадчий орган із науково-консультативною функцією (Scientific Advisory Body). Цей орган надає незалежні експертні висновки, консультує щодо наукових

пріоритетів та заходів (таких як конкурси), бере участь у розробці річних робочих програм і звітів тощо¹. За умови, що вітчизняні державно-приватні партнерства отримають можливість утворюватися з метою науково-дослідною та інноваційної діяльності, доцільно розширити законодавство вимогою щодо утворення відповідної структури.

Дослідження та інноваційна діяльність, здійснювана спільними підприємствами, фінансується з Horizon Europe, як це передбачено статтями 12 і 13 Регламенту (ЄС) 2021/2085. Втім для оптимізації фінансування та досягнення максимального ефекту, спільні підприємства повинні розвивати тісну взаємодію з іншими ініціативами, програмами та інструментами фінансування ЄС. Це, зокрема, включає залучення представників інших європейських партнерств до обговорень під час складання своїх робочих програм та окреслення сфер діяльності. Після визначення синергії між ними спільні підприємства повинні прагнути визначити частки бюджету, які мають використовуватися для взаємодоповнювальної або спільної діяльності між спільними підприємствами². Усе це націлено на посилення економічної єдності, зменшення диспропорцій окремих галузей, попередження дублювання зусиль, узгодження термінів діяльності, забезпечення кращого доступу до результатів діяльності та трансферу знань. Врахування досвіду ЄС у забезпеченні співпраці та раціональному визначенні сфер діяльності може бути корисним й для України при фінансуванні таких структур та залишає більше коштів, що можуть бути витрачені на процеси комерціалізації (зокрема, маркетинг).

Флагмани нових технологій майбутнього (Future Emerging Technologies, Flagships) виявилися ще одним ефективним і результативним інструментом, що забезпечує користь для суспільства завдяки спільним скоординованим зусиллям Союзу та його держав-

¹ Council Regulation (EU) 2021/2085 of 19 November 2021 establishing the Joint Undertakings under Horizon Europe and repealing Regulations (EC) No 219/2007, (EU) No 557/2014, (EU) No 558/2014, (EU) No 559/2014, (EU) No 560/2014, (EU) No 561/2014 and (EU) No 642/2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2085/oj>

² Там само.

членів.¹ Флагманські ініціативи Європейської Комісії представляють собою довгострокові (близько 10 років) та масштабні дослідницькі проекти, спрямовані на вирішення ключових науково-технічних викликів та стимулювання інноваційного розвитку перспективних та глибоких технологій у ЄС. Особливістю флагманів є їх здатність мобілізувати широку спільноту дослідників, академіків, промислових партнерів та національних програм, що забезпечує міждисциплінарний підхід до вирішення комплексних проблем науки та техніки, а також спрощує подальшу комерціалізацію результатів досліджень. Фінансування флагманських ініціатив здійснюється як через пряме виділення коштів (спеціалізовані мережі FLAG-ERA та QUANT-ERA координують національні та регіональні фінансові ініціативи), так й через інвестиції з приватного сектору, що активізує створення партнерств між наукою та промисловістю. Наглядний фінансовий орган забезпечує ефективну співпрацю між Європейською Комісією, країнами ЄС та асоційованими державами, що сприяє оптимізації ресурсів та підвищенню ефективності комерціалізації наукових досягнень².

Європейський консорціум дослідницької інфраструктури (European Research Infrastructure Consortium, ERIC)³ — це специфічна правова форма, що сприяє створенню та функціонуванню дослідницьких інфраструктур, які мають європейське значення. Важливо зазначити, що ERIC не є єдиним органом ЄС, а виступає правовим інструментом, який дозволяє різним дослідницьким інфраструктурам отримувати загальноєвропейський юридичний статус та спрощує управління ними у всіх країнах ЄС.

¹ Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) No 1290/2013 and (EU) No 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj>

² European Commission. Flagships. 30 October, 2024. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/flagships>

³ European Commission. European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-infrastructures/eric_en

Основні переваги ERIC полягають в тому, що він дозволяє керувати новими або існуючими дослідницькими інфраструктурами як юридичними особами, що отримують правоздатність, визнану у всіх країнах Європейського Союзу, пришвидшений процес створення в порівнянні зі заснуванням міжнародної організації, гнучкість в адаптації до специфічних вимог кожної галузевої інфраструктури, а також звільнення від сплати ПДВ та акцизного збору. Додатково варто зауважити, що на відміну від Спільних технологічних ініціатив (ЖТІ), які створюються як спільні підприємства з участю ЄС та відповідними фінансовими внесками, консорціуми ERIC слід розглядати як окремі самостійні юридичні особи, в якій ЄС не обов'язково є учасником.

Заява щодо засування ERIC подається до Європейської Комісії та включає проект Статуту й техніко-науковий опис дослідницької інфраструктури, що має відповідати критеріям європейського значення. До вимог щодо ERIC, визначених регламентом Ради (ЄС) № 723/2009¹, належить обов'язкова форма європейського спільного підприємства (з можливістю участі країн, що не є членами ЄС), забезпечення відкритого доступу європейській науковій спільноті, сприяння мобільності знань та дослідників у межах Європейської дослідницької зони (ERA), а також внесок у її розвиток шляхом суттєвого покращення відповідних науково-технологічних сфер. Важливою особливістю ERIC є те, що її члени можуть обмежити свою фінансову відповідальність розміром внесків або встановити більшу відповідальність у Статуті. Структура управління ERIC передбачає наявність асамблеї членів як вищого органу та директора або ради директорів, які виконують виконавчі функції та юридично представляють консорціум. Контроль за діяльністю ERIC здійснюється через подання щорічних звітів до Європейської Комісії та відповідних органів, а також через механізми нагляду, передбачені у Статуті та Регламенті.

---

¹ Council Regulation (EC) No 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009R0723>

У контексті комерціалізації результатів наукових досліджень слід зазначити, що відповідно до частини 2 статті 3 Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009, ERIC зобов'язаний виконувати своє основне завдання на неекономічній основі. Проте він має право здійснювати обмежену економічну діяльність за умови, що така діяльність тісно пов'язана з його основним завданням і не ставить під загрозу його досягнення. Додаткові правила такої діяльності визначають частиною 3 статті 3 цього Регламенту, що покладає на ERIC зобов'язання окремо обліковувати витрати та доходи від своєї економічної діяльності та стягувати за неї ринкові ціни (або, якщо їх неможливо встановити, повну вартість із додаванням розумної маржі).

Наведений вище підхід дещо відрізняється від врегулювання здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими товариствами у статті 86 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ). Так, якщо частина 2 статті 3 Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009 вказує, що економічна діяльність має бути «тісно пов'язана» з основною метою і «не ставити під загрозу» її досягнення, то ЦКУ закріплює дещо суворіші вимоги та вказує, що така діяльність «відповідає меті» та «сприяє» її досягненню.

Як зазначається у роботі Lages L. F. та її колег, реалізація дослідницьких проєктів у консорціумах часто стикається з організаційними парадоксами через невизначеність принципів утворення стратегічного альянсу між організаціями, що працюють у споріднених сферах і мають об'єднувати конкуренцію зі співпрацею для досягнення синергетичних переваг. Недостатня ясність щодо різних типів спільних угод, особливо під час переддоговірної та післядоговірної фаз, погіршує ці складні парадоксальні напруження. Відсутність чіткого розуміння юридичних аспектів, що стосуються організації партнерства, значно ускладнює процес прийняття рішень, що виявляється у нездатності ефективно управляти взаємодією між партнерами всередині консорціуму¹.

¹ Lages, L.F., Catarino, N., Gomes, E. et al. Solutions for the commercialization challenges of Horizon Europe and earth observation consortia: co-creation, innovation, decision-making, tech-transfer, and sustainability actions. *Electron Commer Res.* 2023.

Цей досвід вказує на необхідність розробки детальних правових механізмів для укладання спільних угод у науково-дослідницьких проєктах. Зокрема, це включає чітке визначення ролей і відповідальності кожної зі сторін на всіх етапах проєкту включно з післяпроєктним періодом. Перелічене може бути досягнуто через впровадження обґрунтованих меморандумів про взаєморозуміння, угод про розподіл інтелектуальної власності та механізмів врегулювання конфліктів.

Дослідники відзначають значні перешкоди при подоланні залежності великих консорціумів від державних фондів для взаємопов'язаного спільного розвитку, що загострюється у випадку відсутності «пост-угод» про спільну комерціалізацію продукції після завершення проєктів. Окрім того вказується, що якщо від проєкту ЄС очікуються комерційні результати (зокрема внаслідок інноваційного процесу), під час попередньої та післягрантової угоди має стати правилом, що приблизно половина ресурсів (бюджет, люди та час) повинні бути виділені на бізнес та продажі, й лише інша половина на технології, дослідження та розробки¹.

Взаємодія маркетингових і правових інструментів прискорює процес комерціалізації, тим самим збільшуючи прибуток від інновацій². Так, експерти у сфері фінансування європейських досліджень наголошують, що ефективний план комерціалізації проєктів Horizon Europe має визначати такі ключові фактори: 1) потенційна потреба в запропонованому новому продукті /технології/послужі/методі/про-

---

No. 23. P. 1621–1663. DOI: 10.1007/s10660-023-09675-8. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10660-023-09675-8>

¹ Lages, L.F., Catarino, N., Gomes, E. et al. Solutions for the commercialization challenges of Horizon Europe and earth observation consortia: co-creation, innovation, decision-making, tech-transfer, and sustainability actions. *Electron Commer Res.* 2023. No. 23. P. 1621–1663. DOI: 10.1007/s10660-023-09675-8. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10660-023-09675-8>

² Bilovodska O., Melnyk Y., Alenin Y., Arkusha L. Implementation of marketing and legal tools in the process of commercialization for innovative products in strategic management and entrepreneurship. *International Journal for Quality Research.* 2020. Vol. 14. P. 1261–1278. DOI: 10.24874/IJQR14.04-18. URL: https://www.researchgate.net/publication/347207659_IMPLEMENTATION_OF_MARKETING_AND_LEGAL_TOOLS_IN_THE_PROCESS_OF_COMMERCIALIZATION_FOR_INNOVATIVE_PRODUCTS_IN_STRATEGIC_MANAGEMENT_AND_ENTREPRENEURSHIP

цесі; 2) комерційна цінність товару; 3) бізнес-клімат, на який розрахований продукт (користувачі, сегмент ринку, території тощо); 4) конкуренція, пряма чи непряма; 5) будь-які перешкоди, які можуть завадити продукту досягти своїх цілей; 6) діяльність для виходу на ринок (продажі/маркетинг/постачання/дистрибуція)¹. Спонування до розробки відповідних планів може бути досягнуто через заохочувальне регулювання: наприклад, висування вимог щодо наявності таких планів як умова для участі в конкурсах на отримання державних грантів. Навіть ті компанії, що не виграють конкурс, залишаються із розробленим планом, що підвищує шанси на успішну комерціалізацію розробки.

5.5. Трансфер технологій та інтелектуальна власність у процесі комерціалізації

Комерціалізація прав інтелектуальної власності є основою інноваційної економіки, адже дозволяє перетворювати інтелектуальні активи на товар та отримувати прибуток від їх використання. Як зазначають А. Kodynetz та Л. Maidanyk, процес такої комерціалізації є поетапним і включає ідентифікацію об'єкту інтелектуальної власності, маркетингові дослідження, оцінку вартості, страхування прав інтелектуальної власності та укладання договорів з користувачами². Описане має базуватися на відповідному правовому та організаційному забезпеченні.

В Україні реалізація інтелектуальної власності наукових установ і закладів вищої освіти обмежується через недостатньо розвинені механізми комерціалізації, що призводить до деградації інноваційного потенціалу. З цього приводу О. С. Дворченко разом з колегами

---

¹ Enspire Science Ltd. Preparing a Horizon Europe commercialisation plan – what to ask? 22 October, 2024 URL: <https://enspire.science/horizon-europe-commercialisation-plan-questions/>

² Kodynetz A., Maidanyk L. Commercialization of intellectual property rights as foundation for innovation. *Nauka innovatsii*. 2019. Vol. 15, No. 4. P. 91–102. DOI: 10.15407/scin15.04.091. URL: <http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2019/N4/Kodynetz.pdf>

зазначають, що «недосконалість патентно-інноваційної стратегії, організаційно-маркетингової діяльності та відсутність тісної взаємодії науки і практики» є одними з головних проблем у впровадженні результатів НТР. Вони наголошують, що зарубіжний досвід (США, Франції, Німеччини) демонструє, що ключовим у цьому питанні є встановлення тісних зв'язків між науковими установами та бізнесом для створення нових центрів технологій¹. Щодо забезпечення організаційних зв'язків, то для розв'язання цього питання доцільно передбачити обов'язок закладів вищої освіти (та відповідне фінансування для його реалізації) щодо створення мережі трансферу технологій, зокрема університетських офісів трансферу технологій (University technology transfer offices, TTOs).

Відповідно до визначення, запропонованого Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, організації з трансферу технологій (Technology Transfer Organizations) – це академічні або комерційні організації, які сприяють управлінню правами інтелектуальної власності та передачі технологій шляхом подолання розриву між дослідженнями та практикою. Вони забезпечують підтримку співпраці та посередництво у відносинах між різними зацікавленими сторонами інновацій, такими як академічні кола та промисловість. Всесвітня організація інтелектуальної власності виокремлює різні типи організацій трансферу технологій, наприклад: офіси трансферу технологій (ТТО), центри підтримки технологій та інновацій (TISC), науково-технологічні парки, технологічні інкубатори та ринки інтелектуальної власності².

Як зазначає Є.С. Новіков, для нормального функціонування вітчизняної мережі трансферу технологій необхідно подолати розрив

¹ Дворченко О.С., Мельник-Мельников П.Г., Огородник А.М., П'ятчаніна Т.В. Порівняльний аналіз підходів до комерціалізації науково-технічних розробок у сфері медико-біологічних наук у деяких зарубіжних країнах і в Україні. *Онкологія: науково-практичний журнал*. 2021. Т. 23, № 1-2. URL: <https://www.oncology.kiev.ua/article/9355/porivnyalnij-analiz-pidxodiv-do-komercializacii-naukovo-tehnichnix-rozrobok-u-sferi-mediko-biologichnix-nauk-u-deyakix-zarubizhnix-krainax-i-v-ukraini>

² WIPO. Technology Transfer Organizations. URL: <https://www.wipo.int/web/technology-transfer/organizations>

між розробниками інноваційної продукції та виробничим сектором. Для вирішення цієї проблеми необхідно декілька кроків: 1) донести до тих суб'єктів, які займаються підприємницькою діяльністю, необхідність у постійній модернізації свого виробництва, адже розвиток підприємства та підтримання його конкурентоспроможності на ринку є обов'язковою умовою для кожного; 2) здійснювати організаційно-правову підтримку підприємств, у зв'язку з тим підприємств не має досвіду впровадження інновацій у сучасному розумінні цього терміна, для тих, які мають намір вийти на ринок інноваційної продукції; 3) запровадити посередників, які б займалися інформаційними та організаційними функціями у відносинах між споживачами і розробниками інноваційної продукції (проведення технологічної експертизи, маркетингових досліджень тощо)¹.

Власно юридичне забезпечення комерціалізації прав інтелектуальної власності ґрунтується на договірних формах, які визначають механізми передачі та використання прав на інтелектуальні активи. Основні види договорів, що застосовуються для цієї мети, включають ліцензійні договори, договори про відчуження прав (assignment agreements), франчайзингові угоди та угоди про нерозголошення (NDA)². 1) Ліцензійні договори визначені статтями 1109–1111 ЦКУ та надають право використання об'єкта інтелектуальної власності без передачі права власності. 2) Договори про відчуження майнових прав інтелектуальної власності регулюються статтею 1113 ЦКУ та передбачають повну передачу майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності іншій особі. 3) Договори комерційної концесії (франчайзинг) описані в статтях 1115–1129 ЦКУ та дозволяють користувачеві використовувати комплекс прав, включаючи торговельну марку

¹ Новіков Є. С. Комерціалізація технологій на сучасному етапі розвитку держави та роль мережі трансферу технологій. *Стратегія розвитку Харківської області на період 2021–2027 років* : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020-14.pdf

² Kodynetz A., Maidanyk L. Commercialization of intellectual property rights as foundation for innovation. *Nauka innovatsii*. 2019. Vol. 15, No. 4. P. 91–102. DOI: 10.15407/scin15.04.091. URL: <http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2019/N4/Kodynetz.pdf>

та комерційний досвід праволодільця, для здійснення підприємницької діяльності. 4. Угоди про нерозголошення (NDA) не мають спеціального законодавчого регулювання, однак їх укладання базується на загальних положеннях ЦКУ про договори та зобов'язання, зокрема статтях 505–508 ЦКУ, що стосуються комерційної таємниці.

Кожен із цих договорів має власні правові особливості, що впливають на вибір відповідної форми для ефективного управління та комерціалізації інтелектуальних активів. Ліцензійні договори забезпечують постійний дохід для правовласника без втрати контролю над об'єктом, однак потребують належного моніторингу, щоб уникнути порушень з боку ліцензіатів. Договори відчуження надають набувачеві повний контроль, але правовласник втрачає можливість отримувати додатковий прибуток від подальшого використання об'єкта. Франчайзинг розширює можливості ринкової присутності та дозволяє використовувати ефективні бізнес-моделі, але така модель не має значної підтримки з боку державних проєктів. NDA важливі для захисту інформації на початкових етапах співпраці, але не забезпечують комерціалізацію самі по собі, а лише підвищують захищеність.

Найбільш поширеними в Україні є ліцензійні договори та договори про відчуження прав. Ліцензійні договори популярні серед підприємств, які бажають розширити ринок збуту своєї продукції або технологій без втрати права власності. Договори про відчуження прав часто використовуються при продажу бізнесу або окремих активів, коли необхідно передати всі права на об'єкт інтелектуальної власності новому власнику. Франчайзинг набуває популярності, особливо в сфері роздрібною торгівлі та послуг, проте його застосування потребує ретельного юридичного оформлення та дотримання специфічних вимог законодавства. Угоди про нерозголошення широко використовуються в бізнес-практиці для захисту конфіденційної інформації, зокрема під час переговорів та співпраці між компаніями, а їх обов'язкове встановлення може бути доцільним у проєктах, що фінансуються з державного бюджету.

У дослідженні Р. Pererva та його колег детально розглянуто три основні стратегії комерціалізації інтелектуальних продуктів, кожна

з яких має свої переваги та обмеження. Стратегія просування інтелектуального продукту передбачає, що правовласник «може сам використовувати всі права на розвиток, таким чином використовуючи результати своєї інтелектуальної та інноваційної роботи як нематеріальний актив виробничої та комерційної діяльності» і отримує дохід виключно від особистого використання результатів інноваційної діяльності на ринку. Друга стратегія, дифузія інновацій, передбачає розподіл доходів між правовласником і користувачем інновацій. «Правовласник отримує дохід як від передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, так і від їх використання». Остання стратегія, накопичення максимального доходу, полягає в передачі прав третій стороні. В результаті, «правовласник на об'єкт інтелектуальної власності може передати весь обсяг виключних прав іншій особі, в такому випадку результатом інноваційної діяльності буде продукт»¹.

Наведені вище види договорів з ЦКУ безпосередньо пов'язані з основними стратегіями комерціалізації інтелектуальних продуктів, описаними у дослідженні, оскільки кожна з них вимагає специфічних юридичних інструментів для ефективного впровадження. Наприклад, стратегія просування продукту передбачає збереження прав власності та отримання доходу від використання продукту, що оптимально досягається за допомогою ліцензійних договорів, які дозволяють зберігати контроль за об'єктом, залишаючи дохід у правовласника. Для стратегії дифузії інновацій, яка передбачає поділ доходів між правовласником та користувачем, найкращим варіантом є франчайзинг, що забезпечує одночасне використання комплексу прав та комерційного досвіду. Стратегія накопичення максимального доходу, що вимагає повної передачі прав, ефективно реалізується через договори відчуження прав інтелектуальної власності. Таким чином, кожен із цих договорів виконує свою специфічну роль у правовому забезпеченні комерціалізації, допомагаючи адаптувати стратегію до

¹ Перерва П. Г., Євсєєв А. С., Маслак М. В., Ткачов М. М., Ткачова Н. П. Формування стратегій комерціалізації інтелектуальної власності. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2024. Том 1, № 13 (127). DOI: 10.15587/1729-4061.2024.296836. <https://journals.uran.ua/eejet/article/view/296836>

конкретних потреб ринку та надавати правові гарантії для захисту інтересів правовласників та користувачів інтелектуальних продуктів.

Для України, де процес комерціалізації інтелектуальної власності стикається з суттєвими перешкодами, застосування стратегії дифузії інновацій може мати значний потенціал. Наведена стратегія дозволяє залучити партнерів та інвесторів, які забезпечують не лише фінансову підтримку, а й доступ до ринків збуту. Водночас для реалізації стратегії накопичення максимального доходу в Україні необхідно запровадити прозорі механізми оцінки вартості інтелектуальних активів, в чому може допомогти утворення спеціального експертного органу. Це має сприяти як раціональній оцінці та ефективному управлінні інтелектуальною власністю, що виробляється державними та державно-приватними установами, так й збільшити впевненість потенційних інвесторів.

6. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ОБМІНІ ІНФОРМАЦІЄЮ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР

6.1. Правове регулювання питань інтелектуальної власності у трансфері технологій в Україні.

Трансфер технологій є важливою складовою переходу наукових і технологічних знань у суспільство та на ринок. Він є складним процесом, який включає багато етапів та зацікавлених сторін. Тому не дарма у різних країнах цей процес врегульовано. Особливу актуальність трансфер технологій набуває для країн, що розвиваються, оскільки технології більш розвинутих країн є рушієм розвитку для менш розвинутих. Тому регулювання тут заслуговує особливої уваги. Але закони повинні залишати учасниками процесу той рівень свободи, який забезпечить найефективніший режим функціонування процесу.

Технології зачіпають багато питань інтелектуальної власності, від винаходів та брендів технологій до змісту договорів трансферу, тому гармонійне висвітлення цих аспектів та врахування потреб зацікавлених сторін у чинному законодавстві є актуальною проблемою.

Важливість інтелектуальної власності у трансфері технологій підкреслюється багатьма ученими¹. Більш того, зміцнення прав інтелек-

---

¹ Cunningham, J. A., Romano, M., & Nicotra, M. A. European perspective on intellectual property and technology transfer. In *Research handbook on intellectual property and technology transfer*. Edward Elgar Publishing. 2020. P. 412–433; Stewart, F. Technology transfer for development. In *Science and Technology*. Routledge. 2019. P. 301–324; de Falani Bezerra, S. Y. A., & Torkomian, A. L. V. Technology transfer offices: A systematic review of

туальної власності іноді встановлюється як передумова для країн, що розвиваються, для участі у регіональних торгових угодах з країнами з більш розвинутою економікою¹.

У зв'язку з тим, що мета екосистеми трансферу технологій змінюється у напрямі досягнення ширших суспільних і економічних цілей і передачі знань загалом, усі сторони процесу повинні бути готові адаптуватися до нових вимог і підтримувати узгодженість з іншими компонентами екосистеми². Такі нові вимоги впливають і на розширення різноманіття прав інтелектуальної власності, які виникають зі створенням технологій сьогодення. Законодавство повинно бути гнучким до таких змін.

Мета дослідження полягає у критичному огляді Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та розробці пропозицій щодо його удосконалення.

Основним документом, що визначає визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій і спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології та/або їх складові на території держав, де планується або здійснюється їх використання, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері, є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (далі у цьому підрозділі – Закон).

Хоча документ увібрав у себе багато корисних практик і описав багато елементів процесу трансферу технологій, він містить ряд недоліків, а саме:

---

the literature and future perspective. *Journal of the Knowledge Economy*. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 4455–4488.

¹ Martínez-Zarzoso, I., Chelala, S. Trade agreements and international technology transfer. *Rev World Econ*. 2021. Vol. 157. P. 631–665. <https://doi.org/10.1007/s10290-021-00420-7>.

² Good, M., Knockaert, M., Soppe, B., & Wright, M. The technology transfer ecosystem in academia. An organizational design perspective. *Technovation*. 2019. No. 82. P. 35–50.

• Більше сконцентрований на винаходах, авторське право, промислові зразки (дизайни), торговельні марки розглянуто дуже обмежено, а окремі положення взагалі виключають значення цих видів інтелектуальної власності для трансферу технологій.

• Містить концептуальні юридичні неточності у розмежуванні договорів передання прав та ліцензійних договорах.

• Окремі положення недостатньо розкрито, інші – надмірно.

Внесення виправлень у Закон дозволить удосконалити окремі механізми міжнародного трансферу технологій через удосконалення оцінки цих технологій, зниженню бар'єрів проведення трансферу та загальної оптимізації процесу.

Закон містить 38 згадок слів з коренем «патент» (патент, патентна чистота, патентно-кон'юнктурні дослідження тощо), і по одній відсилці на закони України про інші види інтелектуальної власності, одну згадку знаків для товарів та послуг, одну згадку корисних моделей, творів наукового, технічного характеру, комп'ютерних програм, по декілька згадок інших видів інтелектуальної власності. Такий дисбаланс є критичним для роботи з технологіями.

В Україні патенти отримують лише на винаходи та корисні моделі. Промислові зразки отримують свідоцтво реєстрації (як і в ЄС), те саме стосується авторського права (за бажанням власника) та торговельних марок.

Чи важливі промислові зразки, авторське право та торговельні марки для високих технологій? Очевидно, що так.

Наприклад, Регламентом 316/2014/ЄС у переліку визначення термінів, серед іншого, наводить права на дизайни та авторські права на програмне забезпечення.

У Цифрову Епоху авторське право тепер слугує не лише креативним індустріям, багато технологічних компаній навіть реєструють свої авторські права¹. Штучний інтелект, блокчейн, технології OSINT – це все як високі технології, у першу чергу, є об'єктами авторського

¹ Shmatkov, D. Does Copyright Only Serve the Creative Industries? In *International Conference on Business Management, Innovation & Sustainability (ICBMIS) 2020*. 2020.

права. Навіть міжнародні рамки цифрової компетентності приділяють увагу вивченню авторського права більше за промислову власність¹.

Промислові зразки захищають результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання, тому прямо не є високими технологіями. Проте зустрічаються повсюдно (дизайн веб-сайтів, продуктів та їхніх пакувань тощо) і неврахування цього виду інтелектуальної власності із економічної оцінки технології чи дослідження перспективних напрямів є необґрунтованим.

Бренд технології може просуватися поряд із нею². Взагалі, «голі» патентні дослідження давно знаходяться у минулому, оскільки, за твердженнями дуже багатьох науковців, сьогодні у тренді знаходяться поєднання патентів та торговельних марок для цілей вивчення стану технології³.

Аналіз патентів дає розуміння технологій та технологічних можливостей, а також нових бізнес-потенціалів.

Отримання торговельних марок на запатентовані рішення збільшують вартість до 100% цих технічних рішень⁴, а аналіз марок надає інформацію щодо:

- Сфер, у яких працюють конкуренти

---

¹ Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022. doi:10.2760/115376.

² Shmatkov, D. Intellectual Property Management of Industrial Software Products: The Case of Triol Corp. In *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC Se&T)*. IEEE, 2021. P. 108-112. DOI: 10.1109/PICST54195.2021.9772237.

³ Ribeiro, L. C., Dos Santos, U. P., & Muzaka, V. Trademarks as an indicator of innovation: Towards a fuller picture. *Scientometrics*. 2022. Vol. 127, No. 1. P. 481–508; Choi, J., Lee, J., & Yoon, J. Anticipating promising services under technology capability for new product-service system strategies: An integrated use of patents and trademarks. *Computers in Industry*. 2021. Vol. 133. P. 103542; Block, J., Fisch, C., Ikeuchi, K., & Kato, M. Trademarks as an indicator of regional innovation: evidence from Japanese prefectures. *Regional Studies*. 2021. Vol. 56, No. 2. P. 190–209. <https://doi.org/10.1080/00343404.2021.1887843>.

⁴ Thoma, G. The valuation of patent-trademark pairing as IP strategy: Evidence from the USPTO. In *Trademarks and their role in innovation, entrepreneurship and industrial organization*. Routledge, 2021. P. 212–236.

- Перспективних ніш та регіонів
- Перспективних продуктів та послуг
- Підходів до взаємодії з клієнтами та брендингових стратегій

Також вивчення торговельних марок конкурентів є критичними, коли дослідження охоплюють менш патентоспроможні сфери (наприклад, сферу послуг).

Таким чином, терміни «патентування» та «патентна чистота», які багато разів зустрічаються у Законі, доцільно змінити більш широкими та гнучкими термінами «набуття прав інтелектуальної власності» та «чистота від прав інтелектуальної власності третіх осіб» відповідно.

Другим важливим зауваженням до Закону є юридичні неточності у розмежуванні договорів передачі прав та ліцензійних договорах.

Статтею 1 Закону визначено договір про трансфер технології, як договір, укладений у письмовій формі між особами, яким належать та/або яким повністю чи частково передаються майнові права на технологію або її складові. Тобто мовою статті 1113 Цивільного Кодексу України це є договором про передання майнових прав.

Статтею 19 Закону визначено умови укладення договорів про трансфер технологій. І серед цих умов окремі пункти відносяться до ліцензійних договорів, а не договорів передання майнових прав, що не відповідає визначенню статті 1 Закону, зокрема:

- Договори про трансфер технологій повинні включати також умови щодо ліцензії та її умови на використання технологій та їх складових.

- Договори про трансфер технологій повинні включати також умови щодо порядку надання субліцензій на складові технології третім особам (у разі потреби включення третіх осіб у технологічний процес виробництва продукції), крім випадків передання прав на використання знаків для товарів і послуг, комерційних (фірмових) найменувань, з визначенням обмежень права на використання технології та її складових, включаючи обмеження кола осіб, яким дозволено використовувати складові технологій і мати доступ до інформації про них.

• Договори про трансфер технологій повинні включати також умови щодо проведення робіт з удосконалення технологій та їх складових і порядок надання сторонами інформації про ці вдосконалення.

• Договори про трансфер технологій повинні включати також умови щодо обмежень, що стосуються діяльності сторін у разі закінчення строку дії договору, його розірвання або виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Таким чином, для усунення цього недоліку існує два варіанти: додавання ліцензійних договорів до визначення терміну договору про трансфер технології або ж вилучення обов'язкових пунктів договору, що відносяться до ліцензій. Перший варіант є переважаючим з наступних причин:

1) вже згаданий Регламент 316/2014/ЄС визначає договір про трансфер технологій як ліцензійний договір про права на технології, укладений між двома підприємствами з метою виробництва контрактної продукції ліцензіатом та/або його субпідрядником(ами), або договір передання прав на технології між двома підприємствами з метою виробництва контрактної продукції, де частина ризику, пов'язаного з використанням технології, залишається за особою, що передала права;

2) договір про трансфер технологій очевидно несе в собі нову специфіку та сенс, який не охоплюється лише договором про передання прав чи ліцензійним договором, тому його і було названо інакше, а така універсальність буде відображати доцільність нового виду договору;

3) ліцензії безумовно є важливою складовою сучасного ринку¹ у цілому та трансферу технологій² зокрема.

¹ Шматков, Д. Ліцензійні договори на використання інтелектуальної власності користувачів на цифровому ринку. *Право та інноваційне суспільство*. 2023. Вип. 2, № 21. С. 10–20. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2023-2\(21\)-1](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2023-2(21)-1).

² Shen, H., Coreynen, W., & Huang, C. Exclusive licensing of university technology: The effects of university prestige, technology transfer offices, and academy-industry collaboration. *Research Policy*. 2022. Vol. 51, No. 1. P. 104372; Ciborowski, R. W., & Skrodzka, I. International technology transfer, innovation and economic development of

Отже, на підставі обґрунтувань, наведених у представлений статті, пропонується внести відповідні редакції у Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» у статті 7, 8, 13, 14 та 23 у напрямі розширення видів інтелектуальної власності та у статтю 1 у напрямі розширення визначення терміну «договір про трансфер технологій»¹.

6.2. Використання інформації з відкритих джерел та право інтелектуальної власності.

Поява Інтернету як глобального середовища комунікації кардинально змінила обсяги доступної для широкої публіки інформації, постійно з'являються нові інструменти обробки даних, методи та засоби роботи з ними. Розвідка на основі відкритих джерел (Open source intelligence, OSINT), залишаючись у правовому полі тієї чи іншої юрисдикції, сьогодні знаходиться на окремому щаблі розвитку технологій, а напрям охоплює самостійні розділи. OSINT-дослідники застосовують значну кількість методів, наприклад, добування та обробку даних у роботі з соціальними мережами, блогами, форумами, збирання та обробку зображень, відео, аудіо, текстових документів, статистики, новин тощо. Цілі використання методів OSINT також можуть суттєво варіюватись від розшуку людей до конкурентної розвідки².

Протокол Берклі³ з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних формує та розкриває основні принципи для

European Union countries in 2008-2017. *European Research Studies Journal*. 2019. Vol. 22, No. 3. P. 384-404.

¹ Шматков, Д. Правове регулювання питань інтелектуальної власності у трансфері технологій в Україні. *Право та інновації*. 2024. Вип. 3, № 47. С. 39-43. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-6](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-6).

² Bielska, A., Kurz, N. A., Baumgartner, Y., & Benetis, V. *Open source intelligence tools and resources handbook*. 2020. URL: https://i-intelligence.eu/uploads/public-documents/OSINT_Handbook_2020.pdf.

³ Human Rights Center. *Протокол Берклі по веденню розслідування з використанням відкритих цифрових даних*. 2022. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>.

забезпечення якості розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Відповідно до документу, «інформація у відкритому доступі включає загальнодоступну інформацію, яку будь-який представник громадськості може спостерігати, купувати чи запитувати, не вимагаючи особливого правового статусу чи несанкціонованого доступу». Переформульовуючи цю тезу, можна сказати, що відкритість даних не означає їхнє вільне використання. Крім того, у Протоколі Берклі зазначено, що особам, які проводять розслідування, слід знати про всі дозволи на інтелектуальну власність, які їм можуть знадобитись для законної публікації, поширення та/або іншого використання інформації, зібраної ними у ході розслідування.

Часто дослідники працюють з матеріалами, що розповсюджуються за ліцензіями відкритого доступу. Хоча єдиного визначення цього терміну не існує, узагальнити його можна наступним чином – це ліцензія (публічна за термінами українського законодавства у більшості випадків), що надає будь-якій особі право доступу та повторного використання інформації, представленої у цифровому форматі, інших ресурсів, програмного забезпечення та програмного коду, а також апаратного забезпечення з мінімальними правовими вимогами ліцензіара¹. Але, як вже зазначалося, відкритість даних не означає вільного використання чи безоплатного отримання. Відкритість даних також не опосередковує прямо їхнє вільне або добросовісне використання. Правові обмеження часто стосуються інтелектуальної власності і можливість встановлення таких обмежень є актуальною проблемою.

На використання інформації з відкритих джерел накладено як правові, так і технічні обмеження, наприклад, права третіх осіб та права платформ, чинність ліцензії, наданій платформі, що надає доступ, технічні вимоги платформ, мета використання творів тощо².

¹ European Commission. *Commission Recommendation (EU) 2018/790 of 25 April 2018 on access to and preservation of scientific information*. 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2018/790/oj>; UNESCO. *Recommendation on Open Science*. 2021. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-science>.

² Шматков Д. Відкриті дані та авторське право у цифрових дослідженнях.

Національні закони містять загальні виключення, які дозволяють вільно використовувати об'єкти права інтелектуальної власності, ці виключення іноді можуть охоплювати OSINT-діяльність, але часто така діяльність може потребувати більшого обсягу свободи¹. У контексті дотримання прав інтелектуальної власності для будь-якого виду OSINT-діяльності, у США до обробки відкритих даних застосовують положення добросовісного використання². В Україні також застосовуються загальні положення чинного законодавства. У ЄС це питання охоплено статтями 3 та 4 Директиви 2019/790 Європейського парламенту та Ради від 17 квітня 2019 р. про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку, де інтелектуальний аналіз тексту та даних визнано виключенням, яке потребує ідентифікації та роз'яснення специфічних (послаблених) вимог до застосування авторського права.

Застосування багатьох методів OSINT може стикнутись з правовими обмеженнями³, тому ці обмеження потребують систематизації,

---

Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України: за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024.

¹ Шматков Д. І., Коломійцев С. О. Регулювання використання об'єктів авторського права в OSINT-діяльності. *Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України в умовах особливих правових режимів: поточний стан та шляхи вирішення: тези Міжнародної науково-практичної конференції (28 березня 2024 року)*. Харків: Вид-во НАНГУ, 2024.

² Carroll, M. W. Copyright and the progress of science: Why text and data mining is lawful. *UC Davis L. Rev.* 2019. Vol. 53. P. 893–964; Sag, M. Copyright Law's Impact on Machine Intelligence in the United States and the European Union. *FIUL. Rev.* 2020. Vol. 14, No. 2. P. 293–298.

³ Fernández Molina, J. C., & Esteban De La Rosa, F. Copyright and Text and Data Mining: Is the Current Legislation Sufficient and Adequate?. *Libraries and the Academy*. 2024. Vol. 24, No. 3. P. 653–672; Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. The exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market-legal aspects. *Centre for International Intellectual Property Studies (CEIPI)*. 2018. Research Paper (2018-02); Sag, M. The new legal landscape for text mining and machine learning. *J. Copyright Soc'y USA*. 2019. Vol. 66, No. 2. P. 291–367; Keserü, B. A. Trademark protection for faces? A comprehensive analysis on the benefits and drawbacks of trademarks and the right to facial image. *JIPITEC—Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 88–99; Mihăilă, C. O., & Mihăilă, M. Video surveillance and artificial intelligence: how does it affect privacy and intellectual

додаткового аналізу і опису у відповідності зі станом розвитку технологій та конкретних методів.

Мета підрозділу полягає в описі та систематизації основних правових ризиків пов'язаних з інтелектуальною власністю під час використання інформації з відкритих джерел.

Для досягнення мети підрозділу далі розглянуто наступні розповсюджені методи OSINT-досліджень: інтелектуальний аналіз тексту та даних, аналіз зображень, аналіз відео, аналіз аудіо, розпізнавання облич, геолокація, удосконалення та використання програмних продуктів з відкритим кодом.

Інтелектуальний аналіз тексту та даних (TDM) передбачає масове використання творів, які здебільшого захищені авторським правом, що створює очевидний конфлікт із законодавством про авторське право¹. Цей напрям розповсюджується на всі інші напрями, тому його необхідно розглянути у першу чергу. Хоча деякі учені вважають, що TDM не може порушувати авторські права і повинен бути дозволений для комерційного та некомерційного використання, що могло б призвести до неприпустимого обмеження свободи вираження поглядів та інформації, вони сходяться на думці, що напрям ще не є достатньо врегульованим і залишається законодавчо незначеним².

Для TDM доцільно розглядати чотири етапи³: доступ (отримання фізичних копій, доступ до фізичних копій третьої сторони, цифровий доступ), витягування (копіювання та зберігання), добування (аналі-

---

property rights? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*. 2023. Vol. 100. P. 189–221; Kennedy, D. M. A primer on open source licensing legal issues: copyright, copyleft and copyleft. *Louis U. Pub. L. Rev.* 2001. Vol. 20. P. 345–377.

¹ Fernández Molina, J. C., & Esteban De La Rosa, F. Copyright and Text and Data Mining: Is the Current Legislation Sufficient and Adequate? *Libraries and the Academy*. 2024. Vol. 24, No. 3. P. 653–672.

² Geiger, C., Frosio, G., & Bulayenko, O. The exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market-legal aspects. *Centre for International Intellectual Property Studies (CEIPI)*. 2018. Research Paper (2018-02).

³ Sag, M. The new legal landscape for text mining and machine learning. *J. Copyright Soc'y USA*. 2019. Vol. 66, No. 2. P. 291–367.

тична обробка), використання (використання даних, представлення результатів, перевірка, створення похідних робіт).

Різні стратегії доступу мають різні правові ризики залежно від способу доступу та характеру матеріалу. Так, бібліотеки зазвичай (у т.ч. відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права») у певних умовах мають право на вільне використання творів без дозволу суб'єкта авторського права. Але науковці та OSINT-дослідники не є бібліотеками, при цьому, дотримуючись положень законодавства, вони можуть використовувати твори, що знаходяться там і все ще охороняються як об'єкт авторського права. Такі твори також можна придбати, але вичерпання прав після введення твору у цивільний оборот шляхом першого продажу стосується лише продажу, а не копіювання, тому створення цифрових копій для інтелектуального аналізу тексту та даних містить правові ризики.

Часто доступ до електронних сховищ оцифрованих текстів передбачає укладення договору щодо умов надання послуг або ліцензійної угоди кінцевого користувача, умови якої, очевидно, необхідно виконувати¹. Також часто інформація не є відкритою і її використання, наприклад, може порушувати комерційні таємниці. На жаль, окремим дослідникам дуже легко не знати про ці умови використання або вони можуть не надто турбуватися договірними обмеженнями².

Деякі видавці і репозиторії дозволяють певні види TDM, деякі навіть сприяють цьому, але багато інших прагнуть цього заборонити це або домовитися про різні умови ліцензування, що стосуються TDM³.

Витягування (копіювання та зберігання) тексту та даних може знаходитися у межах добросовісного використання, але обмеження такого добросовісного використання змінюються від країни до кра-

¹ Шматков Д. Відкриті дані та авторське право у цифрових дослідженнях. *Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України*: за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024.

² Sag, M. The new legal landscape for text mining and machine learning. *J. Copyright Soc'y USA*. 2019. Vol. 66, No. 2. P. 291–367.

³ Те саме.

їни, що створює додаткові ризики в умовах Цифрової Епохи і глобальних засобів комунікації. Тобто той самий твір може бути законно оцифрований в одній країні і незаконно у другій. Окрім самого твору тут є ризики використання піратських програмних продуктів, наприклад, OCR-редакторів або ж запатентованих методів обробки даних. При цьому тут необхідно зазначити, що патентні права складно отримувати на програмні продукти, а порушення патентних прав складно довести для такого роду діяльності.

У процесі обробки інформації найочевиднішим ризиком є те, що дослідник вийде за рамки трансформуючого використання (не є порушенням авторського права у більшості юрисдикцій), і використовує твір в експресивний спосіб (є порушенням авторського права).

Розповсюджуючи твір дослідник може стикнутися з правом власника твору на похідні роботи. При цьому метадані (надзвичайно корисна інформація для OSINT-дослідника) не будуть вважатися похідною роботою, хоча вони і є невід'ємною частиною твору: метадані є фактом, автор оригінального твору не є автором метаданих, вони не є продовженням творчого вираження автора.

Знову необхідно підкреслити, що діяльність TDM регулюється по-різному у різних країнах і, допоки національні закони не уніфіковані відповідними міжнародними документами, саме вивчення національного законодавства єдиний спосіб дізнатися, чи є діяльність TDM законною¹, хоча це і надзвичайно трудомісткий процес. У представленому аналізі наведено найпоширеніші практики в узагальненому вигляді. Але таке різне регулювання відповідних питань є наскрізним ризиком здійснення OSINT активностей.

Аналіз зображень, відео та аудіо має свою специфіку в OSINT діяльності. Ця специфіка полягає у тому, що дослідник знаходить вихідні файли у певному джерелі і (у більшості випадків) порівнює їх з контрольними файлами з іншого джерела. Аналізи зображень та відео багато у чому схожі між собою, тому що відео часто аналізується за

---

¹ Fernández Molina, J. C., & Esteban De La Rosa, F. Copyright and Text and Data Mining: Is the Current Legislation Sufficient and Adequate? *Libraries and the Academy*. 2024. Vol. 24, No. 3. P. 653–672.

кадрами або попередньо створеними файлами вигляді графічної обложки (thumbnail).

Коли дослідник здійснює аналіз зображень, відео та аудіо, окрім іншого, він повинен враховувати права інтелектуальної власності особи, яка завантажила вихідний твір на платформу, права платформи на цей твір, права особи, яка завантажила контрольний твір на платформу, права платформи на цей твір, а також умови ліцензії на використання засобу порівняння творів, а також надійність джерела, яке пропонує цей засіб. Ці всі аспекти повинні узгодитись у контексті цілей і методів дослідження. Наприклад, у «Загальних положеннях та умовах Google», якому належить і YouTube, зазначено, що користувачі не мають дозволу використовувати сервіс для перегляду або прослуховування контенту з іншою метою, крім особистого некомерційного використання. Важливо також підкреслити наступні ризики¹:

– відкриті твори можуть бути захищені авторським правом третіх осіб, про які особа, яка їх завантажила, не повідомила платформу;

– особа могла видалити твори, тобто відкликати ліцензію, а дослідження проводилося за файлами з кешів (наприклад, дія ліцензії від власника до Google припиняється, коли контент видаляється, але ліцензії діятимуть доти, доки контент не буде повністю видалений);

– використання творів, створених платформою, а не користувачами, може вимагати додаткових дозволів.

Розпізнавання облич винесено у цьому дослідженні, що фокусується на інтелектуальній власності, в окреме питання, оскільки, окрім вже згаданих можливих патентних та авторських прав на програмний продукт, а також авторських прав на фото, що обробляються, останнім часом обговорюються права на торговельні марки – незважаючи на те, що абсолютна кількість портретних торговельних марок все ще відносно низька, за останні роки кількість нових заявок зростає².

¹ Шматков Д. Відкриті дані та авторське право у цифрових дослідженнях. *Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України*: за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024.

² Keserü, B. A. Trademark protection for faces? A comprehensive analysis on the benefits and drawbacks of trademarks and the right to facial image. *JIPITEC–Journal of*

Тобто використання методів розпізнавання облич, які широко використовуються OSINT-дослідниками може містити ризики порушення прав власників таких торговельних марок. Але такі ризики є низькими, через малу кількість подібних реєстрації, через необхідність наявності порушення у зв'язку з країною, товарами чи послугами, де і для яких така торговельна марка була зареєстрована, через необхідність наявності схожості чи тотожності між маркою та зображенням тощо.

Для калібрування тієї чи іншої системи розпізнавання облич могли бути використані зображення, права на які не було отримано відповідним чином розробниками таких систем¹, тобто дослідник може використовувати програмний продукт, що порушує права третіх осіб. Крім того, права на фото мають свого власника, при чому таке фото може додатково містити зображення творів мистецтва, вистав, виставок, архітектурних споруд, права на які також можуть комусь належати.

Під час здійснення *геолокації* дослідники працюють з програмними продуктами, фото та відео, що можуть передбачати відповідні права інтелектуальної власності. Найбільш дискусійним аспектом тут є використання супутникових фото. Хоча, супутники характеризуються високим ступенем автоматизації і за аналогією зі штучним інтелектом наявність авторських прав на зроблені фото знаходяться під питанням, по-перше, внесок людини тут більш значний (означає наявність авторських прав), порівняно зі штучним інтелектом, по-друге, приватні супутникові компанії широко розповсюджують ліцензії на використання своїх продуктів (тут авторське право виступає і сприймається державами як стимул прогресу).

Створення супутникових зображень вимагає творчої діяльності людини та прийняття рішень. Це включає конструкцію та роботу

Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 88–99.

¹ Mihăilă, C. O., & Mihăilă, M. Video surveillance and artificial intelligence: how does it affect privacy and intellectual property rights? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*. 2023. Vol. 100. P. 189–221.

супутника, планування орбіт супутника, вибір цілей, час захоплення, а також обробку та інтерпретацію даних – незважаючи на автоматизацію, ці елементи, більше відображають авторство людини та творчий внесок, ніж штучний інтелект. При цьому використання штучного інтелекту у супутниках цілком є застосовним, тому дискусії будуть продовжуватись.

Удосконалення та використання програмних продуктів, що розповсюджуються за відкритими ліцензіями є широкою практикою в OSINT спільноті, наприклад, для автоматизації збирання даних з соціальних мереж чи обробки фото. Ліцензії на програмні продукти з відкритим вихідним кодом необхідно розглядати уважно у світлі юридичних питань¹. Такі ліцензії теоретично повинні забезпечувати свободу використання, розповсюдження, створення похідних творів, не обмежувати сферу застосування та взаємодію з іншими продуктами, не порушувати права третіх осіб тощо. Але на практиці одна або декілька умов може бути проігнорована особою, що пропонує іншим програмний продукт за відкритою ліцензією – це обумовлює відповідні ризики для особи, що використовує такий програмний продукт.

Представлений матеріал відображає певний внесок у дослідження проблеми, хоча і не охоплює усю надзвичайно велику кількість сучасних методів використання інформації з відкритих джерел. Отже, резюмуючи, можна виокремити наступні ризики OSINT діяльності за ймовірністю їхнього виникнення²:

► Високий ступінь:

- Порушення авторських прав власника твору через складність ідентифікації цього власника та складності управління розповсюдженням інформації у глобальній мережі

¹ Kennedy, D. M. A primer on open source licensing legal issues: copyright, copyleft and copyleft. *Louis U. Pub. L. Rev.* 2001. Vol. 20. P. 345–377.

² Шматков Д., Коломійцев С. Використання інформації з відкритих джерел та право інтелектуальної власності. *Право та інновації.* 2024. Вип. 2, № 46. С. 195–201. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-29](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-29).

- Використання творів чи продуктів (навіть з авторитетних чи звичних для користувача ресурсів), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб

- Порушення прав інтелектуальної власності в одній країні без порушення тих же норм в іншій через відсутність міжнародних уніфікованих законів

- Порушення умов ліцензії платформи через відмінності у таких ліцензіях та їхнє неуважне прочитання

- Порушення умов ліцензії власника продукту з відкритим кодом через відмінності у таких ліцензіях або невірною (у порівнянні з ліцензією) інтерпретацією терміну «відкритий код» користувачем

- Ігнорування збирання дозволів у великій кількості залучених осіб

- Середній ступінь:

- Порушення авторських прав власника твору через використання піратських творів

- Порушення прав на комерційну таємницю

- Низький ступінь:

- Порушення прав на торговельні марки облич

- Порушення патентних прав на продукти, які застосовуються для певного дослідження, через відсутність знань про такі права

Для зниження цих ризиків найочевиднішими є наступні дії:

- Уніфікація національних законів

- Впровадження спеціальних правових режимів використання інформації з відкритих джерел на національних та/або міжнародному рівнях

- Уніфікація ліцензійних угод великих платформ на добровільних засадах

- Навчання дослідників питанням інтелектуальної власності

- Інтенсифікація впровадження технологічних рішень для управління правами інтелектуальної власності, як, наприклад, блокчейн, шифрування творів, водяні знаки тощо

- Некомерційне використання прав інтелектуальної власності, не виходячи за обсяги, що відповідають поставленій меті

6.3. Управління правами інтелектуальної власності на веб-сайти

6.3.1. Копіювання коду веб-сторінок: створення похідних робіт та трансформаційне використання

Сьогоднішній розвиток інформаційних технологій та глобальної мережі створює нові правові питання. Авторське право займає важливе місце тут¹.

Наприклад, відкриті наукові знання стосуються відкритого доступу до наукових публікацій, дослідницьких даних, метаданих, відкритих освітніх ресурсів, програмного забезпечення, а також вихідного коду та апаратного забезпечення, які доступні у відкритому доступі або охоплюються авторським правом². Хоча багато складових обговорюються у науковій літературі, питання дотримання авторського права на коди веб-сторінок залишається у тіні.

Неправомірне використання коду веб-сторінок може бути обумовлено спрощенням створення власної тотожної веб-сторінки або розробкою певної компіляції. Повне копіювання, безумовно, повинно супроводжуватись отриманням відповідних дозволів, але існує ще два специфічні випадки. У західній науковій літературі використовується термін «трансформаційне використання» – додавання цінності, створення нового контексту або значення існуючому твору (прикладом може бути пародія, яка відповідно до чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» є самостійним твором) – таке використання у більшості випадків є правомірним. Другий специфічний випадок – створення похідного твору на основі оригінально-

¹ Shmatkov, D., & Cabrera Zagalaz, A. Notice-and-Takedown Procedures in Ukraine, Spain, China and the US. *Law and innovative society*. 2022. Vol. 1, No. 18. P. 22–33. doi: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1\(18\)-2](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-2); Шматков Д. Відкриті дані та авторське право у цифрових дослідженнях. *Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України*: за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024; Шматков Д., Коломійцев С. Використання інформації з відкритих джерел та право інтелектуальної власності. *Право та інновації*. 2024. Вип. 2, № 46. С. 195–201. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-29](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-29).

² Recommendation on Open Science. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-science>.

го без згаданих удосконалень – у цьому випадку права будуть належати автору оригінального твору.

Сучасне програмування є складним процесом, що потребує постійного вдосконалення коду. Одним із ключових аспектів цього процесу є рефакторинг – процес покращення коду, що не змінює його зовнішню поведінку, але робить його зрозумілішим і легшим для підтримки. Основною метою рефакторингу є підвищення якості коду. Це може включати в себе покращення читабельності, зменшення складності, усунення дублювання та підвищення гнучкості. Рефакторинг дозволяє програмістам краще розуміти код, знижує ймовірність появи помилок та полегшує внесення змін у майбутньому. Процес може включати кілька етапів: оцінка коду, внесення змін, тестування.

Сучасний стан рефакторингу коду передбачає як автоматизовані, так і ручні методи: деякі автоматизовані методи включають інструменти для виявлення клонів коду, які аналізують вихідний код і ідентифікують потенційні клони за допомогою методів машинного навчання, зменшуються ручні зусилля, що покращує зручність обслуговування та читабельність програмного забезпечення¹.

Власник авторського права має виключні права на використання, розповсюдження та модифікацію програмного продукту. Це означає, що лише власник або уповноважені ним особи можуть вносити зміни до коду, включаючи рефакторинг. У багатьох випадках ліцензії на програмне забезпечення (наприклад, GNU GPL, MIT) надають свободу модифікації, включаючи рефакторинг, але можуть вимагати розповсюдження модифікацій на тих самих умовах. Варто зазначити, що цей процес також може вважатися зміною, яка створює новий авторський твір, якщо в нього було вкладено достатньо творчої праці.

Копіювання кодів сторінок, часто відоме як скрапінг або копіювання HTML/CSS, несе в собі юридичні ризики, пов'язані з автор-

---

¹ Krotov, V., Johnson, L., & Silva, L. *Tutorial: Legality and ethics of web scraping*. Communications of the Association for Information Systems. 2020. 47. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.04724>.

ським правом. Основними компонентами, на які поширюється авторське право в контексті веб-розробки, є:

- HTML/CSS код: Хоча HTML і CSS є мовами розмітки і стилізації, їхнє конкретне застосування у створенні веб-сторінки може бути захищене авторським правом, якщо твір вважається оригінальним.

- JavaScript код: Як мова програмування, JavaScript код може бути об'єктом авторського права, якщо він демонструє оригінальність і креативність.

- Дизайн та структура сторінок: Веб-дизайн, включаючи розташування елементів, колірну палітру та інші естетичні аспекти, також може бути захищений авторським правом.

Копіювання коду без дозволу власника авторського права може призвести до порушення таких прав та шкоді репутації обох сторін, у тому числі під час дослідницької роботи¹.

Таким чином, трансформаційним використанням коду веб-сторінок будуть вважатися, наприклад, наступні дії:

- Використання частин коду для освітніх цілей або аналізу, з додаванням власних коментарів чи змін, які ілюструють різні підходи до вирішення задач.

- Використання коду в пародійних чи критичних творах, де він слугує для висміювання або критичного аналізу оригіналу.

- Застосування частин коду для створення нових функціональностей або сервісів, які відрізняються від початкового призначення.

До прикладів створення похідних робіт можна віднести наступне:

- Додавання нових функцій до існуючого коду, наприклад, зміна інтерфейсу користувача або додавання нових модулів.

- Зміна мовних налаштувань в коді вебсайту без зміни його логіки чи функціональності.

- Покращення швидкості або безпеки коду, яке не змінює його початкову функціональність.

---

¹ Mir, N. Copyright for web content using invisible text watermarking. *Computers in Human Behavior*. 2014. Vol. 30. P. 648–653.

Учені говорять, що потрібно створювати режим «проміжної відповідальності», який дає судам золоту середину між порушенням та добросовісним використанням¹, адже межа між двома видами використання дійсно дуже тонка. При цьому, закони у певній мірі вже регулюють питання і автори оригінальних робіт мають інструменти впливу на недобросовісних осіб. Крім того, широко розвинуті такі технічні інструменти, як водяні знаки (у т.ч. для наукових праць), моніторинг копіювання з використанням онлайн ресурсів² тощо, які дозволяють припиняти недобросовісне використання такого об'єкту авторського права, як веб-сторінки³.

6.3.2. Юридичне значення односторонніх заяв про авторські права на веб-сайтах суб'єктів дослідницьких інфраструктур

Веб-сайти сьогодні є вітриною різних організацій та інструментом обміну інформацією і комунікації. Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (у редакції від 27.06.2024) дослідницькою інфраструктурою визначено сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (грід, комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру. Дослідницькі інфраструктури можуть бути локально розташованими, віртуальними або розподіленими (організована

¹ Lipton, J. D., & Tehranian, J. Derivative works 2.0: Reconsidering transformative use in the age of crowdsourced creation. *Nw. UL REv.* 2015. Vol. 109. P. 383–444.

² Krotov, V., Johnson, L., & Silva, L. *Tutorial: Legality and ethics of web scraping.* Communications of the Association for Information Systems. 2020. 47. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.04724>.

³ Шматков Д. І. Копіювання коду веб-сторінок: створення похідних робіт та трансформаційне використання. *Економічна безпека: міжнародний і національний рівень*: за матеріалами III-ї науково-практичної конференції (16 липня 2024 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024.

мережа ресурсів). Тому веб-сайти, безумовно, є складовою такої інфраструктури.

У попередніх розділах обґрунтовано значення авторського права у Цифрову Епоху. І відображення зацікавленості у захисті таких прав власниками ми можемо побачити на величезній кількості веб-сайтів – розробники або правовласники роблять односторонні заяви щодо авторських прав (зазвичай у нижній частині веб-сторінки) у приблизно наступному форматі: [авторське право][власник][рік][фраза про права]. Яке юридичне значення та наслідки має ця заява? Представлений нижче матеріал розкриває відповідь на це питання.

Для інтерпретації різних варіантів правових аспектів використання зазначеної заяви проведено емпіричне дослідження, що включало вивчення головних веб-сторінок наукових установ, яким надається підтримка держави у 2024 році¹. Дослідження проведено у листопаді 2024 року. Було використано фільтри наявності веб-сторінки та чинності наказу «чинний». Початкова вибірка була відредагована, оскільки близько 10% веб-сайтів, зазначених у документі, не функціонувало, замість деяких була реклама казино тощо, а деякі зустрічалися по два рази. Фінальна вибірка склала 121 веб-сайт.

Отримано наступні результати:

- 28% головних веб-сторінок веб-сайтів не містять заяви про авторські права
- 68% з тих, що містять заяви, містять у заяві знак ©
- 16% містять текстове зазначення «Авторські права» / «Copyright»
- 14% містять одночасно знак © та текстове зазначення «Авторські права» / «Copyright»
- 10% містять зазначення «All rights reserved» / «Усі права збережено»
- 17% містять зазначення «Всі / Усі права захищені / захищено / застережені»

---

¹ Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави. URL: <https://data.gov.ua/dataset/b9cc665a-ed71-4718-8932-ac78c4d9b969/resource/c703c1a9-9fdd-4162-b6d4-b0fd0ebd1f41/download/reiestr-naukovikh-ustanov-iakim-nadaietsia-pidtrimka-derzhavi-2024.xlsx>.

- 39% не містять жодної дати
- Серед тих сторінок, що містять дату у заяві:
  - 39% відображають 2024 рік
  - 35% відображають діапазон дат (при чому, у чверті випадків крайня дата не є 2024 роком, а в одному випадку перша дата є 1951 роком)
    - 24% відображають одну дату, але не 2024 рік
- 37% не містять правовласника
- 5% у полі правовласника зазначають адресу веб-сайту
- В одному випадку правовласником зазначена торговельна марка (демонструється знак «™»), хоча такої торговельної марки в Україні не зареєстровано і ніколи не було зареєстровано
- В одному випадку правовласником зазначено обчислювальний центр організації, в іншому – ресурсний центр ІТ-освіти та технологій
  - 3% зазначають адресу поряд з правовласником
  - 32% у полі правовласника зазначають скорочення або назву англійською мовою, ця назва:
    - У 38% співпадає зі статутною
    - У 17% не співпадає зі статутною
    - У 46% на веб-сайті не виявлено статут
  - 11% містять у заяві ім'я / найменування розробника поряд із правовласником
  - 7% описують умови використання вмісту
  - В одному випадку додатково зазначено відомості про права на торговельну марку

Як можна побачити з результатів, використання заяви про авторські права є стандартом (72% досліджених веб-сторінок), але її зміст та формат суттєво варіюється. Розглянемо історію та юридичний підтекст використання заяви в цілому та окремих її елементів.

Фраза «All rights reserved» походить як заява, яка вказує на збереження прав власності, відповідно до вимог щодо повідомлення про авторські права, встановлених Буенос-Айреською конвенцією від

1910 року. Цікаво, що конвенцію підписали лише Сполучені Штати та країни Латинської Америки. З підписанням Бернської конвенції у 70-ті роки ХХ сторіччя положення Буенос-Айреської втратили сенс та силу (при чому, тільки для згаданих країн), оскільки і по сьогодні авторські права виникають зі створенням твору і не потребують дотримання формальностей.

Хоча деякі учені у 2007 році стверджували¹, що заява про авторські права на веб-сайтах не має юридичного значення, сьогодні з цим не можна погодитись повністю.

У статті 5 Директиви 2001/29/ЄС Щодо гармонізації окремих аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві містилися певні дозволи щодо відтворення в пресі, повідомлення для громадськості або надання доступності опублікованих статей на поточні економічні, політичні чи релігійні теми або трансляційних творів чи інших сюжетів такого ж характеру, у випадках, коли таке використання прямо не збережено (*reserved* у оригіналі) правовласником. Цікаво, що портал Верховної Ради України художньо переклав це положення, як «...коли таке використання не є чітко забороненим...»², знявши з себе відповідальність за юридичний переклад терміну «*reserved*», але про плутанину у термінах мова піде пізніше. Заява, що аналізується, є одним з видів такого збереження (також, наприклад, на сайті правовласник може робити заяву у розділі вимог щодо користування веб-сайтом або у правових умовах тощо).

У преамбулі тієї ж Директиви зазначено, що технологічний розвиток полегшить розповсюдження творів, особливо в мережах, що змусить правовласників краще ідентифікувати твір або інший об'єкт, автора чи будь-якого іншого правовласника, а також надавати інформацію про умови використання твору або іншого об'єкта, щоб по-

¹ Goryunov, E. All Rights Reserved: Does Google's Image Search Infringe Vested Exclusive Rights Granted under the Copyright Law. *J. Marshall L. Rev.* 2007. Vol. 41. P. 487.

² Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформацій... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text.

легшити управління пов'язаними з ним правами. Необхідно заохочувати правовласників, щоб під час розміщення власних творів або інших об'єктів у мережах вони використовували позначення, що, на додаток до наведеної вище інформації, вказують, зокрема, на надання ними дозволу.

Актуальна Директива 2019/790 Про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку вже не містить такої преамбули, але представляє цікаву статтю 4, яка воскресяє юридичну доцільність використання заяви на веб-сайтах: держави-члени передбачають виняток чи обмеження прав, щодо відтворення та витягування даних із творів та інших об'єктів, до яких вони мають законний доступ, з метою проведення глибокого аналізу тексту та даних; зазначені виняток чи обмеження, застосовуються за умови, що використання творів не було чітко збережене їх правовласниками у належний спосіб, такий як за допомогою засобів машинного зчитування у випадку контенту, доведеного до загального відома публіки онлайн. До речі, тут знову у версії на порталі Верховної Ради України «reserved» перекладено у новий спосіб – як «обмежене»¹ (при чому, «limitation» рядком раніше також перекладається на порталі як «обмеження», що у цьому випадку було цілком логічно).

Згадана стаття з Директиви 2019/790 розповсюдилась на національні закони країн ЄС², що стало адекватною відповіддю на актуальний розвиток технологій. Але в Україні та, наприклад, у США подібних положень у законах немає, тому юридичний підтекст заяви має менший масштаб, але він все ще є – факт оприлюднення і сповіщення про власника твору та/або дати його публікації. Очевидною перевагою тут є зниження кількості сирітських творів – проблема, що постійно обговорюється³. За визначенням у Законі України «Про

¹ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text.

² Sganga, C., Contardi, M., Turan, P., Signoretta, C., Bucaria, G., Mezei, P., & Harkai, I. *Copyright flexibilities: mapping and comparative assessment of EU and national sources*. 2023. Available at SSRN 4325376.

³ Favale, M., Homberg, F., Kretschmer, M., Mendis, D., & Secchi, D. *Copyright, and*

авторське право і суміжні права» – це оприлюднені в Україні твір, фонограма, відеограма (у тому числі що входить до складу аудіовізуального твору або іншої фонограми, відеограми), зафіксоване виконання, щодо яких жоден із суб'єктів майнових прав за результатами ретельного пошуку не ідентифікований, а в разі ідентифікації такого суб'єкта (включаючи об'єкти, оприлюднені анонімно чи під псевдонімом) – його місцезнаходження не встановлене.

Також враховуючи, зростання обсягів та форм використання, стандартизованих ліцензій¹, особливо у парадигмі відкритої науки², подібна заява є доречним місцем для їхнього відображення.

Також для цього дослідження було зібрано інші, частково юридичні та неюридичні мотиви публікації заяви:

- Відлякати від порушення – у нас немає емпіричних даних щодо ефективності такого методу, але, зважаючи на стандартне місце розташування заяви (знизу веб-сторінки) і її видимість (малий шрифт), ефективність інструменту для досягнення зазначеної цілі, ймовірно, є невисокою.

- Якщо не зробити заяви, авторських прав не буде – це помилкове твердження, про що вже було сказано раніше, але така версія є розповсюдженою, якщо хоча б подивитись на кількість заяв, що містять «захищено» замість «збережено» у представленому емпіричному дослідженні.

- Розробники чи правовласники вважають, що цією заявою захищають чи обмежують використання усіх видів інтелектуальної власності – це також помилкова думка, оскільки подібних до авторського права переваг заяви відносно торговельних марок чи патентів закони та практика не передбачають.

---

the regulation of orphan works: A comparative review of seven jurisdictions and a rights clearance simulation. 2013. Intellectual Property Office Research Paper, (2013/31); Fagundes, D., & Perzanowski, A. Abandoning Copyright. *Wm. & Mary L. Rev.* 2020. Vol. 62. P. 487.

¹ Spichtinger, D. Uncommon Commons? Creative Commons Licencing in Horizon 2020 Data Management Plans. *International Journal of Digital Curation.* 2023. Vol. 17, No. 1. P. 9.

² Heise, C., & Pearce, J. M. From open access to open science: the path from scientific reality to open scientific communication. *SAGE open.* 2020. Vol. 10, No. 2. 2158244020915900.

• Правовласники отримують певні права щодо управління персональними даними користувачів – це помилкова думка, яка жодним чином не відноситься до заяви, що розглядається.

• Правовласники є відповідальними, веб-сайт є надійним – окремі маркери цього можна знайти у заяві (наприклад, актуальність дати, що сигналізує про те, що сайт адмініструється сьогодні), але це більше маркетингове питання у розрізі досвіду користувача.

• Заява є маркером того, що веб-сайт адмініструється – це є цілком логічним досвідом користувача – бачити поточний рік у заяві і робити висновки про актуальність інформації на веб-сайті, але для зазначення поточного року не обов'язково робити цілу заяву щодо авторських прав.

• Заява є атрибутом якісного веб-сайту, а якісний веб-сайт є атрибутом надійного правовласника – це теж більш маркетингове питання у розрізі досвіду користувача, адже дизайн веб-сайту здатен викликати довіру¹, але відоме правило говорить, що кількість текстової інформації є прямо пропорційним до інформаційного перевантаження², як і складність та неоднозначність інформаційних характеристик, кількість альтернатив бренду (як видно, у тому числі, і з представлених емпіричних даних), пропонованих джерелом інформації та системним інтерфейсом³, а також несвоєчасне оновлення вмісту⁴.

Перейдемо до більш детальних інтерпретацій отриманих результатів.

Наводити зазначення © / «Авторські права» / «Copyright» окремо чи одразу? Тут немає юридичних обмежень. Закон України «Про авторське право і суміжні права», наприклад містить абз. 2 п. 3 ст. 9, у якому зазначено, що суб'єкт авторського права для повідомлення про

¹ Hartzog, W. Website design as contract. *Am. UL Rev.* 2010. Vol. 60. P. 1635.

² Lee, T. D., Lee-Geiller, S., & Lee, B. K. Are pictures worth a thousand words? The effect of information presentation type on citizen perceptions of government websites. *Government Information Quarterly*. 2020. Vol. 37, No. 3. 101482.

³ Li, C. Y. Why do online consumers experience information overload? An extension of communication theory. *Journal of Information Science*, 2017. Vol. 43, No. 6. P. 835–851.

⁴ Chen, M. Improving website structure through reducing information overload. *Decision Support Systems*. 2018. Vol. 110. P. 84–94.

свої майнові права може використовувати знак охорони авторського права, що складається з латинської літери "С", обведеної колом – ©, поряд з яким зазначаються ім'я (найменування) суб'єкта майнових прав на твір, рік першого опублікування твору.

Положення зазначеного Закону (а також схожі положення законів інших країн) не зобов'язує використовувати заяву саме таким чином, але трохи стандартизує використання. Більшість досліджених веб-сторінок використовують знак ©. Але значна частина додатково наводить текстову розшифровку, що є необґрунтованим суто у проєкції досвіду користувача, оскільки знак © є цілком впізнаваним і самодостатнім.

Зазначення правовласника. Як видно з результатів дослідження, цьому питанню розробники або правовласники не приділяють достатньої уваги: часто назви (найменування) відсутні, або не відповідають документам, або правовласниками зазначені підрозділи організації, або використовується зовсім абсурдні формати «права на веб-сайт належать веб-сайту» та «права на веб-сайт належать неіснуючій торговельній марці». Майнові авторські права повинні належати фізичній або юридичній особі, яка чітко ідентифікується – це формує юридичне значення заяви. Оскільки у дослідженні використано веб-сторінки юридичних осіб, то тут, у відповідності із п. 1 ст. 90 Цивільного Кодексу України (у редакції від 03.09.2024), повинна була б зазначена інформація про їхню організаційно-правову форму та назву.

Питання зазначення року є доволі дискусійним, що видно і за результатами дослідження. Так, Законом України «Про авторське право і суміжні права» рекомендується використання року першого опублікування твору. Але веб-сайт містить безліч творів, особливо веб-сайт наукової установи. З правової точки зору найлогічнішим би було зазначення року створення веб-сайту, але це йде всупереч основам веб-дизайну – користувачу такий формат може вказувати на те, що сайт не оновлюється. Зазначення актуального року, безумовно, вирішить цю проблему, а відсутність дати взагалі її не створить. Але у другому випадку втраяться маркетингові переваги, крім того за-

значення дати створення твору – є стандартом, наприклад, національних офісів з реєстрації авторського права.

Зазначення діапазону років розширює і претензію щодо авторських прав: використовуючи діапазон, веб-сайт сигналізує про те, що він продовжує заявляти про авторські права на вміст, створений протягом цих років, а не лише на дату його початкової публікації. Проте тут все одно буде зовсім незрозуміло коли був створений кожний твір, представлений на веб-сайті.

Останньою складовою заяви є фраза. В англійських веб-сайтах цей стандарт практично не порушується і використовується фраза «All rights reserved». У вітчизняній практиці ми бачимо різні переклади, у т. ч. у перекладах європейських директив на порталі Верховної Ради України, про що мова йшла раніше (до речі, сам веб-сайт цю фразу взагалі не пише).

Навчальний посібник «Англо-український словник юридичних термінів» за авторством Бондарчука, Бороліса та Вишневської визначає термін «to reserve the» як «зберігати за собою, резервувати право». Це є повністю обґрунтованим перекладом. Сенс фрази полягає у тому, що правовласник зберіг усі права і не надавав нікому жодних дозволів – така комунікація з такого питання є зручною у цифровому світі. Результати дослідження тут є показовими і цікавими, оскільки цілих 7% організацій якраз описують права, які все ж таки надаються стороннім користувачам (наприклад, додатковою фразою «поширення дозволене лише за наявності гіперпосилання на першоджерело»). Сенсу заявляти про захист прав взагалі немає – вони захищені без заяв, якщо досягнуто поріг оригінальності твору. А резервування або зберігання прав несе правові наслідки у певних юрисдикціях.

Останнім важливим результатом дослідження є те, що 11% проаналізованих установ на головних веб-сторінках власних веб-сайтів зазначають розробника. Як відомо, автор має право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо. Це право є невідчужуваним. За ініціативою правовласника чи ні, через економію коштів правовласників чи ні,

але на цих результатах ми бачимо, що автори реалізують це право у багатьох випадках.

Отже, використання односторонньої заяви про авторські є доволі складним та дискусійним. Водночас, у Цифрову Епоху це набуває нового сенсу та правових наслідків – правовласник здатен формувати ці наслідки у позитивному чи негативному руслі обґрунтованим або ж неграмотним відповідно формулюванням подібних заяв.

7. ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Економічна велич, успішність та добробут будь-якої сучасної держави беззаперечно пов'язана з результативністю її наукового та науково-технічного ресурсу. При цьому, фінансування є одним із ключових стовпів дослідницької діяльності¹. В статті 54 Конституції України проголошено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зав'язків України зі світовим співтовариством. Очевидно, що одним із інструментів, який забезпечує розвиток науки, звичайно, є встановлення державою відповідних механізмів та обсягів фінансування наукових досліджень.

Так, багато країн світу, в тому числі і Європейського Союзу, використовують грантову підтримку науковців та наукових досліджень як один з найпоширеніших засобів забезпечення наукових досліджень, який, в першу чергу, орієнтований на результат.

В свою чергу, відповідно до статей 374-376 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами² визначено, що

¹ Mocanu M., Rusu V.D. & Bibiri A.-D. Competing for research funding: Key elements impacting the evaluation of grant proposal. *Heliyon*. 2024. Vol. 10, Issue 16. P. 1-13. P.1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844024120464>. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e36015>.

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86#w1_51

сторони розвивають та посилюють наукове та технологічне співробітництво з метою як наукового розвитку як такого, так і зміцнення свого наукового потенціалу для вирішення національних та глобальних викликів; співробітництво між Україною та ЄС у сфері науки і технологій спрямоване поступове наближення до політики та права ЄС у сфері науки і технологій; співробітництво забезпечується, зокрема, шляхом участі у наступній Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», спільної реалізації наукових програм та дослідної діяльності, організації спільних заходів щодо наукового та технологічного розвитку, вжиття заходів, спрямованих на розвиток сприятливих умов для проведення досліджень та впровадження нових технологій тощо.

Отже, перед Україною стоїть завдання не тільки розвитку механізмів фінансування наукових досліджень шляхом розподілу грантів, як одного з найефективніших інструментів, а й участь у рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій, яка, як правило, можлива у формі грантових ініціатив, що є частиною євроінтеграційного процесу нашої держави. Відтак, великої уваги набуває питання дослідження окремих правових аспектів фінансування науки в Україні, зокрема, у формі грантової підтримки.

Метою дослідження є виокремлення основних ознак та підходів до визначення поняття гранту в аспекті наукового та законодавчого підходів, аналіз основних положень правового регулювання грантової підтримки наукових досліджень в Україні, дослідження проблематики грантів як в аспекті інструменту фінансування наукових досліджень за рахунок бюджетних коштів на конкурсній основі, так і в аспекті можливості доступу українських вчених до відповідних заходів, які надають міжнародні та іноземні інституції у формі грантів, дослідження питання правової регламентації діяльності державних інституцій, уповноважених здійснювати конкурсний відбір та надавати відповідні гранти, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій, щодо удосконалення нормативно-правового регулювання зазначених питань.

В ході здійснення дослідження використовувався комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, застосовувались:

діалектичний метод – в ході дослідження питань основних ознак та характеристики грантів на наукові дослідження; формально-юридичний метод – під час аналізу основ правового регулювання грантової підтримки в Україні; компаративний метод тощо.

Проблематиці грантової підтримки наукових досліджень, її місцю та ролі у професійній діяльності сучасного дослідника та наукової установи приділена увага в роботах вчених-науковців різних сфер.

Наприклад, Кобеля-Звір М., Звір Ю.¹ досліджують у своїй роботі важливі аспекти формування грантової заявки в контексті врахування стратегій, планів, програм та політик як ЄС, так і окремих фондів і програм.

Питання технологій грантового супроводу науково-дослідних проектів в університетах Сполучених Штатів Америки приділив увагу в своїй статті Сбруєв М.Г.²

Поплавський П.Г.³ досліджував окремі аспекти еволюції та сучасних підходів до визначення терміна «грант» тощо.

Разом з тим, більш детального вивчення потребує питання правової регламентації грантової підтримки наукових досліджень, особливо з огляду на тенденції впровадження Україною практики іноземних країн фінансування науковців шляхом виділення грантів, а також відносно нещодавніх зміни в законодавстві в частині формування відповідних інституцій, визначення підходів та порядку надання відповідних грантів.

Об'єктом дослідження є визначення правових аспектів грантової підтримки наукових досліджень в Україні.

¹ Кобеля-Звір М., Звір Ю. Важливі аспекти формування грантової заявки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2023. Том 34 (73). № 2. С. 33-38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/73-2-6>.

² Сбруєв М. Г. Технології грантового супроводу науково-дослідних проектів в університетах США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 139-153. С. 139.

³ Поплавський П.Г. Еволюція та сучасні визначення терміна «грант». *Проблеми економіки*. 2024. №2 (60). С. 47-52. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2024-2_0-pages-47_52.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-47-52>.

Згідно положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹ № 848-VIII від 26 листопада 2015 року, фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів установ, організацій та підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом.

При цьому, зазначеним законодавчим актом визначається, що одним із основних інструментів реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування, яке, відповідно, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Обсяг коштів державного бюджету, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність, щорічно визначається у законі України про Державний бюджет України окремим рядком як частка валового внутрішнього продукту (у відсотках). Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України. Видатки на наукову і науково-технічну діяльність за рахунок державного бюджету є захищеними статтями видатків бюджету.

Кошти державного бюджету виділяються на підтримку основної діяльності державних наукових установ, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, проведення наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок університетів, академій, інститутів, фінансування окремих наукових і науково-технічних програм, проектів та надання грантів.

Так, доцільно погодитися, що бюджетне фінансування науки становить інструмент бюджетного механізму, який, з одного боку, є системою заходів з розподілу та використання централізованого грошового фонду держави, а з другого – є засобом для надання бюджетних коштів через певні форми².

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. С. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19?find=1&text=грант#Text>.

² Неколяк Р.В. Правові аспекти фінансування наукової і науково-технічної діяльності. *Правова держава*. 2018. Випуск 29. С. 410-416. С. 411.

Таким чином, виходячи з викладеного, основним джерелом фінансування наукової і науково-технічної діяльності, та, як результат, і наукових досліджень є бюджетне фінансування. При цьому, законодавством передбачене і надання грантів за рахунок коштів державного бюджету.

Як зазначено в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», грантова підтримка наукової і науково-технічної діяльності за рахунок коштів державного бюджету запроваджується з метою підвищення рівня наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, розвитку науково-технічного потенціалу та підвищення рівня конкурентоспроможності закладів спеціалізованої освіти наукового профілю (наукових ліцеїв, наукових ліцеїв-інтернатів), наукових установ та закладів вищої освіти, збереження та розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, наукового стажування наукових працівників, у тому числі за кордоном, організації та проведення конференцій, симпозіумів, наукових турнірів, конкурсів наукової творчості, інших науково-комунікативних заходів та заходів з популяризації науки.

В аспекті даного дослідження, важливим є визначення сутності та поняття власне гранту, зокрема, і наукові підходи до такого визначення. За твердженням Поплавського П.Г.¹, еволюція змістовного наповнення дефініції гранту прослідковується у механізмах фінансування і розширенні сфер застосування, при цьому, поняття «грант», яке спочатку означало фінансову винагороду для підтримки певної діяльності, наразі розширилося до різних форм фінансової допомоги, спрямованої на сприяння інноваціям, дослідженням, суспільному добробуту та сталому розвитку. З огляду на євроінтеграційні перспективи та розширення співпраці між Україною та ЄС, реалізація грантових програм і проектів набуває особливої актуальності і де-

¹ Поплавський П.Г. Еволюція та сучасні визначення терміна «грант». *Проблеми економіки*. 2024. №2 (60). С. 47-52. С. 47. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2024-2_0-pages-47_52.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-47-52>.

термінує необхідність формування чіткої методологічної характеристики понятійного апарату.

Оксфордським словником¹ грант трактується як грошова сума, що надається урядом або іншою установою для певної мети, зокрема, дослідницький грант.

В деяких інших джерелах², грант визначається як кошти, техніка або інші ресурси, що безповоротно передається донором (фондом, корпорацією, державною установою або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи.

Кобелеу-Звір М. Я.³ у своїй роботі запропоновано дефініцію грантів як ресурсів, що надаються у формі майна, робіт і послуг; кошів у національній чи іноземній валюті з повним або частковим фінансуванням приватними, корпоративними, суспільними, урядовими та міжнародними грантодавцями на безвідкличній та безоплатній основі представникам органів влади та місцевого самоврядування, мікро-, малого та середнього бізнесу, громадського сектору та приватним особам на реалізацію цільових проектів та заходів організаційного розвитку.

Іншими вченими визначається⁴, що грант – це незворотна фінансова або інша допомога для реалізації певних проектів в різних сферах, від культурних до наукових; при цьому, в якості гранта можуть надаватися не лише фінансові, а й інші засоби, які отримують грома-

¹ Oxford Learner's Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/grant_2.

² Марченко О.В., Сушко Д.О. Методичні рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах. Дніпро : ДДУВС. 2018. 68 с. С. 4. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/plans/mg.pdf>.

³ Кобеля-Звір М. Я. Основні підходи до визначення поняття гранту. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. №2. С. 16-22. С. 19. URL: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/57/56>. DOI: 10.32782/2786-765X/2023-2-2.

⁴ Методичні вказівки до практичного заняття «Відповідність грантових та старт-ап заявок цілям сталого розвитку» з курсу «Екологія» для студентів спеціальності 186 «Видавництво та поліграфія» усіх форм навчання / уклад. Т.С. Тихомирова, О.В. Шестопапов, О.М. Філенко. Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : ФОІП Панов А. М. 2023. 24 с. С. 3. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/943327da-894c-4a14-b5ad-6d5b89655c5d/content>.

дяни, громадські організації та юридичні особи для виконання певних завдань чи реалізації цілей, визначених в умовах надання цього гранту, сформульованих у цілісному проекті і описаних у проектній заявці.

Що стосується нормативно-правового визначення поняття гранту, то слід зазначити, що таке визначення наводиться в ряді законодавчих актів.

Так, в Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778-VI¹ наведено визначення гранту як фінансових ресурсів, що надаються на безповоротній основі суб'єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації культурно-мистецького проекту.

В Податковому кодексі України² надається визначення бюджетного гранту, зокрема, це є цільова допомога у вигляді коштів або майна, що надаються на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проекту або програми у сферах культури, туризму та у секторі креативних індустрій, спорту та інших гуманітарних сферах у порядку, встановленому законом; перелік надавачів бюджетних грантів визначає Кабінет Міністрів України.

Дефініція гранту наводиться і в інших законодавчих актах, зокрема, в Законі України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 06 березня 2003 року № 601-IV³, Законі України «Про виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні» від 21 червня 2012 року № 4999-VI⁴, Порядку надання фінансової підтримки для забезпечення роз-

¹ Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17?find=1&text=грант#w1_1.

² Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/find?text=%E3%F0%E0%ED%F2#Text>.

³ Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України від 06 березня 2003 року № 601-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>.

⁴ Про виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні : Закон України від 21 червня 2012 року № 4999-VI.

витку інновацій та технологій для потреб оборони, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 08 березня 2024 року № 262¹, Порядку підготовки, реалізації, проведення моніторингу та завершення реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2016 року № 70², та в інших.

Разом з тим, в аспекті досліджуваної теми, звичайно, слід взяти до уваги саме визначення, передбачене Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність»³ № 848-VIII від 26 листопада 2015 року, згідно якого, грант – це фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі державою, юридичними, фізичними особами, у тому числі іноземними, та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплаті праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямками і на умовах, визначених надавачами гранту.

Близьке за змістом поняття гранту наведено і в Порядку реєстрації міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва, затвердженого наказом Міністерства освіти

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4999-17#Text>.

¹ Деякі питання забезпечення розвитку інновацій та технологій для потреб оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 08 березня 2024 року № 262. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/262-2024-п#Text>.

² Про порядок підготовки, реалізації, проведення моніторингу та завершення реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2016 року № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2016-п#Text>.

³ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19?find=1&text=грант#Text>.

і науки України № 1507 від 20 листопада 2017 року¹, враховуючи, що зазначений акт розроблений на виконання частини п'ятої статті 66 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Зокрема, останнім передбачено, що грантом є фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі іноземними державами та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплату праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямками і на умовах, які визначені надавачами гранту.

Як вбачається, наведення визначення, виокремлення змісту чи основних ознак поняття гранту, як з точки зору наукового підходу, так і в правових актах, залежить від природи, специфіки чи спрямованості надання такого гранту. Враховуючи предмет дослідження, доцільно зупинитись саме підході до визначення гранту, який спрямований на підтримку наукових досліджень в тій чи іншій сфері. А відтак – серед основних ознак, що характеризують грант на наукові дослідження та які впливають із законодавства в сфері наукової і науково-технічної діяльності, можна виокремити:

- 1) фінансовий чи інший ресурсний характер;
- 2) безоплатність та безповоротність;
- 3) наукова та/або науково-технічна спрямованість;
- 4) підзвітність/залежність від умов надавача гранту.

Водночас, доцільно погодитись з думкою² про те, що у рамках правового підходу грант наділяється виключно фінансово-розпо-

¹ Порядок реєстрації міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва : Наказ Міністерства освіти і науки України № 1507 від 20 листопада 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1564-17#Text>.

² Сбруєв М.Г. Технології грантового супроводу науково-дослідних проектів в університетах США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 139-153. С. 139.

дільчою функцією, при цьому ігнорується сам механізм розподілу грантів, що, в даному випадку, є принциповим. Зокрема, гранти при-суджуються тим дослідницьким проектам і дослідникам, які отримали найвищі оцінки за результатами експертизи, тобто наявність експертного відбору відрізняє систему грантів на наукові дослідження від благодійної чи меценатської діяльності, в результаті якої допомога, як правило, надається без проведення експертної оцінки за бажанням благодійника та у більшості випадків не вимагають підготовки та подачі спеціальної конкурсної документації. Зокрема, відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05 липня 2012 року № 5073-VI¹ визначено поняття благодійної пожертви як безоплатної передачі благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до закону. При цьому зазначений законодавчий акт виокремлює також і поняття благодійного гранту, маючи на увазі, цільову допомогу у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником.

Таким чином, як бачимо, логічним є виокремлення ще однієї ознаки гранту на наукові дослідження, а саме – конкурсний відбір проектів за результатами відповідної експертизи. Вказана ознака хоча і не передбачена власне визначенням поняття гранту, проте впливає з відповідного Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (стаття 48), яким передбачено, що фінансування шляхом надання грантів здійснюється на конкурсній основі для:

- 1) виконання наукових досліджень і розробок;
- 2) розвитку матеріально-технічної бази наукових досліджень і розробок високого рівня;
- 3) підтримки організації та проведення наукових конференцій, симпозіумів, наукових турнірів, конкурсів наукової творчості, інших науково-комунікативних заходів та заходів з популяризації науки;

¹ Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05 липня 2012 року № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.

- 4) наукового стажування наукових працівників;
- 5) забезпечення доступу до науково-технічної інформації та наукової літератури на всіх видах носіїв.

Таким чином, доцільно зазначити, що українським законодавством визначені поняття, зміст та основні ознаки гранту. Водночас, слід враховувати, що зважаючи на значну кількість правових актів, які в тій чи іншій мірі, оперують поняттям гранту, важливу увагу відіграє саме сфера та спрямованість такого гранту для конкретного розуміння його сутності. Оскільки даний матеріал присвячений грантовій підтримці наукових досліджень, то визначальним в цьому аспекті є саме законодавство про наукову і науково-технічну діяльність.

Беручи до уваги досить довгу історію та розповсюджену практику грантової підтримки наукової діяльності в інших країнах, важливим є її аналіз з метою перейняття найкращих практик.

Як зазначають автори¹, протягом останніх двадцяти років європейські країни підтримували науково-дослідні установи, які запровадили конкурсну модель грантів для фінансування науки, доповнюючи традиційну модель блокового фінансування. Модель блокового фінансування – це модель, яка історично була прийнята європейськими країнами та складається з постійного потоку фінансування, що виділяється університетам і розподіляється всередині дослідників (на кшталт української традиційної моделі бюджетного фінансування наукових установ). Оскільки дослідники в європейських державних університетах вважаються державними службовцями, значна частина блокового фінансування використовується для виплати зарплат. Поряд з блоковим фінансуванням, для європейських країн є притаманним грантове фінансування, частка якого в загальному державному фінансуванні досліджень коливається від 20 до 80%. Конкурсна модель грантового фінансування відображає модель, при-

---

¹ Corsini A. & Pezzoni M. Does grant funding foster research impact? Evidence from France. *Journal of Informetrics*. 2023. Vol. 17, Issue 4. P. 1-15. P. 1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1751157723000731>. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joi.2023.101448>.

йняту в США, і полягає в тому, що державні установи оцінюють дослідницькі пропозиції через процес рецензування, щоб розподілити кошти дослідникам.

Система фінансування в США розподіляє понад 90% своїх ресурсів через конкурсні гранти, що надаються державним і приватним установам. Науковці зазначають¹, що на сьогодні система дослідницьких грантів у США перетворилася не тільки на один із найважливіших інструментів розподілу коштів на наукові дослідження за допомогою різноманітних грантів, а й виступає своєрідним «гарантом» відповідності досліджень високим вимогам науковості, актуальності та новизни. У Сполучених Штатах Америки постійне місце роботи має виключно викладач-професор, який отримує гарантоване університетом фінансування за свою викладацьку діяльність, тобто, читання лекцій, проведення семінарів тощо. При цьому, весь тимчасовий науковий персонал, який здійснює діяльність в науковій лабораторії такого професора, отримує заробітну плату з грантів, залучених самим професором, що тягне за собою, відповідно, залежність кількості співробітників у лабораторії та проведення досліджень від наявності чи відсутності грантів. Велика частина лабораторного устаткування також закуповується на кошти грантів, університет же створює умови для проведення дослідження: надає приміщення, меблі тощо. До речі, університет через сплату накладних витрат лабораторії, що отримала грант, може отримувати до 70 % його вартості.

Таким чином, слід погодитись², що грантове фінансування у світі використовується як канал конкурсного фінансування науки і розробок. Водночас, різноманіття фінансових організацій у світі має велику кількість спільних рис та використовує, по суті, спільні бізнес-моделі.

---

¹ Сбруев М. Г. Технології грантового супроводу науково-дослідних проектів в університетах США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 139-153. С. 139.

² Нікіфорова Л. О., Дьогтева І. О., Шиян А. А., Дреєва Г. М. Порівняльний аналіз використання термінології у сфері наукових досліджень і розробок в Україні та світі. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 6 (264). С. 6-16. С. 10. URL: https://economicscience.net/wp-content/uploads/2023/06/06.23._topic_Liliia-O.-Nikiforova-Iryna-O.-Dohtieva-6-16.pdf. DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-264-6-16.

Що стосується України, то доцільно зазначити, що інститут грантового фінансування зазнав відчутних змін, починаючи з проголошення незалежності нашої держави. Зокрема, як зазначає Поплавський П. Г.¹, з 1991 року Україна розпочала розробляти власну законодавчу базу для підтримки наукових, освітніх і культурних проєктів, а термін «грант» з'являється в законодавстві як форма фінансової підтримки, наданої міжнародними організаціями, урядами інших країн та недержавними організаціями для реалізації проєктів в Україні. В цей період гранти здебільшого використовувалися для підтримки демократичних реформ, розбудови громадянського суспільства та розвитку незалежних ЗМІ. В XXI столітті концепція гранту продовжує розвиватися у відповідь на глобальні виклики та зростаючу складність науково-дослідницької діяльності. На даний час, гранти розглядаються як важливі інструменти для сприяння міждисциплінарній співпраці та вирішення складних питань, таких як зміна клімату, криза громадського здоров'я та сталий розвиток.

В сьогоденних умовах, в Україні формується підхід, згідно якого, вітчизняні дослідники мають поступово переходити до грантової моделі фінансування досліджень, зокрема, участі в міжнародних грантових проєктах. Вказана модель є логічною не тільки з точки зору євроінтеграційних процесів в нашій державі, а й з погляду ефективності, практичної значимості результатів відповідних наукових досліджень.

На нашу думку, доцільним є розгляд сучасної грантової підтримки наукових досліджень в Україні з точки зору двох площин як:

1) механізми надання грантів на наукові дослідження за рахунок бюджетних коштів, які регламентовані державою;

2) участь наукових установ та вітчизняних вчених в міжнародних грантових програмах, які на даний час стають доступними для нашої держави, що сприяє інтеграції українських науковців у світову наукову спільноту.

---

¹ Поплавський П. Г. Еволюція та сучасні визначення терміна «грант». *Проблеми економіки*. 2024. №2 (60). С. 47-52. С. 47. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2024-2_0-pages-47_52.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-47-52>.

Що стосується організації та підтримки на конкурсній основі наукових досліджень в Україні, то відповідна інституція (Державний фонд фундаментальних досліджень), на яку покладались зазначені функції була створена ще в 1992 році. Разом з тим, відповідно до Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2017 року № 275-р¹, пріоритетною дією уряду визначено створення нової системи управління та фінансування науки, що передбачало, зокрема, збільшення частки грантового фінансування у загальному обсязі державної підтримки наукових досліджень і розробок, що сприятиме підвищенню мотивації наукових працівників до участі у відкритих конкурсних відборах проектів, що фінансуватимуться за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень, та формуватиме реальну альтернативу продовженню молодим ученим своєї наукової кар'єри за кордоном. Крім того, відповідно до зазначеного акту, розв'язання проблеми утворення фінансуючої установи з широкими міжвідомчими можливостями можливе шляхом утворення Національного фонду досліджень, що передбачено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Зокрема, статей 49-50 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено, що Національний фонд досліджень України є юридичною особою, що утворюється Кабінетом Міністрів України, обов'язками якого є організація та проведення відкритого конкурсного відбору проектів, що фінансуватимуться за рахунок грантової підтримки, з обов'язковим проведенням незалежної та об'єктивної наукової і науково-технічної експертизи, у тому числі із залученням іноземних експертів та забезпечення цільового, ефективного та раціонального використання коштів фонду.

Таким чином, в 2018 році відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про Національний фонд досліджень України» від

¹ Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2017 року № 275-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p#n10>.

04 липня 2018 року № 528¹ утворений Національний фонд досліджень України (державна реєстрація зазначеного фонду проведена в 2019 році), який згідно відповідного Положення, є державною установою, утвореною з метою стимулювання фундаментальних та прикладних наукових досліджень, розвитку національного дослідницького простору та його інтеграції до світового дослідницького простору, розбудови дослідницької інфраструктури в Україні та її інтеграції до світової дослідницької інфраструктури, сприяння налагодженню науково-технічного співробітництва між науковими установами, закладами вищої освіти та представниками реального сектора економіки і сфери послуг, сприяння міжнародному обміну інформацією та вченими, залученню учнівської та студентської молоді до наукової та науково-технічної діяльності, сприяння виробничо-орієнтованим (галузевим) науковим установам шляхом організації конкурсів за запитом центральних органів виконавчої влади або замовниками відповідних коштів, популяризації наукової і науково-технічної діяльності в межах, визначених законодавством та відповідним Положенням.

Так, основним завданням Національного фонду досліджень України є грантова підтримка:

1) фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних та гуманітарних наук;

2) прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. При цьому, грантова підтримка прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що проводяться протягом декількох років, надається за напрямом розвитку науки і техніки, визначеними законом пріоритетними на момент проведення конкурсного відбору відповідних проектів.

Отже, вимога щодо грантової підтримки фундаментальних досліджень тільки за пріоритетними напрямками у профільному зако-

---

¹ Про Національний фонд досліджень України : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 липня 2018 року № 528. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-п#Text>.

нодавстві відсутня. Проте, деякий час тому, тривало громадське обговорення запропонованих Міністерством освіти і науки України змін до зазначеного положення законодавства, які, зокрема, стосувались пропозиції розподілу грантів Національного фонду досліджень України на фундаментальні дослідження виключно за пріоритетними напрямками¹. Однак, зазначена позиція зазнала гострої критики, оскільки виключала можливість виділення відповідних грантів багатьом проектам.

Відповідно до покладених завдань Національний фонд досліджень України надає грантову підтримку у вигляді індивідуальних, колективних та інституційних грантів на:

- виконання наукових досліджень і розробок;
- розвиток матеріально-технічної бази наукових досліджень і розробок високого рівня;
- розвиток наукової співпраці, у тому числі наукової мобільності, організації, проведення та участі у конференціях, симпозіумах, спільних дослідженнях університетів та наукових установ тощо;
- наукове стажування наукових, науково-педагогічних працівників, аспірантів, ад'юнктів, докторантів, у тому числі за кордоном;
- створення, функціонування та розвиток дослідницької інфраструктури;
- трансфер знань та їх поширення;
- підтримку проектів молодих вчених;
- підтримку діяльності, спрямованої на залучення учнівської та студентської молоді до наукової і науково-технічної діяльності;
- популяризацію науки;
- інші напрями, погоджені з наглядовою радою фонду.

Слід зазначити, що як Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», так і Положенням про Національний фонд досліджень України, затвердженим постановою Кабінетом Міністрів

¹ Яценко Л.П. Національний фонд досліджень України – нові можливості для науковців академії. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 6. С. 74-77. С. 75. URL: <http://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/download/88/91>. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2021.06.074> .

України від 04 липня 2018 року № 528, досить чітко регламентовано статус та завдання, основні принципи та засади діяльності Національного фонду досліджень України, види та напрями грантової підтримки, а також органи управління зазначеної інституції тощо.

Як справедливо зауважують деякі автори¹, Національний фонд досліджень України, став одним з ключових елементів реформи системи фінансування науки України, адже ідея створення та діяльності такого фонду як інструменту прямого бюджетного фінансування наукової діяльності наближена до світової системи бюджетування, яке орієнтоване на результат, а впровадження такої схеми відповідає двом цілям: 1) покращення механізму управління науковими дослідженнями шляхом підвищення його прозорості; 2) стимулювання конкуренції між суб'єктами наукової діяльності. При цьому, прикладом успішного існування подібних фондів в європейських країнах може слугувати фонд Німецьке науково-дослідницьке співтовариство у Федеративній Республіці Німеччині – головна самоврядна суспільна установа по сприянню науковим дослідженням, що фінансується переважно з державного бюджету, завданням якої є фінансова підтримка науково-дослідних проектів у вузах та державних науково-дослідних установах, з відбором таких проектів на конкурсній основі. Аналогічні інституції створені та здійснюють свою діяльність і в інших країнах, наприклад, Естонська дослідна рада, Чеський науковий фонд, Польський національний науковий центр, Японське товариство сприяння науці².

Що стосується порядку конкурсного відбору та фінансування проектів Національним фондом досліджень України, то відповідний

¹ Халілова А.Г. Адміністративно-правове регулювання державного фінансування науки: Національний фонд досліджень України. Publishing House “Baltija Publishing”. 2021. Р. 157-160. Р. 159. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/127/3541/7514-1>. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-40>.

² Яценко Л.П. Національний фонд досліджень України – нові можливості для науковців академії. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 6. С. 74-77. С. 75. URL: <http://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/download/88/91>. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2021.06.074>.

Порядок затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 року № 1170 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 04 липня 2023 року № 742)¹ (далі – Порядок), який, зокрема, визначає процедуру проведення Національним фондом досліджень України як державною бюджетною установою конкурсного відбору та фінансування проектів за напрямами грантової підтримки, що наведені вище (та передбачені статтею 51 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»), та іншими напрямами грантової підтримки, погодженими наглядовою радою Національного фонду досліджень, а також визначає порядок проведення спільних з іноземними та/або міжнародним фондом, товариством, установою, організацією, об'єднанням конкурсних відборів проектів, що будуть виконуватися спільно українськими та іноземними юридичними особами, іноземними (міжнародними) науковими товариствами, установами, організаціями, об'єднаннями в рамках міжнародного двостороннього та/або багатостороннього наукового і науково-технічного співробітництва.

Разом з тим, в певних випадках досить детальне регулювання в правових актах питання процедури проведення конкурсу для отримання гранту створює перешкоди для відбору найсильніших проектів. Наприклад, зазначеним вище Порядком передбачено, що заміна або внесення уточнень до поданих документів учасником конкурсу після закінчення строку подання заявки не допускаються. Таким чином, при допущенні найменших формальних помилок, проект, який містить відмінні характеристики за своєю суттю, буде відхилений через незначні невідповідності, які не впливають на його зміст. На нашу думку, у вказаному питанні доцільним є внесення змін до відповідного Порядку в частині надання можливості виправлення формальних/несуттєвих помилок після закінчення строку подання заявки та за запитом Національного фонду досліджень України.

---

¹ Порядок конкурсного відбору та фінансування проектів Національним фондом досліджень України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 року № 1170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-2019-п#n8>.

Крім того, виникають також питання щодо експертної оцінки проєктів, особливо у вузькоспеціалізованих тематиках¹, що створює ризики конфлікту інтересів, оскільки більшість вчених є знайомими особисто. Залучення іноземних експертів може вирішити вказане питання, проте із зазначеним також виникають складнощі з огляду на значну зайнятість іноземних експертів вузькоспеціалізованих тем.

Згідно Звіту про діяльність Національного фонду досліджень України за 2023² рік на підставі рішень наукової ради Національного фонду досліджень України у 2023 році були укладені договори на виконання наукових досліджень і розробок з грантової підтримки за рахунок загального фонду державного бюджету з 220 грантоотримувачем за результатами відповідних конкурсів, загальна сума фінансування по проєктах у 2023 році склала 452 865,8 тис. грн. Для порівняння (за відсутності фактору впливу широкомасштабних воєнних дій на території України та оголошеного воєнного стану), у 2021 році були укладені договори на виконання наукових досліджень і розробок за рахунок грантової підтримки з 208 грантоотримувачами, загальна сума фінансування за укладеними договорами по проєктах у 2021 році склала 660 804,8 тис. грн³, у 2022 році договори з грантоотримувачами не укладались.

Варто зауважити, що питання фінансування Національного фонду наукових досліджень, зокрема, для надання відповідних грантів грантоотримувачам, також досить широко дискутується⁴, адже згід-

¹ Струк О. Науковий добір. Як працює Національний фонд досліджень України і що про це думають науковці. *LB.ua*. 2024. URL: https://lb.ua/society/2024/09/18/635255_naukoviy_dobir_yak_pratsuyue.html.

² Звіт про діяльність Національного фонду досліджень України за 2023 рік : Рішення наглядової ради Національного фонду досліджень України від 12 січня 2024 року. Протокол № 1. URL: <https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/zvit-2023.pdf>.

³ Звіт про діяльність Національного фонду досліджень України за 2021 рік : Рішення наглядової ради Національного фонду досліджень України від 27 травня 2022 року. Протокол №1. URL: https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/report_2_dodatok_merged.pdf.

⁴ Яценко Л.П. Національний фонд досліджень України – нові можливості для науковців академії. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 6. С. 74-77. С. 75. URL: <http://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/download/88/91>. DOI:

но чинного законодавства частина фінансування наукової і науково-технічної діяльності (яке загалом мало б становити не менш як 1,7 % ВВП) спрямовується на конкурсне фінансування проектів через Національний фонд досліджень України і щороку збільшується (що не може відбуватися за рахунок зменшення базового фінансування основної діяльності наукових установ та організацій). Проте, на практиці не всі положення законодавства щодо розміру фінансування, а також його збільшення, виконуються. При цьому, за задумом законодавця, Національний фонд досліджень України має стати потужним гравцем наукового ландшафту України, який у перспективі на конкурсній основі розподілятиме істотну частку всіх бюджетних коштів, що їх виділятиме держава на наукові дослідження (починаючи з 10-20% та поступово доводячи цей показник до 40%, згідно з рекомендаціями Заключного звіту незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України, що проводився у 2017 році панеллю європейських експертів програми «Горизонт 2020»)¹.

Щодо можливості участі наукових установ та вітчизняних вчених в міжнародних та/або іноземних грантових програмах, варто зауважити, що такі можливості стають більш доступнішими. Вказане пов'язано з декількома передумовами, починаючи від євроінтеграційних процесів в Україні та підписання відповідних угод з ЄС, закінчуючи фактором збройної агресії російської федерації проти України (як спосіб підтримки українських вчених з боку міжнародної спільноти та окремих іноземних інституцій, наприклад, Управління науки Міністерства енергетики США, Американського хімічного товариства та Національної академії наук США, Німецької служби академічних обмінів (DAAD), Шведської королівської академії наук і шведських закладів вищої освіти, Фінського наукового товариства, Австрійської академії наук, Французької наукової про-

---

<https://doi.org/10.15407/visn2021.06.074>.

¹ Національний фонд досліджень: ризики і можливості. Національний фонд досліджень України. 2020. URL: https://nrfu.org.ua/news/nfdu_riziki_ta_mozglivosti/.

грами PAUSE, Французької асоціації науковиць Femmes&Sciences¹ тощо).

Міжнародні грантові програми, такі як «Горизонт 2020» Європейського Союзу та її наступниця «Горизонт Європа», є прикладом переходу до глобальної співпраці у грантовому фінансуванні. Ці програми заохочують співпрацю між дослідниками, установами та галузями з різних країн, сприяючи обміну знаннями та ресурсами для досягнення спільних цілей.

У 2021 році Україна долучилась до Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (Horizon Europe) – найбільшої програми Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом понад 95,5 мільярдів євро. Програма «Горизонт Європа» є продовженням восьмої рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

Триваюча сьогодні грантова програма фінансування Horizon Europe є однією найбільш привабливих для українських вчених, оскільки фінансує дослідні колективи (колаборації), які, як правило, повинні складатися із вчених різних країн ЄС, водночас, Україна також включена в такі фінансові програми (але тільки у складі співучасника колективу вчених із країн ЄС). Разом з тим, в рамках цієї фінансової програми існують спеціальні програми для залучення та фінансування участі спеціально для вчених з України, що дозволяє залучити до програми фінансування Horizon Europe досить великий загал українських вчених.²

Крім того, в 2023 році в Україні відкрито «Офіс Горизонт Європа в Україні», працівники якого вже надають консультації щодо реалізації Рамкової програми «Горизонт Європа». Офіс позиціонується як ка-

¹ МОН збирало можливості для українських науковців від країн світу. Національна академія наук України. 2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/news/mon-zibralo-mozhливosti-dlya-ukrainskih-naukovciv-vid-kran-svitu>.

² Нікіфорова Л.О., Дьогтева І.О., Шиян А.А., Дреєва Г.М. Порівняльний аналіз використання термінології у сфері наукових досліджень і розробок в Україні та світі. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 6 (264). С. 6-16. С. 10. URL: https://economicscience.net/wp-content/uploads/2023/06/06.23._topic_Liliia-O.-Nikiforova-Iryna-O.-Dohtieva-6-16.pdf. DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-264-6-16.

талізатор науково-інноваційного співробітництва, покликаною забезпечувати платформу для активної участі українських дослідників в європейських дослідницьких ініціативах. У результаті заходів із залучення фінансування було запущено такі конкурси та ініціативи: спільний конкурс SNSF та Національного фонду досліджень України; спільна ініціатива NWO та Національного фонду досліджень України; багатостороння ініціатива Impress-U тощо.¹

В березні 2022 року Україна стала повноправним членом Асоціації COST², яка надає інноваторам і дослідникам можливості для нетворкінгу для посилення їх здатності вирішувати наукові, технологічні та суспільні виклики. Асоціація COST (Європейське співробітництво в галузі науки та техніки) – міжнародна некомерційна асоціація зі штаб-квартирою у Брюсселі, членами якої є 40 країн, та яка фінансується в межах Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». COST фінансує дослідницькі та інноваційні мережі (дії), які допомагають об'єднати дослідницькі ініціативи в Європі та за її межами, дозволяють науковцям та інноваторам розвивати свої ідеї в будь-якій галузі науки та технологій, ділячись ними з колегами. Хоча COST не є безпосередньо організацією, яка надає гранти в класичному розумінні цього поняття, проте в рамках мереж (дій) також існує грантова підтримка науковців.

Поняття гранту передбачене рядом законодавчих актів України, є багатоаспектним, адаптивним та застосовуваним з точки зору його спрямованості. В розумінні грантової підтримки наукових досліджень можна виокремити наступні ознаки гранту: фінансовий чи інший ресурсний характер; безоплатність та безповоротність; наукова та/

¹ Звіт про діяльність Національного фонду досліджень України за 2023 рік : Рішення наглядової ради Національного фонду досліджень України від 12 січня 2014 року. Протокол № 1. URL: <https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/zvit-2023.pdf>.

² Асоціація COST (Європейське співтовариство в галузі науки та техніки). 2022. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya/8-asotsiatsiya-cost-evropeyske-spivrobitnitstvo-v-galuzi-nauki-ta-tekhniki>.

або науково-технічна спрямованість; підзвітність/залежність від умов надавача гранту; конкурсний відбір проекту, на який спрямовується грант.

Хоча в світі давно існує практика саме грантової підтримки наукових досліджень, Україна фактично нещодавно почала переходити до застосування такого інструменту, хоча й досить обмежено. На даний час, в нашій державі, грантову підтримку можна розглядати, з однієї сторони, як певний механізм розподілу бюджетних коштів на конкурсній основі у відповідному порядку спеціальною інституцією – Національним фондом досліджень України, а з іншого – гранти міжнародних та іноземних інституцій, на які, відповідно бюджетні кошти України не використовуються, та якими передбачено власний порядок та процедура отримання гранту. При цьому, міжнародні проекти стали досить доступними для українських вчених в останні роки, особливо в умовах війни та євроінтеграційних процесів.

На даний час, діяльність Національного фонду досліджень України досить конкретно та чітко регламентована правовими актами, проте тільки набирає обертів та ще далека від запланованих показників, особливо в аспекті фінансування.

Результати дослідження можуть бути впроваджені Міністерством освіти і науки України в ході нормотворчої діяльності в частині гармонізації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу; визначення механізмів та впровадження підтримки наукових досліджень тощо. Крім того, окремі аспекти дослідження можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень особливостей грантової підтримки наукових досліджень українських вчених.

8. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Дослідницькі інфраструктури (Research Infrastructures (RIs)) відіграють дедалі більшу роль у просуванні знань і технологій та їх експлуатації¹. Пропонуючи дослідницькі послуги високої якості для користувачів із різних країн, за рахунок залучення молодих людей до науки і мережевих об'єктів *науково-дослідницькі інфраструктури* допомагають структурувати наукове співтовариство і відіграють ключову роль у побудові ефективного науково-дослідницького та інноваційного середовища. Через їх здатність зібрати «критичну масу» людей, знань та інвестицій вони сприяють національному, регіональному і європейському економічному розвитку. Дослідницькі інфраструктури також відіграють *ключову роль у наданні допомоги Європі* щодо глобального руху до відкритої взаємозалежної науки і техніки, що керована інтенсивними обчисленнями та даними. Е-інфраструктура зробить кожного європейського дослідника цифровим, підвищить його творчий потенціал та ефективність досліджень і подолає розрив між розвиненими та менш розвиненими регіонами².

¹ Strategy Report On Research Infrastructures 2016. Roadmap-2016/European Commission. Directorate-General for Research and Innovation – B-1049 Brussels, Belgium. 210 p. URL: www.esfri.eu/sites/default/files/20160308_ROADMAP_single_page_LIGHT.pdf.

² Шевченко А. Ю. Аналіз трендів розвитку Європейського дослідницького та інноваційного простору (стислий виклад). 2017. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-trendiv-rozvytku-YEvropejskogo-doslidnytskogo-ta-innovatsijnogo-prostoru.pdf>.

Проекти *дослідницьких інфраструктур* включають різноманітні типології, починаючи від жорстких об'єктів на одному місці до розподілених м'яких об'єктів, що покладаються на мережі. Як правило, вони впливають зі специфічних дисциплін або міждисциплінарних вимог. *Дослідницькі інфраструктури* виробляють, обробляють або керують великими та малими, але різнорідними обсягами інформації. Це так звані «фабрики наукових даних» 21 століття. Вони включають різні типи інформаційних ресурсів, такі як публікації, оцифровані колекції, навчальні об'єкти і дані досліджень. Так, через прискорення цифрової трансформації та загострення конкуренції в Кореї прийнято 3-й план модернізації національних дослідницьких засобів та обладнання (2023–2027 рр.)¹.

Ключовими питаннями наразі для *дослідницьких інфраструктур* є їхнє застосування дослідниками, а також їх життєздатність, сталість і взаємодію².

На сьогодні аспекти розвитку дослідницьких інфраструктур є темою для досліджень деяких учених: Любич А. М.³, Кохан В. П.⁴,

¹ The 3rd plan for upgrading national research facilities and equipments. Korean government. 2023. URL: <https://stip.oecd.org/stip/interactive-dashboards/policy-initiatives/2023%2Fdata%2FpolicyInitiatives%2F99996872>.

² Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe — and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

³ Любич А. М. Науково-дослідницька інфраструктура як інструмент наукової інтеграції: деякі аспекти досвіду ЄС для України. *Право та інновації*. 2023. № 4 (44). С. 7-13. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1055/766>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-4\(44\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-4(44)-1); Любич А. М., Огієнко І. В. Деякі аспекти становлення та розвитку дослідницьких інфраструктур та суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 70. С. 466-471. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/06/78.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.76>.

⁴ Кохан В. П. Європейський консорціум дослідницьких інфраструктур: організаційно-правова форма дослідницьких інфраструктур в Європейському Союзі. *Право та інновації*. 2023. № 1(41). С. 28-33. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/945/714>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1\(41\)-4](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1(41)-4); Кохан В. П. Організаційно-правові форми дослідницьких інфраструктур: світовий та європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 339–342. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/85.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/8>.

Лукань М. О.¹, Borrás S.², Hallonsten O.³, Kinnunen P.⁴, Lossau N.⁵, Ulicane I.⁶

Водночас питання існування *європейських дослідницьких інфраструктур та їх правове забезпечення* залишаються відкритими для дослідження.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII *дослідницька інфраструктура* – це сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних із ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (грід, комп'ютери, програмне забезпечення

¹ Лукань М. О. Правова науково-дослідницька інфраструктура в Україні та світі, її вплив на розвиток інновацій. *Право та інновації*. 2024. № 3(47). С. 20-25. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1179>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-3).

² Borrás S. Innovation Policy of the European Union: From Government to Governance. Elgar Publishing Limited, Edward. 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/288319354_The_innovation_policy_of_the_European_Union_From_government_to_governance. DOI: <https://10.4337/9781781009789.00001>.

³ Hallonsten O. Research Infrastructures in Europe: The Hype and the Field. *European Review*. 2020. Vol. 28 no. 4. P. 617–635. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/research-infrastructures-in-europe-the-hype-and-the-field/7AE42E44D017BD8415E6520077DDC7F>. DOI: <https://doi.org/10.1017/s1062798720000095>.

⁴ Kinnunen P. et al. Supporting access to key pan-European research infrastructures and international cooperation. *EPJ Nuclear Sciences & Technologies*. 2022. Vol. 8. P. 30. URL: <https://www.sciencedirect.com/org/science/article/pii/S2491929222000383>. DOI: <https://doi.org/10.1051/epjn/2022032>

⁵ Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe — and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

⁶ Ulicane I. Broadening aims and building support in science, technology and innovation policy: the case of the European research area. *Journal of Contemporary European Research*. 2015. Vol. 11 no. 1. P. 31–49. URL: https://www.researchgate.net/publication/273137434_Broadening_Aims_and_Building_Support_in_Science_Technology_and_Innovation_Policy_The_Case_of_the_European_Research_Area. DOI: <https://doi.org/10.30950/jcer.v11i1.631>.

і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру. Дослідницькі інфраструктури можуть бути локально *розташованими, віртуальними або розподіленими (організована мережа ресурсів), державними або приватними*. Також вони можуть входити до міжнародних мереж.

Відповідно до ст. 2 Регламенту Ради ЄС № 723/2009 від 25.06.2009 р. термін «*дослідницька інфраструктура*» означає *об'єкти, ресурси та супутні послуги, які використовуються науковою спільнотою для проведення досліджень найвищого рівня у відповідних галузях та охоплюють основне наукове обладнання або набори інструментів; ресурси, засновані на знаннях, такі як колекції, архіви або структури наукової інформації; створення інфраструктур на основі інформаційних і комунікаційних технологій, таких як мережа, обчислювальна техніка, програмне забезпечення та зв'язок, або будь-яка інша сутність унікального характеру, необхідна для досягнення досконалості у дослідженнях*¹.

Роль Європейської комісії для розвитку європейських дослідницьких інфраструктур.

Європейська комісія (European Commission (ЄК)) — орган, який визначає, оцінює та впроваджує стратегії та інструменти для забезпечення Європи стійкими дослідницькими інфраструктурами світового рівня.

Ключові цілі ЄК для розвитку дослідницьких інфраструктур Європи:

- зменшити фрагментацію екосистеми досліджень та інновацій;
- уникати дублювання зусиль;
- краще координувати розвиток і використання дослідницьких інфраструктур;
- розробити стратегії для нових загальноєвропейських, добре налагоджених міжурядових або національних дослідницьких інфраструктур;

---

¹ Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

– об'єднати зусилля на міжнародному рівні для створення та експлуатації великих, складних або дорогих інфраструктур, реагування на глобальні виклики та/або сприяння об'єднанню навичок, даних і зусиль найкращих учених світу;

– сприяти розвитку інноваційного потенціалу дослідницьких інфраструктур шляхом підвищення обізнаності промисловості про можливості, що пропонуються для вдосконалення їхньої продукції, та шляхом спільного розвитку передових технологій, наприклад, ATTRACT¹;

– використовувати дослідницькі інфраструктури для наукової дипломатії (використання наукової співпраці для вирішення спільних проблем і побудови партнерства на міжнародному рівні, наприклад, SESAME² в Йорданії та EU-CELAC³ в Латинській Америці);

– ЄК також надає статус доступу⁴ для дослідницьких інфраструктур, яка встановлює принципи та вказівки під час визначення політики доступу для дослідницьких інфраструктур.

Ініціативи для розвитку європейських дослідницьких інфраструктур.

Дослідницькі інфраструктури – це ресурси, які дають змогу проводити наукові дослідження чи розробки. Вони можуть бути орієнтованими на місію та присвяченими окремим дисциплінам, або бути мультидисциплінарними та відкритими у своєму використанні, й вони можуть мати різноманітні технологічні форми, включаючи інструменти й інструменти для відкриттів та експериментів, сховища даних і матеріал для розвідки. Останніми роками дослідницькі інфраструктури привернули підвищену увагу політики, особливо на рівні політики інновацій та економічного зростання Європейського Союзу (ЄС). Дослідницькі інфраструктури були оголошені «стовпом»

¹ ATTRACT Project. URL: <https://attract-eu.com>.

² SESAME. URL: <https://home.cern/news/news/knowledge-sharing/sesame-growing-focal-point-regional-scientific-collaboration>.

³ EU-CELAC relations. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/13042_en.

⁴ European charter of access for research infrastructures. Principles and guidelines for access and related services. Publications Office of the European Union. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/78e87306-48bc-11e6-9c64-01aa75ed71a1>.

стратегії «Europe 2020» та «двигунами», які будуть стимулювати зростання економіки ЄС на основі досліджень та інновацій¹.

Цілком справедливо виділяємо дві основні категорії дослідницьких інфраструктур²: дисциплінарні (наприклад, European Strategic Forum for Research Infrastructures (ESFRI)) та міждисциплінарні (наприклад, OpenAIRE, OpenAIRE/~plus, EUDAT, EGI, the European Grid Infrastructure, Europeana, DART-Europe).

Зауважимо, DART-Europe — це партнерство 21 наукової бібліотеки та бібліотечних консорціумів, спрямоване на покращення глобального доступу до європейських наукових тез. Dart-Europe не є ініціативою, яка фінансується спільно з ЄС, і не називається дослідницькою інфраструктурою як такою, але вона охоплює відповідні типи публікацій для бібліотек та університетів. Вона визначена як інфраструктура, яку підтримує LIBER. Зі структурної точки зору, її можна розглядати як частину європейської публікації дослідницьких інфраструктур, створеної OpenAIRE/~plus³.

Національні документи стосовно дослідницьких інфраструктур, як-то Стратегії та дорожні карти стали пріоритетом для багатьох держав, наприклад, у Франції⁴, Фінляндії⁵, Словач-

¹ European Commission. Developing World-class Research Infrastructures for the European Research area (ERA): Report of the ERA expert group. Brussels: Office for Official Publications of the European Communities. 2008. URL: https://ec.europa.eu/research/infrastructures/pdf/ri_era-expert-group-0308_en.pdf.

² Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe — and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

³ DART-Europe. URL: <https://www.dart-europe.eu>.

⁴ French national strategy on research infrastructures. 2021. URL: <https://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/sites/default/files/2023-02/french-national-strategy-on-research-infrastructures---2021-26489.pdf>.

⁵ Roadmap for Finnish Research Infrastructures 2021–2024. URL: <https://www.aka.fi/globalassets/1-tutkimusrahoitus/4-ohjelmat-ja-muut-rahoitusmuodot/4-tutkimusinfrastruktuurit/roadmap-for-finnish-research-infrastructures-20212024.pdf>.

чини¹, Словенії², Швейцарії³, Австралії⁴, Великобританії⁵, Польщі⁶, Кореї⁷, Боснії та Герцеговині⁸ тощо.

Справжній прорив для дослідницьких інфраструктур у виробленні політики ЄС стався із запуском політики Європейського дослідницького простору (European Research Area (ERA)) на початку 2000-х років. Ранні рамкові програми були здебільшого спрямовані на технологічний розвиток, але в середині та наприкінці 1990-х років дослідницька політика ЄС перемістила фокус на інновації, що означало розширення масштабів⁹. Ініціатива ERA була спрямована на забезпечення сприятливих умов для всіх етапів інноваційного процесу та всіх елементів інноваційної системи¹⁰, а в документі, який

¹ Roadmap of research infrastructures SK VI Roadmap 2020-2030. URL: https://www.minedu.sk/data/files/11490_roadmap-of-research-infrastructures-sk-vi-roadmap-2020-2030-eng.pdf.

² Research Infrastructure Roadmap 2030 (NRRI 2030). URL: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/ZNANOST/Strategije/NRRI-2021-2030/NRRI-2030_EN.pdf.

³ Roadmaps for research infrastructures. Swiss Academy of Sciences (SCNAT). 2023. URL: https://www.sbfis.admin.ch/sbfis/en/home/services/publications/data-base-publications/roadmap_research_infrastructures_2023.html#:~:text=The%202023%20Swiss%20Roadmap%20for,and%20European%20research%20infrastructure%20networks.

⁴ The most recent 2021 National Research Infrastructure Roadmap. National Research Infrastructure Roadmap. 2021. URL: https://www.access-nri.org.au/wp-content/uploads/2022/04/ESE21-0469-National-Research-Infrastructure-Roadmap_ACC.pdf.

⁵ The Science and Technology Framework (2023-2030). GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-science-and-technology-framework>.

⁶ Polish roadmap for research infrastructures. 2011. URL: <https://stip.oecd.org/stip/interactive-dashboards/policy-initiatives/2023%2Fdata%2FpolicyInitiatives%2F3329>.

⁷ The strategies for innovative growth of the research equipment industry. 2020. URL: <https://stip.oecd.org/stip/interactive-dashboards/policy-initiatives/2023%2Fdata%2FpolicyInitiatives%2F99996868>.

⁸ A framework for research infrastructure roadmap of Bosnia and Herzegovina. 2022. URL: <https://www.rcc.int/pubs/144/a-framework-for-research-infrastructure-roadmaps>.

⁹ Borrás S. Innovation Policy of the European Union: From Government to Governance. Elgar Publishing Limited. Edward. 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/288319354_The_innovation_policy_of_the_European_Union_From_government_to_governance. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781781009789.00001>.

¹⁰ Ulicane I. Broadening aims and building support in science, technology and innovation policy: the case of the European research area. *Journal of Contemporary European Research*. 2015. Vol. 11 no. 1. P. 31–49. URL: https://www.researchgate.net/publication/273137434_Broadening_Aims_and_Building_Support_in_Science_

започаткував ERA, зазначено, що *дослідницькі інфраструктури* «відіграють центральну роль у прогресі та застосуванні знань у Європі» і настав час «піти на крок далі та розробити європейський підхід до інфраструктури, що охоплює як створення нових установок, функціонування існуючих і доступ до них»¹.

Європейські дослідницькі інфраструктури є ключовим стовпом ERA та одним із його найуспішніших досягнень.

У 2002 р. було створено спеціальний консультативний орган ЄС – ESFRI, а в 2008 р. ЄК також винайшла нову організаційну форму – *Європейський консорціум дослідницької інфраструктури* (European Research Infrastructure Consortium (ERIC))².

На додаток до численних проєктів ЄС, що стосуються дослідницьких інфраструктур, найбільш актуальною та систематичною діяльністю, координованою державами – членами ЄС разом з ЄК, є ESFRI. Проєкти ESFRI перебувають під егідою Генерального директорату з досліджень та інновацій (Directorate-General for Research and Innovation (DG Research & Innovation)). Його увага зосереджена на інтеграції та забезпеченні безперешкодного доступу і (повторного) використання дослідницьких даних³.

Протягом останніх двох десятиліть у межах *ESFRI і процесів Дорожньої карти ESFRI* країни — члени ЄС та асоційовані країни працювали разом, у тісному партнерстві з ЄК, щоб надати науковцям та інноваторам державні сучасні об'єкти, а також сприяти взаємній

Technology_and_Innovation_Policy_The_Case_of_the_European_Research_Area. DOI: <https://doi.org/10.30950/jcer.v11i1.631>.

¹ European Commission. Towards a European Research Area. European Commission COM. 2000. Brussels: European Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0567:FIN:EN:PDF>.

² Hallonsten O. Research Infrastructures in Europe: The Hype and the Field. *European Review*. 2020. Vol. 28 no. 4. P. 617–635. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/research-infrastructures-in-europe-the-hype-and-the-field/7AE42E44D017BD8415E65200777DDC7F>. DOI: <https://doi.org/10.1017/s1062798720000095>.

³ Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe — and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

співпраці та налагодженню зв'язків між ними. Ця процедура призвела до створення понад 50 *європейських дослідницьких інфраструктур*, мобілізації інвестицій у розмірі приблизно 20 мільярдів євро в усьому ЄС і надання можливості спільнотам користувачів проводити першокласні фундаментальні та прикладні дослідження, розробляти найпередовіші технології та впроваджувати проривні інновації. Ці розробки радикально сприяли наявності першокласної науково-дослідницької інфраструктури в Європі, зміцнюючи потужні дослідницькі показники Європи¹.

ESFRI — це стратегічна організація, яка вперше була заснована в 2002 р. для розвитку наукової інтеграції Європи та зміцнення її міжнародного охоплення. Конкурентоспроможний відкритий доступ до високоякісних дослідницьких інфраструктур підтримує та перевіряє якість діяльності європейських учених і залучає найкращих дослідників з усього світу. Дослідницькій спільноті було запропоновано надати нові дослідницькі інфраструктури, які потенційно можуть бути включені до *дорожньої карти (roadmap) ESFRI*².

Зауважимо, що *відкритий доступ* — відкриття для всіх публікацій в Інтернеті, які можна читати, розвантажувати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати, знаходити або приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для складання покажчиків, вводити їх як дані у програмне забезпечення або використовувати для інших законних цілей за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, що регулюють доступ до власне Інтернету³.

Дорожня карта — це грамотна і точна візуалізація стратегії розвитку проекту, в якій містяться стадії розробки, етапи життєвого циклу

¹ ESFRI White Paper – a new European research infrastructure vision for post-2020. Large Research infrastructures. URL: <https://www.vyzkumne-infrastruktury.cz/en/esfri-white-paper>.

² European Strategy Forum on Research Infrastructures. Report 2006. URL: https://www.esfri.eu/sites/default/files/esfri_roadmap_2006_en.pdf.

³ Budapest Open Access Initiative. 2002. URL https://www.researchgate.net/publication/307696427_Budapest_Open_Access_Initiative_2002. DOI: <https://doi.org/10.4403/jlis.it-8629>.

та конкретні кроки для розвитку і просування, включаючи просування продукту. Дорожня карта має складатися із ключових елементів життєвого циклу: цілі, завдання; результати; ризики й терміни.

Наприклад, *Швейцарська дорожня карта для дослідницьких інфраструктур* не містить жодних рішень щодо фінансування. Це інструмент стратегічного планування, який детально визначає довгострокові вимоги до національних дослідницьких інфраструктур і потребу в участі у міжнародних об'єктах та інфраструктурних мережах. Він є основою для розсилки (European Research Infrastructure (ERI). У 2021–2022 рр. за дорученням Конфедерації (Swiss Confederation) було опубліковано сім тематичних дорожніх карт для дослідницьких інфраструктур. Swiss Academy of Sciences (SCNAT) і наукові спільноти зараз працюють над їх оновленням до кінця 2024 р., щоб вони стали основою для процесу, який приведе до швейцарської дорожньої карти для дослідницьких інфраструктур 2027 р. для ERI Dispatch 2029–2032 рр. *Тематичні дорожні карти* пропонують бачення майбутніх наукових дисциплін у Швейцарії. Вони визначають дослідницьку інфраструктуру, яка матиме значення у найближчі роки для досягнення цілей швейцарських дослідників. Вони слугують ідентифікації, відбору та оцінці національних і міжнародних інфраструктур, які будуть включені до Швейцарської дорожньої карти дослідницьких інфраструктур до 2027 р. з огляду на ERI Dispatch 2029–2032 рр.¹

Створення та функціонування дослідницьких інфраструктур у ЄС підпорядковане суворій логіці та закріплене в *дорожній карті ESFRI*. Розрізняють п'ять етапів життєвого циклу науково-дослідницької інфраструктури: формування концепції інфраструктури, дизайн-проект інфраструктури, підготовча фаза, створення інфраструктури, введення в експлуатацію, припинення діяльності інфраструктури².

¹ Roadmaps for research infrastructures. Swiss Academy of Sciences (SCNAT). 2024. URL: https://scnat.ch/en/for_a_solid_science/networks_and_infrastructures/research_infrastructures.

² Public Roadmap 2018 Guide. URL: https://www.esfri.eu/sites/default/files/docs/ESFRI_Roadmap_2018_Public_Guide_f.pdf.

Наступним кроком розвитку дослідницьких інфраструктур в Європі стало ухвалення за пропозицією *Стратегічного форуму дослідницьких інфраструктур* у 2009 р. Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009 про правову базу Співтовариства для Європейського консорціуму дослідницьких інфраструктур¹. Значення цього регламенту полягає в тому, що він, як *частина законодавства ЄС* і національного права його країн-членів, передбачив спрощену процедуру утворення дослідницької інфраструктури у формі Європейського консорціуму дослідницьких інфраструктур (ERIC) і надав новий правовий інструмент для створення та функціонування великих європейських дослідницьких інфраструктур, які можуть засновуватися як державами – членами ЄС так і асоційованими державами².

З 2016 р. ESFRI представив *ландшафтний аналіз у своїх дорожніх картах*, надаючи огляд екосистеми європейської дослідницької інфраструктури, визначаючи ключові дослідницькі інфраструктури та їхнє глобальне позиціонування.

ESFRI Landscape Analysis 2024 представляє перший звіт про ландшафтний аналіз, який відокремлено від дорожньої карти, забезпечуючи основу та обґрунтування для наступної дорожньої карти. Він включає першу версію портфоліо ESFRI *дослідницьких інфраструктур*, розроблену як онлайн-інструмент для забезпечення актуальної та зручної для використання інформації про всі ESFRI *дослідницьких інфраструктур*. Вперше виконаний аналіз також базувався на даних, отриманих безпосередньо від основних зацікавлених сторін.

Ландшафт європейських дослідницьких інфраструктур перебуває на трансформаційному роздоріжжі, позначеному швидким технологічним прогресом, еволюцією динаміки управління та гострими

¹ Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

² Кохан В. П. Організаційно-правові форми дослідницьких інфраструктур: світовий та європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 339–342. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/85.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/8>.

суспільними проблемами, стикаючись із обмеженими бюджетами. ESFRI Landscape Analysis 2024 пропонує всебічний аналіз цього динамічного середовища, охоплюючи поточний стан, послуги, вплив, майбутні тенденції, виклики та можливості, поєднуючи результати досліджень у шістьох наукових сферах ESFRI (дані, обчислювальні та цифрові дослідницькі інфраструктури, енергетика, навколишнє середовище, здоров'я та їжа, фізичні та інженерні науки, соціальні та гуманітарні науки), із ширшими міждоменними поглядами¹.

ESFRI розпочав процес оновлення своєї Дорожньої карти для розвитку і будівництва наступного покоління пан'європейських дослідницьких інфраструктур. Однією з новинок цього раунду є введення *екологічних міркувань* як додаткової ключової вимоги. Крім того, пропозиції повинні чітко зосереджуватися на *фінансовій стабільності* запропонованої інфраструктури, а її позиціонування в ландшафті європейської дослідницької інфраструктури має бути описано більш детально, ніж раніше. Нарешті такі аспекти, як заходи безпеки даних і відповідність підходу *Open Science*, були посилені, щоб узгодити весь процес із останніми пріоритетами політики².

Біла книга ESFRI, яка опублікована у 2020 р. — це нове бачення європейської дослідницької інфраструктури на період після 2020 р. Вона підготовлена особами, які формують політику європейської дослідницької інфраструктури, визначають інноваційне бачення європейських дослідницьких інфраструктур після 2020 р., підкреслюють важливість дослідницької інфраструктури для розвитку високоякісної науки в ЄС.

Біла книга ESFRI спрямована на створення повністю консолідованої європейської екосистеми дослідницьких інфраструктур, що лежить в основі ERA, пропонуючи міждисциплінарні та

¹ ESFRI Landscape Analysis 2024. URL: <https://www.esfri.eu/latest-esfri-news/esfri-la-2024-executive-summary>.

² Launch of Roadmap update for Research Infrastructures: environmental considerations now an additional key requirement. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/launch-roadmap-update-research-infrastructures-environmental-considerations-now-additional-key-2024-10-09_en.

інтегровані/гармонізовані науково-дослідні й дослідницькі послуги та інноваційні послуги, а також дозволяючи спільнотам користувачів вирішувати найбільші наукові виклики і генерувати нові знання, максимізувати їхній вплив на найгостріші глобальні суспільні виклики та повсякденне життя європейських громадян. Це бачення тісно пов'язане з досягненням таких цілей:

1) дослідження — підтримувати абсолютну перевагу в глобальних можливостях науково-дослідницької інфраструктури для обслуговування амбітних, орієнтованих на цікавість і попит, суспільно актуальних, наукових і технологічних досліджень, тим самим підвищуючи привабливість ERA для дослідників, промислових користувачів і міжнародних партнерів;

2) інновації — прискорити використання європейських науково-дослідницьких інфраструктур як центрів знань та інновацій, посилюючи їхню роль як рушійної сили економічного зростання, соціальних і екологічних змін, а також місцевих інновацій;

3) освіта — залучати дослідницькі інфраструктури та вищі навчальні заклади до спеціалізованої підготовки студентів, молодих науковців і вчених промисловості щодо технологій наступного покоління, міждисциплінарних методологій і навичок управління даними;

4) політика — підвищувати узгодженості між європейськими, національними та регіональними пріоритетами й політикою щодо розвитку і фінансування дослідницької інфраструктури, а також ефективної синергії з іншими європейськими політиками та інструментами фінансування;

5) дані — використовувати науку про дані та досвід інженерії даних дослідницьких інфраструктур для розвитку Європейської хмари відкритої науки (European Open Science Cloud (EOSC)).

Реагуючи на змінений політичний контекст, зокрема *новий акцент на соціально-економічних цілях*, таких як оцифрування європейських галузей промисловості; забезпечення енергетичної безпеки; пом'якшення кліматичних змін; збереження біорізноманіття; розробка інноваційних ліків і методів лікування інфекційних захворю-

вань; забезпечення водопостачання та виробництва здорової їжі; і вирішення соціальних викликів, таких як старіння чи суспільна нерівність — оновлений *Європейський дослідницький простір*. Він передбачає більший внесок дослідницької та інноваційної діяльності у ширші політичні цілі ЄС, такі як підвищення конкурентоспроможності Європи та визначення значущих рішень для великих суспільних проблем. Ці цілі неможливо повністю досягти без нових спільних стратегічних зусиль самих європейських дослідницьких інфраструктур. Ураховуючи ці обставини, ESFRI *підтримуватиме екосистему науково-дослідницької інфраструктури* в оптимізації її узгодження з європейськими стратегічними планами, попри кордони галузевих доменів. Це також означатиме зміну культури в усій дослідницькій інфраструктурі¹.

Зазначимо, що в українському законодавстві у ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII міститься поняття *Європейський дослідницький простір*.

Програми відкритого доступу для підтримки та подальшого розвитку наукових компетенцій, вносячи внесок у ERA, дозволяють науковцям із держав — членів ЄС та організацій асоційованих країн, університетам і стратегічним партнерам проводити експерименти в дослідницьких лабораторіях.

Реалізація *програми відкритого доступу* відповідає принципам Європейської хартії доступу до дослідницьких інфраструктур². Існує *два режими доступу*: релевантний і ринковий. У режимі релевантності оцінку проводить комітет, що складається із зовнішніх експертів, які представляють спільноту зацікавлених сторін. Критеріями відбору є актуальність наукових, освітніх і соціально-економічних аспектів отриманих пропозицій, їх зв'язок із програмою та її

¹ ESFRI White Paper — a new European research infrastructure vision for post-2020. Large Research infrastructures. URL: <https://www.vyzkumne-infrastruktury.cz/en/esfri-white-paper>.

² European Commission. Directorate-General for Research and Innovation, European charter of access for research infrastructures: principles and guidelines for access and related services. Publications Office. 2016. URL <https://data.europa.eu/doi/10.2777/524573>.

стратегічне значення для Європи. Цей режим в основному орієнтований на наукові та дослідницькі установи. Ринковий режим в основному орієнтований на промисловість. Спільний дослідницький центр (Joint Research Centre (JRC)) вибирає проекти, які будуть надані, а витрати оплачує користувач. Підтримка доступу до ключових загальноєвропейських дослідницьких інфраструктур посилює дослідження та інновації, уникаючи дублювання й оптимізуючи ресурси. Він сприяє ERA і ESFRI, а також підтримці компетентності в ЄС¹.

«Відкритий доступ є глобальним, але реалізація локальна». Це популярне гасло проекту OpenAIRE, яке надає місцевим науковим бібліотекам важливу роль у європейському контексті. Дані досліджень є специфічними для дисципліни, але політики, робочі процеси та стандарти також мають бути впроваджені на місцевому рівні. Створення інфраструктури участі шляхом залучення інституційних, національних і дисциплінарних суб'єктів було визначено ЄК ключовим завданням поточного десятиліття. Термін «залучення» також вважається фундаментальним для стратегії європейської політики, оскільки він добре узгоджується з національною та європейською координацією для ефективності витрат і допомагає уникнути дублювання роботи².

Дослідницькі інфраструктури є центрами глобальної наукової співпраці та можуть зробити значний внесок у вирішення глобальних проблем, де глобальна співпраця й обмін даними є важливими для розробки рішень. Відповідно, затребуваною є робота групи старших посадових осіб (Group of Senior Officials (GSO) як ініціатива для європейських дослідницьких структур. Це глобальна група експертів, яка

¹ Kinnunen P. et al. Supporting access to key pan-European research infrastructures and international cooperation. *EPJ Nuclear Sciences & Technologies*. 2022. Vol. 8. P. 30. URL: <https://www.sciencedirect.com/org/science/article/pii/S2491929222000383>. DOI: <https://doi.org/10.1051/epjn/2022032>

² Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe — and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

аналізує існуючу ситуацію глобальних дослідницьких інфраструктур і досліджує нові можливості співпраці¹.

Головна мета *EIROforum* як ще однієї ініціативи — відігравати активну та конструктивну роль у просуванні якості та впливу європейських досліджень. *EIROforum* мобілізує свій досвід у фундаментальних дослідженнях та управлінні великою міжнародною інфраструктурою, об'єктами на користь європейських досліджень і розробок. У жовтні 2003 р. ЄК підписала заяву про наміри з *EIROforum* щодо подальшого розвитку ERA².

Асоціація дослідницьких інфраструктур європейського рівня (ERF-AISBL) – це некомерційна асоціація, яка сприяє розвитку та видимості європейських інфраструктур, що надають доступ зовнішнім користувачам.

Члени ERF є відкритими на міжнародному рівні та включають національні інфраструктури, а також європейські мережі та консорціуми дослідницьких інфраструктур. Щороку організації – члени ERF обслуговують понад 20 000 академічних і промислових користувачів з Європи та за кордоном³.

Глобальний науковий форум ОЕСР (OECD Global Science Forum (GSF)) є робочою групою Комітету з науково-технічної політики (Committee for Scientific and Technological Policy (CSTP)). GSF є місцем проведення консультацій між старшими посадовими особами з наукової політики у країнах – членах ОЕСР. Він проводить загальні збори і створює спеціальні групи для просування конкретних напрямків роботи⁴.

ЄК класифікує європейські дослідницькі інфраструктури у три організаційні групи: по-перше, міжурядові, створені державами-членами; по-друге, нові загальноєвропейські, які перераховані в дорож-

¹ GSO. URL: <https://www.gsogri.org>.

² EIROforum. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-infrastructures/eiroforum_en.

³ ERF-AISBL. URL: <https://erf-aisbl.eu>.

⁴ OECD Global Science Forum. URL: https://oecdgroups.oecd.org/Bodies/ShowBodyOnlyView.aspx?body_id=5456&lng=E

ній карті ESFRI, включаючи ERIC; по-третє, національні дослідницькі інфраструктури європейського інтересу, що отримують європейську підтримку¹.

Дослідницька інфраструктура *справляє глибокий вплив* на те, як *організуються і проводяться наукові дослідження на національному та міжнародному рівні*. Вони відкривають доступ до зростаючих обсягів існуючих даних і полегшують їх використання, створюючи загальні стандарти документації та технічні платформи, через які дані можуть швидко переміщатися. Зі збільшенням кількості доступних даних у широкому діапазоні дисциплін і тем дослідники можуть покладатися на великі масиви даних для вирішення своїх дослідницьких питань. Крім того, інфраструктури, що забезпечують великомасштабні, скоординовані, гармонізовані міжнародні та міждисциплінарні збори даних, роблять можливими аналізи та форми порівняння, які раніше були недоступні. Хоча інфраструктури слідує і відображають дослідницькі спільноти, які вони підтримують, вони також створюють свій внесок у методологічні інновації та прогрес у тому, як збираються і використовуються дані. Крім того, важливу роль відіграють дослідницькі інфраструктури розповсюдження навичок, дослідницької інформації та ноу-хау шляхом навчання і розбудови мережі в межах громад, що входять до їх складу².

Зокрема, у Finland's Strategy and Roadmap for Research Infrastructures 2014–2020 зазначено *роль дослідницьких інфраструктур*, зокрема, *вони*: підтримують дослідження на міжнародному високому рівні та підвищують критичну масу наукових співтовариств; підвищують основу для досліджень, розробок та інноваційної діяльності, стимулюють high-tech промислові технології для розробки продуктів і послуг; зміцнюють науково-дослідну експертизу, створюють бізнес-

¹ European Commission. European Research Infrastructures. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/european-research-infrastructures_en.

² Головащенко О. С. Розвиток дослідницької інфраструктури в умовах глобалізації: досвід Чеської Республіки. Право та інновації. 2021. № 4(36). С.112-116. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/788/704>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-4\(36\)-16](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-4(36)-16).

ідеї та нові робочі місця і підтримують стартовий етап підприємницької діяльності, наприклад, через пілотні та демонстраційні проекти; у поєднанні з добре організованим управлінням і фінансуванням спільне їх використання дозволяє проводити рентабельну, високоякісну операційну діяльність протягом усього життєвого циклу дослідницької інфраструктури; підвищують міжнародну інтеграцію національних досліджень, наприклад, шляхом надання доступу до мереж передової міжнародної експертизи; створюють дослідницьке середовище у країні, яка є більш привабливою для кращих дослідників країни і закордонних; сприяють забезпеченню відкритого доступу до даних досліджень¹.

В Європі розглядаються такі терміни для визначення організаційних структур: *дослідницькі інфраструктури*, що займаються розвитком і наданням доступу вченим та бізнесу до наукового обладнання; центри передового досвіду (*centres of Excellence*), які вже сформували критичну масу людських ресурсів найвищої кваліфікації на визначених проривних напрямках для вирішення глобальних проблем або технологічних проривах у промисловості. В окремих країнах розглядають *такі центри* також для формування центрів компетенції в освіті, наприклад, у фундаментальних науках шляхом об'єднання наукових установ та університетів. *Центри передового досвіду*, як правило, використовують наявні національні чи європейські дослідницькі інфраструктури або технологічні інфраструктури, що можуть формуватися з використанням багатьох дослідницьких інфраструктур².

Дослідницькі інфраструктури варіюються від дуже великих і складних дослідницьких об'єктів для проведення передових фундаментальних досліджень, таких як CERN (*Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire*), до невеликих лабораторій зі спеціалізованим

¹ Finland's Strategy and Roadmap for Research Infrastructures 2014–2020/ Academy of Finland. Helsinki, Finland — 75 pp. /p.9-. URL: http://www.aka.fi/globalassets/awanhat/documents/firi/tutkimusinfrastruktuurien_strategia_ja_ti_ekartta_2014_en.pdf.

² Інвестиції в дослідницькі та е-інфраструктури. ERA-UA. URL: <https://sites.google.com/view/era-ua/recomendation/rec-for-prior-2/research-infrastructure>.

науково-дослідним обладнанням, яке можна використовувати для рутинних випробувань. Різні типи дослідницьких установ призначені для різних цільових груп.

Цікавим є досвід *Литви* щодо створення регіональних науково-дослідних долин і центрів передового досвіду, де екосистема підтримується потужною дослідницькою інфраструктурою. Технопарки та науково-дослідні долини Литви є невід’ємною частиною інфраструктури науки про життя у країні. Вони створені для розвитку бізнесу, орієнтованого на дослідження, забезпечують сприятливе середовище та можливості для співпраці для перспективних стартапів і вже визнаних «гравців» галузі. Використовуючи структурні фонди, Литва розробила мережу з п’яти науково-дослідних «долин»¹.

Згідно з національними правилами Литви всі науково-дослідні ресурси, розташовані в долинах, повинні бути доступними для громадськості на основі відкритого доступу. З цієї причини університети і науково-дослідні інститути в долинах створили центри відкритого доступу, щоб забезпечити доступ до своїх науково-дослідних ресурсів. Інші організації, які володіють науково-дослідним обладнанням, також мали право створити центр відкритого доступу².

ESFRI визначає дослідницькі інфраструктури як структури щодо задоволення довгострокових потреб дослідницьких спільнот Європи в усіх наукових сферах. Дослідницькі інфраструктури загальноєвропейського значення надають унікальні можливості для досліджень і навчання світового рівня, а також стимулюють трансфер знань і технологій, одним словом, для розбудови європейського потенціалу.

¹ Розгон О. В. Створення регіональних науково-дослідних долин та центрів передового досвіду: досвід Литви. *Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у воєнний та повоєнний періоди*: зб. наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 28 лютого 2023 року) / за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2023. 151 с. Електронне наукове видання. https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/conf_28.02.23.pdf.

² Principals and Guidelines for creating a Policy for Open Access to Research Infrastructures. June 2020 URL: https://www.rcc.int/files/user/docs/open_access/Principals%20and%20Guidelines%20to%20Open%20Access%20RIs.pdf.

Однією з ключових причин заснування ESFRI було визнання того, що *європейські дослідницькі центри* часто не досягали критичної маси. Об'єднуючи ресурси, мета ESFRI полягає в тому, щоб побудувати зону досліджень та інновацій, еквівалентну «спільному ринку» товарів і послуг.

Європейські дослідницькі центри зазвичай розробляють свої наукові обґрунтування і технічний дизайн на національному рівні або через контракти на «проектні дослідження» згідно з Рамковими програмами ЄС (Framework Programmes (FPs)). Після допуску до *Дорожньої карти ESFRI* Проекти стають придатними для конкурсних контрактів «Підготовчого етапу», присвячених уточненню технічного дизайну, розвитку управління, визначенню правового статусу та фінансової стійкості, що веде до початку етапу впровадження. Тверда згода зацікавлених сторін приступити до прийняття правового статусу залучає значне фінансування для впровадження *дослідницьких інфраструктур*¹.

У межах своєї діяльності ESFRI складає і регулярно оновлює список пріоритетних проектів щодо нових інфраструктур, формуючи *Дорожню карту розвитку європейських дослідницьких інфраструктур*. На вимогу ЄК всі держави – учасниці ESFRI повинні об'єднати свої дорожні карти з дослідницької інфраструктури з *європейською Дорожньою картою ESFRI*. Ця робота виконана найбільшими країнами-учасницями і перебуває в постійному процесі оновлення та уточнення (зокрема, через вихід Великобританії з ЄС). *Створення та функціонування дослідницьких інфраструктур* у ЄС підпорядковане суворій логіці та закріплене в *Дорожній карті ESFRI*. Життєвий цикл нової інфраструктури від формування її концепції до її експлуатації може становити від 20 до 40 років і передбачає кілька етапів².

Орієнтири ESFRI – це *дослідницькі інфраструктури*, які були впроваджені або розпочаті в межах ранньої *Дорожньої карти ESFRI*,

¹ European Strategy Forum on Research Infrastructures. Report 2006. URL: https://www.esfri.eu/sites/default/files/esfri_roadmap_2006_en.pdf.

² Public Roadmap 2018 Guide URL: https://www.esfri.eu/sites/default/files/docs/ESFRI_Roadmap_2018_Public_Guide_f.pdf.

і тепер вони визнані основними елементами конкурентоспроможності Європейського дослідницького простору, успішно впроваджуючи свою роботу й ефективно просуваючись у своїй розбудові.

Категорії предметів ESFRI: енергетика, навколишнє середовище, здоров'я та їжа, фізичні науки й техніка і соціальні та культурні інновації¹.

Країни — учасниці ERA, країни ЄС та Асоційовані країни спільно розробляють політику розвитку дослідницьких інфраструктур у межах форуму ESFRI. *Україна може брати участь у цій групі з правом ухвального голосу.* У групі беруть участь два делегати, що розвивають у своїй країні дослідницькі інфраструктури і залучають ще двох експертів для участі в 6-ти робочих групах за тематичними напрямками.

Можна виділити *чотири категорії дослідницької інфраструктури* з численними змішаними формами та перехідними областями²: масштабне обладнання і дослідницькі платформи; інформаційні технології та е-інфраструктури; соціальні інфраструктури. До них належать просторові засоби, які об'єднують дослідників для наукового обміну, а також віртуальні мережеві структури, такі як: Інтернет-платформа Researchgate; інформаційні інфраструктури (мають центральне значення через їхню міждисциплінарну актуальність), до них належать наукові колекції, архіви та бібліотеки. Це також включає інфраструктуру дослідницьких даних, де серед іншого: збір наукових даних, колекції даних і бази даних.

У Strategy Report On Research Infrastructures (Belgium) 2016 р. зазначено, що там, де це доречно, *дослідницькі інфраструктури* можуть бути використані за межами дослідження, наприклад, для освіти або надання громадських послуг. *Вони включають у себе:* головне наукове обладнання (або набори інструментів); ресурси, засновані на знаннях, такі як колекції, архіви або наукові дані; е-інфраструктури, такі

¹ Projects and Landmarks. ESFRI Roadmap 2021. Part 3 Projects & Landmarks. URL: <https://roadmap2021.esfri.eu/projects-and-landmarks>.

² Übergreifende Empfehlungen zu Informationsinfrastrukturen, Berlin 2011. In: wissenschaftsrat.de. Abgerufen am 27. Januar 2016. URL: https://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/10466-11.pdf?__blob=publicationFile&v=1.

як дані та обчислювальні системи і мережі зв'язку; і будь-яку іншу інфраструктуру унікальної природи, яка необхідна для досягнення переваг у галузі досліджень та інновацій. Такі інфраструктури можуть бути «локально розташовані», «віртуальні» або «розподілені»¹.

ESFRI відзначає три типи *дослідницьких інфраструктур* у дорожніх картах – «однолокаційний», «розподілений» і «віртуальний»², що стосується лише фізичного розташування (або його відсутності, у випадку віртуальних *дослідницьких інфраструктур*), але жоден із чотирьох документів дорожньої карти чітко не визначає перераховані дослідницькі інфраструктури як будь-які з них³.

Дослідницькі інфраструктури можуть бути *локальними*: центральні (наприклад, Європейська організація ядерних досліджень CERN), віртуальні (наприклад, Європейська академічна мережа даних GÉANT («Gigabit European Academic Network»)).

Останнім часом з'явилися також групи з *е-інфраструктур* і використання *дослідницьких інфраструктур* для інновацій. До цього часу політика з розвитку е-інфраструктур для досліджень розроблялася тільки у групі e-IRG, в якій Україна також може брати участь з *ухвальним голосом*. Два делегати, що номінуються урядом країни, мають відповідати за розвиток е-інфраструктур для досліджень на національному рівні. *Участь України* у цих групах з огляду на застарілість власної дослідницької інфраструктури та відсутність коштів на її побудову потребує інших підходів для забезпечення дослідників. Перехід від принципу CAPEX до OPEX, *упровадження масового співробітництва для проведення досліджень* на передово-

¹ Strategy Report On Research Infrastructures 2016. Roadmap-2016/European Commission. Directorate-General for Research and Innovation – B-1049 Brussels. Belgium. 210 p. URL: www.esfri.eu/sites/default/files/20160308_ROADMAP_single_page_LIGHT.pdf.

² ESFRI. Strategy Report on Research Infrastructures. Roadmap 2010. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2010. URL: https://ec.europa.eu/research/infrastructures/pdf/esfri-strategy_report_and_roadmap.pdf.

³ Hallonsten O. Research Infrastructures in Europe: The Hype and the Field. *European Review*. 2020. Vol. 28 no. 4. P. 617–635. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/research-infrastructures-in-europe-the-hype-and-the-field/7AE42E44D017BD8415E65200777DDC7F>. DOI: <https://doi.org/10.1017/s1062798720000095>.

му краю науки та своєчасного доступу до сучасного обладнання і даних досліджень для їх використання, в тому числі міждисциплінарному, стають основними елементами нового підходу як для розвинутих, так і слабозвинутих країн. Відсутність коштів у слабозвинутих країнах чи їх нестача потребує не розпорошувати їх у багатьох організаціях, а об'єднувати зусилля для створення спільних національних інфраструктур, ефективного використання обладнання через розвиток сервісних функцій, формування банків даних із результатів досліджень, відкривати доступ до них, якщо вони були отримані за державний кошт і не становлять безпосередній комерційний інтерес для негайного їх впровадження. Таким же шляхом ідуть і економічно розвинуті країни.

Європа має ще *розвинуті e-інфраструктури*, які покривають надання високошвидкісних мереж (GEANT і національні мережі), високопродуктивних обчислень (PRACE, що включають шість потужних суперкомп'ютерів Європи), обробку даних та обчислення з високою пропускнуою здатністю (EGI, що включають грид інфраструктуру і федерацію національних «хмар»), збереження та надання відкритих даних для спільнот (EUDAT, OPENAIRE)¹.

Одним із важливих елементів Єдиного цифрового ринку Європи (Digital Single Market), а також складовою парадигми «Відкриті інновації — Відкрита наука — Відкритість до світу», яка розвивається в межах Європейського дослідницького та інноваційного простору, є розбудова Європейської хмари відкритої науки (European Open Science Cloud (EOSC))² та Європейської інфраструктури даних (Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки від 17.01.2018 р. № 67-р).

Зауважимо, що відкритість *інноваційних процесів* забезпечується цифровізацією. В 2016 р. у межах Стратегії з розбудови Єдиного циф-

¹ Інвестиції в дослідницькі та e-інфраструктури. ERA-UA. URL: <https://sites.google.com/view/era-ua/recommendation/rec-for-prior-2/research-infrastructure>.

² European Open Science Cloud (EOSC). URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science/european-open-science-cloud-eosc_en.

рового ринку була запропонована Європейська хмарна ініціатива¹, яка складається із двох частин: Європейської хмари відкритої науки, яка в основному забезпечується державно-приватним партнерством, та Європейської інфраструктури даних. Підтримка *найкращих досліджень* передбачає розгляд науки у суспільстві, згідно з яким дослідження мають забезпечити громадянам вирішення проблем сталого розвитку, що становлять значні дослідницькі та технологічні проблеми. А забезпечення *відкритого доступу* полегшує обіг і застосування знань оскільки він спирається на масову *участь, прозорість і відкритість* потоків знань². Для України це *надасть змогу* здійснення цифрових трансформацій в економіці та суспільстві, оскільки, впроваджуючи цифрові рішення, стає можливим створення відкритого доступу до наукових даних і публікацій в Інтернеті.

Відкриті наукові знання стосуються відкритого доступу до наукових публікацій, дослідницьких даних, метаданих, відкритих освітніх ресурсів, *програмного забезпечення*, а також вихідного коду й апаратного забезпечення, які доступні у відкритому доступі або під авторським правом і ліцензовані згідно з відкритою ліцензією³.

Європейська грид інфраструктура (EGI) для України може бути дуже цікавою, оскільки вона вже три роки розбудовує *цифрові послуги для дослідницьких інфраструктур*, більше 200 віртуальних організацій Європи за різними напрямками входять до Федерації EGI, інфраструктура надає послуги бізнесу і проводить навчання на передовому

¹ European Cloud Initiative — Building a competitive data and knowledge economy in Europe/COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS/COM(2016) 178 final — Brussels. 19.04.2016. URL: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52016DC0178>.

² Шевченко А. Ю. Аналіз трендів розвитку Європейського дослідницького та інноваційного простору. Аналітичний матеріал. 2017. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-trendiv-rozvytku-YEvropejskogo-doslidnytskogo-ta-innovatsijnogo-prostoru.pdf>.

³ UNESCO Recommendation on Open Science. SC-PCB-SPP/2021/OS/UROS. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949>. DOI: <https://doi.org/10.54677/MNMH8546>.

краю науки в центрах компетенції. Інфраструктура є ініціатором розвитку Open Science Commons та активно бере участь у будівництві *Європейської хмари відкритої науки*. Вступ до цієї цифрової інфраструктури дозволить надати віддалений доступ до сучасної інфраструктури даних, визначитися з необхідністю участі в багатьох дослідницьких інфраструктурах Європи і взяти участь у розвитку амбітного проєкту — побудови, в межах Європейської хмарної ініціативи, цифрової інфраструктури для 1,7 млн дослідників та 70 млн фахівців Європи з уніфікованим доступом для кожного.

Із прискоренням упровадження ІТ-технологій та їх використання для забезпечення роботи дослідницьких інфраструктур, а також надання ними віддаленого доступу *e-інфраструктури* для досліджень поступово підвищують свій рівень технологічної готовності до 8-го рівня (система повністю завершена та кваліфікована через іспит і демонстрацію), тобто за крок до комерційного використання. Прийнята групою з розвитку наукової політики e-інфраструктур e-IRG дорожньої карти 2016 р.¹ визначила найближчу мету — створити e-інфраструктуру, що управляється спільнотою через використання ґрид (grid technologies) і клауд технологій (Cloud technologies), а також створення системи розподіленого і сталого зберігання даних для їх повторного використання всіма дослідниками Європи. Для п'яти e-інфраструктур Європи Україна має аналогічні інфраструктури на національному рівні та має відповідні угоди для інтеграції на технологічному рівні з двома: EGI² та GEANT³.

Розподілені дослідницькі інфраструктури повинні продемонструвати центральному хабу високий рівень інтеграції *національних вузлів*. Приклади *високої інтеграції* включають, приміром, унікальний портал із детальними поясненнями та вказівками щодо загальної політики доступу; узгоджену політику прав інтелектуальної власнос-

¹ e-IRG Roadmap 2016. Paving the way towards a general purpose European e-infrastructure/ Final.Version 5.3/ e-IRG secretariat — The Netherlands- December 22, 2016. URL: <http://eirg.eu/documents/10920/12353/Roadmap+2016.pdf>.

² EGI. URL: <https://www.egi.eu>.

³ GEANT. URL: <http://www.geant.org>.

ті та даних; адекватні центральні ресурси; закупівлю та модернізацію технологічної інфраструктури; кадрову політику, яка передбачає обмін і відрядження персоналу. А також мають демонструвати *додаткову цінність* порівняно з перевагами мережі дослідницького співробітництва, відкритої для зовнішнього використання. Тому Центральний хаб має представляти реальну *міжнародну організацію*, здатну працювати з високим рівнем ефективності та бути посередником у різних наукових культурах.

Розподілені *дослідницькі інфраструктури* зазвичай організовані в національні вузли навколо центрального концентратора. Потужність і обсяг ресурсів, призначених для *дослідницьких інфраструктур*, повинні бути чітко визначені, координовані та керовані Центральним хабом відповідно до погоджених статутів і загальних правил і процедур *консорціуму дослідницьких інфраструктур*, навіть якщо вузли можуть бути лише частково поглинені розподілені *дослідницькі інфраструктури*, підтримуючи їхні національні або інституційні програми¹.

Залежно від *типу дослідницької інфраструктури* вибираються різні *юридичні особи*.

До них належать: комерційні установи, європейські консорціуми, національні організації, асоціації і фонди. OPERAS має прийняти правовий статус, який відобразить його міжнародний характер. Однією з юридичних осіб, яка підходить для діяльності OPERAS під час підготовчого етапу і була прийнята іншими ESFRI, є бельгійська правова домовленість під назвою AISBL (Les Associations Internationales Sans But Lucratif — Міжнародна некомерційна асоціація)².

Спільні наукові проекти європейських держав і використання в дослідницьких цілях складного та вартісного обладнання привели до того, що все більше науково-дослідницьких організацій ЄС потребу-

¹ European Strategy Forum on Research Infrastructures. Report 2006. URL: https://www.esfri.eu/sites/default/files/esfri_roadmap_2006_en.pdf.

² Report on international distributed research infrastructures. Global Science Forum. Directorate for science, technology and industry committee for scientific and technological policy. 2014. URL: [https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/MS\(2013\)8/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/MS(2013)8/FINAL/en/pdf).

вали єдиної юридичної основи для спільного використання наявних ресурсів. Саме такою юридичною основою стало запровадження у 2009 р. у праві ЄС нової юридичної особи та організаційно-правової форми створення і функціонування дослідницьких інфраструктур – Європейського консорціуму дослідницьких інфраструктур (ERIC)¹.

Форма ERIC є найбільш природною формою для *розподілених дослідницьких інфраструктур і міжурядовою організацією*, яка має певні пільги при перетині товарів і послуг через кордон у разі їх визнання в національному законодавстві країни-учасника. На відміну від *міжнародних організацій*, участь у кожній з яких потребує ратифікації парламентом країн, участь у *міжурядовій організації в формі ERIC* потребує тільки рішення уряду, якщо сама форма ERIC визнана парламентами учасників. Тим самим зберігається дорогоцінний час у процесі їх формування².

Надамо список ERIC у хронологічному порядку: SHARE ERIC – SHARE ERIC – Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2011); CLARIN ERIC – Common Language Resources and Technology Infrastructure (2012); EATRIS ERIC – European Advanced Translational Research Infrastructure in Medicine, ESS ERIC – European Social Survey, BBMRI ERIC – Biobanking and Biomolecular Resources Research Infrastructure, ECRIN ERIC – European Clinical Research Infrastructures Network (2013); EURO-ARGO ERIC – European Contribution to the Argo Programme (Global Ocean Monitoring System), CERIC ERIC – Central European Research Infrastructure Consortium, DARIAH ERIC – Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities, JIV ERIC – Joint Institute for VLBI (Very Long Baseline Interferometry) (2014); EUROPEAN SPALLATION SOURCE ERIC – European Spallation Source, ICOS ERIC – Integrated Carbon Observation System (2015); EMSO ERIC – European

¹ Кохан В. П. Європейський консорціум дослідницьких інфраструктур: організаційно-правова форма дослідницьких інфраструктур в Європейському Союзі. *Право та інновації*. 2023. № 1(41). С. 28-33. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/945/714>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1\(41\)-4](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1(41)-4).

² European Research Infrastructure Consortium. Policy/Web site: European Commission/Research & Innovation/ Infrastructures/ Policy. ERIC. URL: https://ec.europa.eu/research/infrastructures/index_en.cfm?pg=eric.

Multidisciplinary Seafloor and Water Column Observatory (2016); LIFEWATCH ERIC – e-Science and Technology European Infrastructure for Biodiversity and Ecosystem Research, CESSDA ERIC – Consortium of European Social Science Data Archives, ECCSEL ERIC – European Carbon Dioxide Capture and Storage Laboratory, INSTRUCT ERIC – Integrated Structural Biology Research Infrastructure (2017); EMBRC ERIC – European Marine Biological Resource Centre, EU-OPENSSCREEN ERIC – European Infrastructure of Open Screening Platforms for Chemical Biology, EPOS ERIC – European Plate Observing System (2018); EURO-BIOIMAGING ERIC – European Research Infrastructure for Imaging Technologies in Biological and Biomedical Sciences (2019); ELI ERIC – Extreme Light Infrastructure (2021); ANAEE ERIC – Analysis and Experimentation on Ecosystems, MIRRI ERIC – The Microbial Resource Research Infrastructure, EU-SOLARIS ERIC – European SOLAR Research Infrastructure for Concentrated Solar Power (2022); ACTRIS ERIC – Aerosols, Clouds and Trace Research Infrastructure (2023); INFRAFRONTIER ERIC – European Research Infrastructure for Modelling Human Diseases, LOFAR ERIC – (LOW Frequency ARray) Distributed Research Infrastructure (2024).

На сьогодні *ERIC* є домінуючою організаційно-правовою формою функціонування дослідницьких інфраструктур у сучасній Європі. *Іншими організаційно-правовими формами*, в яких можуть існувати сучасні дослідницькі інфраструктури, є: міжнародна міжурядова організація, юридична особа національного права із транснаціональною участю на основі міжнародного договору та наднаціональна юридична особа¹.

ERIC є юридичною особою, створеною рішенням ЄК. Він має *статус юридичної особи і повну дієздатність*, визнану в усіх державах – членах ЄС. Внутрішня структура *ERIC* визначається у статуті його країнами-засновниками.

¹ Кохан В. П. Організаційно-правові форми дослідницьких інфраструктур: світовий та європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 339–342. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/85.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/8>.

Організаційно-правова форма ERIC може використовуватися для *нових чи існуючих, локально розташованих або розподілених дослідницьких інфраструктур*. Цікаво, що ERIC надано статус міжнародної організації в межах правової системи ЄС, однак він не є міжнародною організацією з точки зору міжнародного права, оскільки рішення про створення ERIC приймається ЄК. Діяльність ERIC регламентується правом ЄС, додатково – національним правом держави-члена, де згідно зі статутом знаходиться його місце розташування, і статутом. Законодавство приймаючої держави підлягає застосуванню при вирішенні питань, пов'язаних із реалізацією статутних завдань ERIC.

Згідно із Регламентом Ради (ЄС) № 723/2009 *основною метою* ERIC є створення і забезпечення функціонування дослідницької інфраструктури на негосподарській основі, однак ERIC може здійснювати окремі види економічної діяльності за умови, що вони тісно пов'язані з його основною метою і не загрожують її реалізації¹.

Господарська діяльність ERIC повинна мати другорядний характер і обслуговувати здійснення головного призначення ERIC – забезпечення функціонування дослідницької інфраструктури. ERIC повинен мати чітку місію та нести відповідальність за функціонування інфраструктури².

Членами ERIC можуть бути треті країни та міжурядові організації. Мінімальною вимогою для створення ERIC є наявність принаймні однієї країни – члена ЄС і двох інших країн, які є або державами – членами ЄС, або асоційованими країнами. Держави-члени й асоційовані країни повинні разом мати більшість голосів у зборах членів. Штаб-квартира консорціуму має бути розташована або в державі-члені, або в асоційованій країні³.

¹ Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

² European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, ERIC practical guidelines: legal framework for a European Research Infrastructure Consortium, Publications Office. 2015. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2777/72348>.

³ European Commission. European Research Infrastructure Consortium (ERIC).

Учасниками ERIC можуть бути держави – члени ЄС, асоційовані держави (такою є Україна), інші держави та міжнародні міждержавні організації. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 9 Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009 мінімум три держави – учасниці ERIC мають бути державами – членами ЄС та асоційованими державами і щонайменше одна з цих держав – державою – членом ЄС. Інші держави-члени можуть приєднатися до ERIC у будь-який час на справедливих і розумних умовах, визначених у Статуті, та як спостерігачі без права голосу на умовах, визначених у Статуті (ч. 2 ст. 9 Регламенту). Однак Регламентом Ради (ЄС) № 723/2009 визначене застереження, що держави – члени ЄС та асоційовані країни повинні спільно мати більшість прав голосу в зборах членів, які є органом прийняття рішень ERIC, де представлені всі його члени (ч. 3 ст. 9)¹.

Структура ERIC використовувалася як для створення нових інфраструктур, так і як нова організаційна основа для існуючих дослідницьких ініціатив. Таким чином, *структура ERIC базується* на досвіді міждержавних ініціатив і пропонує рішення ЄС щодо деяких труднощів, які виникають (наприклад, тривалі переговори, переосмислення нових правил для кожного закладу ad hoc), щоб забезпечити швидший і прозоріший процес створення спільних дослідницьких закладів².

Модель ERIC, яка об'єднує лише деякі країни – члени ЄС, може включати країни поза ЄС, є прикладом диференційованого (а не єдиного) способу європейської інтеграції³.

2019b. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/european-research-infrastructures/eric_en.

¹ Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

² European Commission. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the Application of Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). Communication COM(2014). 2014b. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0723>.

³ Fumasoli T, Gornitzka Å, Leruth B. A Multi-level Approach to Differentiated Integration: Distributive Policy, National Heterogeneity and Actors in the European

Положення статутів та угод між ERIC і юридичними особами, які здійснюють *управління національними об'єктами та ресурсами*, повинні чітко розрізняти види діяльності та ресурсів, що належать до відповідальності ERIC, і ті, що належать до відповідальності національних юридичних осіб¹.

Регламентом Ради (ЄС) № 723/2009 (ст. 10) *установлені вимоги до статуту ERIC*, які питання мають бути ним визначені. Так, окрім визначення назви консорціуму, його місця знаходження, складу держав-членів із правом голосу і держав-спостерігачів без права голосу, процедури приєднання до консорціуму, зміни у членстві та припинення консорціуму, завдань і видів діяльності ERIC, статут повинен містити основні принципи, що охоплюють серію політик: політика доступу користувачів; політика наукової оцінки; політика поширення; політика щодо прав інтелектуальної власності; політика зайнятості, що охоплює рівні можливості; закупівельна політика; політика даних. У статуті ERIC також *мають бути передбачені*: права і зобов'язання його членів, зокрема, зобов'язання щодо внесків до бюджету консорціуму, права голосу; органи управління консорціуму, їх повноваження та відповідальність, прядок прийняття ними рішень, зокрема порядок внесення поправок до статуту; відповідальність ERIC; визначення робочої мови консорціуму; правила впровадження статуту².

Проекти ESFRI зазвичай створюють тимчасову юридичну особу на підготовчому етапі, а потім багато з них переходять до юридичної особи ERIC, яка була спеціально розроблена для європейських

Research Area. (ARENA Working Paper 2). Arena Centre for European Studies, University of Oslo: Oslo, Norway. 2015. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10127884>.

¹ European Commission. Directorate-General for Research and Innovation, ERIC practical guidelines: legal framework for a European Research Infrastructure Consortium, Publications Office. 2015. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2777/72348>.

² Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

*дослідницьких інфраструктур*¹. Керування інфраструктурою часто здійснюють національні вузли. Національні вузли укладають договір про співпрацю з центральним хабом, і їх роль зазвичай полягає в наданні технічних послуг. Кожен національний вузол зазвичай розміщується в інституті, який має власну правосуб'єктність і надає певний набір послуг від імені або для центрального центру. У деяких ESFRI національні вузли приймаються до *дослідницьких інфраструктур* лише після успішного проходження процесу відбору. Вузли зазвичай надають послуги, важливі на європейському чи глобальному рівнях і які мають додаткову цінність для ESFRI².

Низка *дослідницьких інфраструктур* ESFRI знаходяться у процесі створення правової бази для ERIC (наприклад, Research and innovation: CLARIN і DARIAH)³.

Варіанти керівної структури ERIC пов'язані з вибраною *юридичною формою*. Загальна модель управління, яка використовується в розподілених дослідницьких інфраструктурах, незалежно від категорії чи типу правової форми, включає *керівний орган* (наприклад, загальні збори), який представляє колективні інтереси партнерів, і це є основним органом прийняття рішень, *директора* (або раду директорів), відповідального за виконання рішень керівного органу, та *виконавче керівництво* (секретаріат), відповідальне за експлуатацію інфраструктури⁴.

Що стосується *органів управління* ERIC, ст. 12 Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009 передбачено два керуючих органи: збори членів ERIC і директор або рада директорів, який є виконавчим органом

¹ Projects and Landmarks. ESFRI Roadmap 2021. Part 3 Projects & Landmarks. URL: <https://roadmap2021.esfri.eu/projects-and-landmarks>.

² ELIXIR Governance structure. 2024. URL: <https://elixir-europe.org/about-us/governance/collaboration-agreement/oversight-group>.

³ Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe – and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

⁴ Report on international distributed research infrastructures. Global Science Forum. Directorate for science, technology and industry committee for scientific and technological policy. 2014. URL: [https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/MS\(2013\)8/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DSTI/STP/MS(2013)8/FINAL/en/pdf).

та законним представником ERIC і призначається зборами членів ERIC.

Регламентом Ради (ЄС) № 723/2009 (ст. 13) передбачені основні принципи *бюджетної політики, бухгалтерського обліку й аудиту* в ERIC. Держави – члени консорціуму мають обмежену *фінансову відповідальність* – несуть відповідальність за зобов'язаннями ERIC лише в межах своїх внесків до консорціуму. Це включає фінансові внески та внески в натуральній формі, які сплачені, надані або обіцяні в юридично обов'язковому порядку (ч. 1 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009). Однак Регламент Ради (ЄС) № 723/2009 передбачає можливість встановити для члена консорціуму за його згодою *фінансову відповідальність*, що перевищує його внесок, або необмежену відповідальність (ч. 2 ст. 14). Якщо *фінансова відповідальність* його членів є обмеженою, ERIC повинен здійснити відповідне страхування для покриття ризиків діяльності, що перебуває під його відповідальністю (ч. 3 ст. 14). ЄС не несе відповідальності за будь-які фінансові зобов'язання Європейського консорціуму дослідницької інфраструктури (ч. 4 ст. 14)¹.

Діяльність ERIC може бути *припинена*. Підставами припинення ERIC можуть бути: скасування ЄК рішення про створення ERIC; закінчення строку, на який було створено консорціум; прийняття зборами членів ERIC рішення про припинення його діяльності.² У ст. 16 Регламенту Ради (ЄС) № 723/2009 визначені вимоги до процедури *припинення діяльності консорціуму* за рішенням зборів його членів. Збори членів повинні протягом 10 днів після прийняття рішення про ліквідацію ERIC повідомити про це Комісію, а також повідомити ЄК протягом 10 днів після завершення процедури ліквідації. ERIC офіційно припиняє своє існування у день публікації в

¹ Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

² European Commission. Directorate-General for Research and Innovation, ERIC practical guidelines: legal framework for a European Research Infrastructure Consortium, Publications Office. 2015. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2777/72348>.

Офіційному віснику ЄС повідомлення про завершення процедури ліквідації¹.

Можливості фінансування європейських дослідницьких інфраструктур.

Стосовно фінансування дослідницьких інфраструктур у Європі варто зазначити, що більша частина дослідницьких інфраструктур на національному та загальноєвропейському рівнях фінансуються за рахунок структурних фондів і Фонду Єднання за умови прийняття країнами Стратегій розумної спеціалізації. Ці фонди забезпечують розвиток дослідницької та інноваційної інфраструктури для передових досліджень і розробок; сприяють розвитку центрів компетенції європейського рівня; сприяють інвестиціям у дослідження та розробки, розвиток взаємодії між підприємствами, дослідницькими центрами та вищими навчальними закладами, зокрема, через розробку продуктів і сервісів, передачі технологій, соціальні інновації та державні послуги; моделюють попит, забезпечують створення мереж, кластерів і впровадження відкритих інновацій за допомогою розумної спеціалізації; підтримують технологічні та прикладні дослідження, пілотні лінії з виробництва нової продукції, розширення виробничих можливостей і початок виробництва у сфері використання ключових хай-тек технологій і дифузії технологій загального призначення².

Підтримка загального огляду ландшафту дослідницьких інфраструктур є одним із ключових викликів. Дослідницькі інфраструктури в Європі створюють складну, дещо фрагментовану систему на національному, європейському та дисциплінарному рівнях. Різні частини європейських програм фінансують різні та подібні

¹ Council Regulation (EC) № 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.

² Барабаш Г. О. Загальна характеристика суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності: правовий аспект. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4(12). С. 140–144. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/714.pdf>.

типи *дослідницьких інфраструктур*, як окремі проекти, так і більш систематичні (наприклад, ESFRI, OpenAIRE, EUDAT). Крім того, існують *потенційні інфраструктури*, які не вважаються *дослідницькими інфраструктурами*, оскільки вони виходять за межі встановленої схеми *дослідницьких інфраструктур* (наприклад, Euroreana).

Розробка і створення нового прототипу *дослідницьких інфраструктур* – це лише перший крок. Перетворення проекту на інфраструктуру виробничої якості та підтримка цієї інфраструктури у довгостроковій перспективі є набагато складнішим завданням. Масштаб *дослідницьких інфраструктур* із точки зору кількості та неоднорідності став справжнім викликом, зокрема для спонсорів на європейському рівні (ЄК) і держав-членів (міністерства). Зазвичай необхідно підтримувати два основні рівні: 1) фактичні дані та інфраструктура системи та 2) спільнота або мережа, що стоїть за цією інфраструктурою. Ці рівні відображають сервісний і мережевий рівень у FP7 'I3'-проєкт.

Із запровадженням ERIC ЄС створила *правову базу* для міжнародних *дослідницьких інфраструктур*. Однак процес упровадження ERIC на практиці досить трудомісткий. У деяких країнах виникли проблеми, наприклад, щодо оподаткування. Установлена *модель фінансування дослідницьких інфраструктур* у довгостроковій перспективі в ЄС означає *залучення держав-членів безпосередньо або через асоційовані юридичні особи*, такі як урядові установи (наприклад, для ERIC). Можливою альтернативою є фінансування *дослідницьких інфраструктур* через членські внески установ. Однак наразі немає досвіду широкомасштабних *дослідницьких інфраструктур* на основі такої моделі¹.

Рамкова програма ЄС із досліджень та інновацій «Horizon Europe» (2021–2027 рр.) – це найбільша програма ЄС із *фінансування науки та інновацій*.

---

¹ Lossau N. An Overview of Research Infrastructures in Europe — and Recommendations to LIBER. Göttingen. HU Berlin. URL: https://www.researchgate.net/publication/286649906_An_Overview_of_Research_Infrastructures_in_Europe_-_and_Recommendations_to_LIBER. DOI: <https://doi.org/10.18352/lq.8028>.

Уряд України підтримав створення в Україні Офісу програми ЄС із досліджень та інновацій «Horizon Europe». Робота Офісу «Horizon Europe» в Україні сприятиме формуванню і реалізації нових наукових та інноваційних проєктів у межах програми ЄС із досліджень та інновацій «Horizon Europe», розвитку людського капіталу, поверненню вчених в Україну і подальшій інтеграції України до ЄС та *європейського дослідницького простору* із фокусом на пріоритетах України у сфері *наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності*. У цьому є нагальна необхідність оскільки Україна бере участь як асоційована країна в усіх частинах Рамкової програми ЄС із досліджень та інновацій «Horizon Europe». Це вказує на «розширення участі» України в наукових дослідженнях¹.

Серед програм ЄС для дослідників і країн, у яких вони працюють, найбільшу зацікавленість викликає нова програма «Horizon Europe», що прийшла на зміну рамковій програмі «Horizon 2020». Ця програма передбачає принцип *відкритих конкурсів*, які оголошуються ЄК. Програма «Horizon Europe» – транснаціональна науково-дослідна та інноваційна рамкова програма, яка є найбільшою з подібних програм у світі із загальним бюджетом 95,5 млрд євро. Це на 30% більше, ніж було виділено на попередню програму «Horizon 2020». Крім цього, програма *передбачає нові*, порівняно з попередніми рамковими науково-дослідними програмами ЄС, механізми та інструменти прийняття рішень. Серед них — Європейська інноваційна рада, дослідницькі місії, партнерські проєкти для покращення ландшафту досліджень тощо. Програма розрахована на період 2021–2027 рр., а головною метою є вирішення глобальних проблем і сприяння промисловій модернізації шляхом узгоджених дослідницьких та інноваційних зусиль. У цій програмі, як і в попередній, Україна бере участь як асоційований член, і є сподівання, що проєкти наших вче-

¹ Глібо С. В., Розгон О. В. Відкритий доступ як засіб забезпечення наукових досягнень в інноваційному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 1. С. 252-258. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297072/290011>. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.36>.

них будуть затверджені й отримують фінансування, оскільки робота в консорціумах із західними університетами та лабораторіями дає українським науковцям не лише шанс отримати фінансування для роботи над певними проектами, але й можливість долучитися до розв'язання актуальних завдань сучасності та налагодити партнерські відносини з колегами і науковими колективами з інших країн, що в перспективі дасть можливість представити результати досліджень наших вчених на світовому рівні¹.

Відкритий доступ тепер є обов'язковою вимогою для всіх фінансованих проектів Horizon Europe. Відкрита наука є юридичним зобов'язанням Horizon Europe. Є дві обов'язкові практики в межах Horizon Europe: відкритий доступ до публікацій і відкритий доступ до дослідницьких даних за принципом «наскільки відкрито, настільки закрито, наскільки необхідно». Крім того, є кілька рекомендованих практик, які слід урахувати, коли це доречно².

Уряд України схвалив розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки» від 08.10.2022 р. № 892-р. Упровадження в Україні *відкритої науки* дозволить брати участь у *відкритих європейських інноваційних екосистемах* як для вирішення спільних глобальних викликів, так і для спільної участі в ланцюгу створення доданої вартості у високотехнологічних галузях промисловості Єдиного цифрового ринку. З метою реалізації політики *відкритої науки* в Україні було затверджено Положення про Національний репозитарій академічних текстів від 19.07.2017 р. № 541.

Ще одним напрямом для доступу до сучасних дослідницьких інфраструктур є участь у *Європейських міжурядових та міжнародних дослідницьких організаціях* — EIRO. До них входять 8-м таких організацій: CERN, EMBL, EUROfusion, ESA, ESO, ESRF, European XFEL,

---

¹ Любчик А. М., Огієнко І. В. Деякі аспекти становлення та розвитку дослідницьких інфраструктур та суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 70. С. 466-471. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/06/78.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.76>.

² Open science. European Research Executive Agency. URL: https://rea.ec.europa.eu/open-science_en.

ILL. Україна бере участь як асоційований член у CERN і стала 30-м членом *консорціуму EuroFusion*. Прикладом координації спільних зусиль для участі в EuroFusion став створений на базі ННЦ ХФТІ Український дослідницький центр (Ukrainian Research Unit), що здійснює координацію робіт у 7 українських наукових установах: ННЦ ХФТІ, Інститут ядерних досліджень НАН України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Інститут теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка¹.

У Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 р. зазначається, що суттєве *зниження конкурентоспроможності наукових досліджень* негативно впливає на розвиток національної економіки, а відповідно, і на якість життя її громадян. Причинами цього, зокрема, є: відсутність системної державної політики щодо розвитку дослідницьких інфраструктур; багаторічне недофінансування на підтримку та оновлення матеріально-технічної бази наукових установ і закладів вищої освіти; низька оплата праці науковців; неможливість вчених і молодих правників повною мірою реалізувати свій науковий і професійний потенціал в Україні; міграція науковців за кордон.

Для України необхідним є *підвищення євроінтеграції національних досліджень, упровадження відкритої науки та забезпечення відкритого доступу до наукових даних і публікацій* як пріоритетів для України на сучасному етапі інноваційного розвитку. А Політику про використання ліцензій відкритого доступу як інструмента відкритої науки під час розміщення наукових результатів і науково-технічної інформації в Інтернеті слід адаптувати до можливих для врахування основних положень Directive (EU) 2019/1024².

¹ Інвестиції в дослідницькі та е-інфраструктури. ERA-UA. URL: <https://sites.google.com/view/era-ua/recomendation/rec-for-prior-2/research-infrastructure>.

² Ulnicane I. Broadening aims and building support in science, technology and innovation policy: the case of the European research area. *Journal of Contemporary*

Значимо, що значна частина політики ЄС, роботи в комітетах, а також фінансування були спрямовані на зміцнення дослідницьких інфраструктур, які, таким чином, можна ідентифікувати як категорію, що позначає організаційну сферу, яка, вочевидь, потребує сильної політичної підтримки з боку ЄС і має сильне стратегічне значення для досягнення цілей, викладених у стратегії ERA¹.

Україна має 5-ти річний досвід взаємодії з EGI на технологічному рівні, 40 ресурсних центрів Українського національного Грід (Grid) в наукових організаціях та університетах у різних містах країни. Варто використати цю можливість для забезпечення доступу українських вчених і бізнесу до сучасних Європейських цифрових «інфраструктура як сервіс», «платформа як сервіс», «програмне забезпечення як сервіс» та «дані як сервіс».

Необхідно створювати і розвивати елементи *правової науково-дослідницької інфраструктури*, які дозволять набути насамперед реальні практичні та емпіричні знання. Важливим є питання достатнього *фінансування дослідницьких інфраструктур* і гідної оплати праці науковців і правників задля створення комфортного безпечно-го середовища для проведення досліджень на найвищому рівні².

У жовтні 2024 р. у штаб-квартирі НАТО (м. Брюссель) відбулося перше засідання у форматі Рада України — НАТО Робочої групи з питань співпраці у сфері науки та довкілля. Ключовими темами дискусії стали взаємодія України та Альянсу в межах Програми НАТО

European Research. 2015. Vol. 11 no. 1. P. 31–49. URL: https://www.researchgate.net/publication/273137434_Broadening_Aims_and_Building_Support_in_Science_Technology_and_Innovation_Policy_The_Case_of_the_European_Research_Area. DOI: <https://doi.org/10.30950/jcer.v11i1.631>.

¹ Ryan L. Governance of EU research policy: Charting forms of scientific democracy in the European Research Area. *Science and Public Policy*. 2014. Vol. 42 no. 3. P. 300–314. URL: https://www.researchgate.net/publication/270732007_Governance_of_EU_research_policy_Charting_forms_of_scientific_democracy_in_the_European_Research_Area. DOI: <https://10.1093/scipol/scu047>.

² Лукань М. О. Правова науково-дослідницька інфраструктура в Україні та світі, її вплив на розвиток інновацій. *Право та інновації*. 2024. № 3(47). С. 20-25. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1179>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-3).

«Наука заради миру і безпеки», теперішня *ситуація в науково-дослідницькому середовищі України*: стан, можливості та потреби науково-дослідницької сфери України, пріоритети України у сфері науки та інновацій, заплановані зміни в галузі та плани щодо її відновлення й модернізації у воєнний і післявоєнний періоди, пріоритети України у сфері науки та інновацій, заплановані зміни в галузі та плани щодо її відновлення й модернізації у воєнний і післявоєнний періоди. Україна запропонувала зробити важливий крок, щоб наші наукові організації отримали можливість бути *ініціаторами тематики нових проєктів* спільно з партнерами із країн НАТО. З огляду на досвід, який нині має українська сторона, такі тематики впливатимуть на підвищення стійкості як України, так і країн Північноатлантичного альянсу¹.

Європейський інвестиційний банк і ЄК десятиліттями співпрацювали над розробкою інноваційних рішень фінансування. Від традиційних сфер, таких як інфраструктура, до нових тем, таких як дослідження та інновації або проєкти, спрямовані на боротьбу зі зміною клімату, наші успішні мандати і партнерства по всій Європі забезпечують міцну основу фінансових можливостей².

Політика *згуртованості* (основна інвестиційна політика ЄС) здійснюється через спеціальні фонди:

- Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund (ERDF)) для інвестицій у соціальний та економічний розвиток усіх регіонів і міст ЄС;
- Фонд згуртованості (Cohesion Fund (CF)) для інвестицій у навколишнє середовище і транспорт у менш процвітаючих країнах ЄС;
- Європейський соціальний фонд плюс (European Social Fund Plus (ESF+)) для підтримки робочих місць і створення справедливого та соціально інклюзивного суспільства у країнах ЄС;

¹ Україна й НАТО поглиблюватимуть співпрацю в науково-дослідницькій сфері з метою протидії російській агресії. 2024. МОН. URL: <https://mon.gov.ua/news/ukraina-i-nato-pohlybliuvatymut-spivpratsiu-v-naukovo-doslidnytskii-sferi-z-metoiu-protydii-rosiiskii-ahresii>.

² InnovFin. URL: <https://www.eib.org/en/products/mandates-partnerships/legacy/index.htm>.

– Фонд справедливого переходу (Just Transition Fund (JTF)) для підтримки регіонів, які найбільше постраждали від переходу до кліматичної нейтральності¹.

Європейський фонд стратегічних інвестицій є новою програмою довгострокового фінансування ЄС, спираючись на успіх EFSI².

Протягом останніх років спостерігається невисокий рівень участі України у багатосторонніх проєктах із *досліджень та інновацій*. Хоча інтеграція до ЄС є одним із пріоритетних напрямків зовнішньої політики України, а посилення євроінтеграційних процесів України сприяє формуванню відповідного вектора розвитку у *сфері науки та технологій*, цей розвиток можливий лише за умов міжнародного співробітництва та координації зусиль усіх сторін у багатосторонніх проєктах³.

Україна *не має достатніх навичок у будівництві національних дослідницьких інфраструктур* за найкращими практиками управління та надання сервісів, тому участь у Європейських дослідницьких інфраструктурах є визначальним для здобуття досвіду в їх управлінні та розвитку.

Створення великих дослідницьких інфраструктур на **території України** сприятиме не тільки забезпеченню *провідних позицій України* на світовому дослідницькому просторі, а й, безсумнівно, *інноваційному розвитку України*. У зв'язку з цими цілями досвід ЄС можна використати як для створення і розвитку мережі дослідницьких інфраструктур усередині країни, так і як чинник, що сприяє інтеграції України в *Європейський дослідницький простір*. У зв'язку з цим урахування та адаптація європейського досвіду розвитку наукових інфраструктур і взаємодії наукових колективів для створення

¹ Cohesion policy. The EU's main investment policy. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/investment-policy_en.

² EFSI and its legacy. URL: <https://www.eib.org/en/products/mandates-partnerships/efsi/index.htm>.

³ Rozghon O., Podrez-Riapolova I. Parties of the «Horizon 2020» and «Horizon Europe» programs as participants in the innovation process. *Law and innovative society*. 2022. Vol. 2 no. 19. URL: <https://apir.org.ua/index.php/lais/issue/archive>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-2\(19\)-1](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-2(19)-1).

українських унікальних наукових установок є актуальним управлінським завданням. Однак процес формування адекватного *завдання сталого розвитку наукової інфраструктури в Україні* з урахуванням міжнародного поділу праці вимагає від держави підвищеної уваги до тих вимог, яким вона має відповідати. Українські унікальні наукові установи є частиною світової екосистеми наукових досліджень, і їхнє функціонування неможливе без належного забезпечення міжнародного наукового співробітництва¹.

Поточним завданням *українського експертного співтовариства* має стати вивчення європейського досвіду і формування на його основі пропозицій щодо розвитку вітчизняної наукової інфраструктури. Звісно, перенесення найкращих європейських практик має відбуватися з урахуванням *національних інтересів України*, особливостей внутрішнього регулюючого законодавства, цілей і завдань зовнішньої політики, а плановані результати мають бути інструментом вирішення соціально-економічних завдань розвитку країни. Європейський досвід розбудови мережі дослідницьких інфраструктур засвідчив, що спільне використання такого роду інфраструктури зацікавленими сторонами сьогодні є значущим *чинником проривів у науці та науковій інтеграції*².

Поглиблена інтеграція України до Європейського дослідницького простору дасть змогу використання людського капіталу України для створення *центрів передового досвіду* з використанням ресурсів європейських дослідницьких інфраструктур за допомогою *електронних засобів цифрової технології*. Україна має необхідну кількість висококваліфікованих кадрів ІТ-індустрії високого рівня, а входження їх до європейських дослідницьких інфраструктур дозволить вирішити

¹ Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 14.04.2021 р. № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#Text>

² Любчик А. М. Науково-дослідницька інфраструктура як інструмент наукової інтеграції: деякі аспекти досвіду ЄС для України. *Право та інновації*. 2023. № 4 (44). С. 7-13. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1055/766>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-4\(44\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-4(44)-1).

проблему недостатнього фінансування наукових досліджень. А також стимулюватиме запровадження європейських стандартів і процедур експертної оцінки довготермінових проєктів, які включають дослідницькі інфраструктури, центри передового досвіду, а також процедури оцінювання наукових інституцій.

Отже, *центри передового досвіду*, як правило, використовують існуючі національні чи європейські дослідницькі інфраструктури або технологічні інфраструктури, що можуть формуватися з використанням багатьох дослідницьких інфраструктур. Упроваджуючи національну мережу таких центрів, необхідно створити умови для повноцінної інтеграції до *Європейського дослідницького простору*, використовуючи дослідницькі інфраструктури, покликані стати важливим елементом механізму комерціалізації та трансферу технологій, що дозволить Україні брати участь у відкритих європейських інноваційних екосистемах.

Необхідним є підвищення євроінтеграції національних досліджень, упровадження *відкритої науки та забезпечення відкритого доступу* до наукових даних і публікацій як пріоритетів для України на сучасному етапі інноваційного розвитку. А Політику про використання ліцензій відкритого доступу як *інструмента відкритої науки* під час розміщення наукових результатів і науково-технічної інформації в Інтернеті слід адаптувати до можливих для врахування основних положень Directive (EU) 2019/1024.

Дотримання «відкритості» та «розширення участі» в наукових дослідженнях *означає* свободу відкритого доступу до наукових результатів і науково-технічної інформації в Інтернеті, що *сприяє* розбудові дослідницького та інноваційного потенціалу держави, налагодженню зв'язків, ефективній реалізації науковій продукції з урахуванням цілей Політики Європейського дослідницького простору та Політики про використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення наукових результатів і науково-технічної інформації в Інтернеті щодо режиму відкритого доступу. Допускаємо, що важли-

вим є створення основ правового регулювання *відкритого доступу* в Україні до інформації в Інтернеті¹.

Також варто створювати відкритий доступ до публікацій, дослідницьких даних і матеріалів та *підтримувати дисциплінарні/міждисциплінарні дослідження* для того, щоб дослідники могли шукати й отримувати доступ до даних. Через повномасштабне вторгнення РФ в Україну існує потенційний ризик скорочення фінансування щодо підтримки дисциплінарних/міждисциплінарних досліджень, тому необхідне фінансування, яке буде спрямовано на зміцнення дослідницьких інфраструктур і стимулювання таких досліджень науковців.

---

¹ Глібко С. В. Розгон О. В. Відкритий доступ як засіб забезпечення наукових досягнень в інноваційному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 1. С. 252-258. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297072/290011>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.36>.

9. ОРГАНИ ЄС, ЩО ЗАХИЩАЮТЬ ФІНАНСОВІ ІНТЕРЕСИ ЄС У РАМКОВІЙ ПРОГРАМІ З ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ «ГОРИЗОНТ ЄВРОПА»

Участь у Рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій (надалі – РПЄСДІ) передбачає отримання відповідного фінансування. Із аналізу п. 61 Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (надалі – «Горизонт Європа») виходить, що воно іноді пов'язано з шахрайством, корупцією, будь-якою іншою незаконною діяльністю, що зачіпає фінансові інтереси ЄС, втрачанням, неправильно сплаченими або неналежно використаними коштами тощо¹. І таке бачення є результатом наробок, досвіду з попередніх РПЄСДІ. У той же час ЄС та держави-члени ЄС протистоять шахрайству та будь-якій іншій протизаконній діяльності, що зачіпає фінансові інтереси ЄС. Для підтвердження захисту останнього Європейська комісія зобов'язана скласти про це щорічний звіт (ст. 325 Договір про функціонування ЄС) (надалі – ДФЄС)². Остан-

¹ Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) № 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0695&qid=1727173426437>.

² Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

ній був за 2023 рік¹. Зрозуміло, що для попередження чи уникнення надалі таких явищ необхідно існування та функціонування відповідних органів ЄС. Це може бути Європейський офіс по боротьбі з шахрайством (надалі – ЄОБШ), Європейська прокуратура (надалі – ЄП), Європейська Рахункова Палата (надалі – ЄРП) (п. 61 «Горизонт Європа»)². Кожен з них має відповідну законодавчу базу ЄС. Однак, безпосередня участь у РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа», передбачає наявність відповідних завдань, повноважень тощо, врегульованих на законодавчому рівні ЄС, для досягнення запланованих результатів. Таким чином, актуальним є з'ясування деяких аспектів правової природи зазначених вище органів ЄС у розглядаемому напрямку.

У сьогоденності можна виділити наукові дослідження вчених, пов'язаних із органами ЄС, що захищають фінансові інтереси ЄС. Так, J.F.H. Inghelram розглядає правовий статус ЄОБШ та його взаємодію з ЄП³. Останнє питання є предметом уваги Nadine Kolloczek и Julia Echanove Gonzalez de Anleo⁴. Ángeles Gutiérrez Zarza також здійснює спробу проаналізувати ЄОБШ⁵. Lorena Bachmaier Winter зробила перше комплексне дослідження правової природи ЄП з

¹ 35th Annual Report on the Protection of the European Union's financial interests and the Fight against fraud 2023. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/aa694e53-5466-11ef-acbc-01aa75ed71a1/language-en>.

² Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) № 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0695&qid=1727173426437>.

³ Inghelram J.F.H. Legal and Institutional Aspects of the European Anti-fraud Office (OLAF): An Analysis with a Look Forward to a European Public Prosecutor's Office. 2011. P. 300.

⁴ Echanove Gonzalez de Anleo J., Kolloczek N. The European Anti-Fraud Office and the European Public Prosecutor's Office : A Work in Progress. Eucrium - The European Criminal Law Associations' Forum, 2021. Issue 3. URL: <https://eucrium.eu/articles/the-european-anti-fraud-office-and-the-european-public-prosecutors-office-a-work-in-progress/>. DOI: <https://doi.org/10.30709/eucrium-2021-028>.

⁵ Exchange of Information and Data Protection in Cross-border Criminal Proceedings in Europe / ed. by Á. Gutiérrez Zarza. Berlin, Heidelberg : Springer Berlin Heidelberg, 2015. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-40291-3_5. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-40291-3>

набуттям чинності Директиви (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 05 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами (надалі – Директива (ЄС) 2017/1371) та Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939 від 12 жовтня 2017 року про впровадження посиленої співпраці щодо створення Європейської прокуратури (надалі – Регламент Ради (ЄС) 2017/1939)¹. Деякі питання щодо правового регулювання ЄП можна побачити у наукових працях Dominika Becková², Laura Schmeer³, Fabio Giuffrida⁴, Anabela Miranda Rodrigues, Adán Nieto Martín, María Acale Sánchez та Miguel João Costa⁵. Із останніх досліджень присвячених правовим аспектам ЄРП можна відзначити Paul Stephenson та Maria-Luisa Sánchez-Barrueco⁶.

Проте, такі дослідження охоплюють загальні чи фрагментарні питання щодо правового статусу розглядаємих органів, а вузькоспеціалізовані аспекти діяльності останніх оминаються, в т.ч. «Горизонт Європа».

¹ The European Public Prosecutor's Office / ed. by L. Bachmaier Winter. Cham : Springer International Publishing, 2018. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-93916-2>. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-93916-2>

² Becková D. The European Public Prosecutor's Office: New Actor in EU Criminal Law. *Bratislava Law Review*, 2020. Vol. 4, no. 2. P. 163–172. URL: <https://blr.flaw.uniba.sk/index.php/BLR/article/view/207/164>. DOI: <https://doi.org/10.46282/blr.2020.4.2.207>

³ Schmeer L. The establishment of the European Public Prosecutor's Office: integration with limited supranationalisation? *Journal of European Integration*, 2023. P. 1–25. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07036337.2023.2196069>. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2196069>

⁴ Giuffrida F. The European Public Prosecutor's Office King without kingdom? *CEPS*, 2017. Issue 2017/03. URL: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2017/02/RR2017-03_EPPO.pdf.

⁵ Procuradoria europea e criminalidade económico-financeira / La fiscalía europea ante la delincuencia económica y financier / ed. by Rodrigues A. M. Coimbra: FDUC, 2023. URL: https://www.penal.org/sites/default/files/files/ebook_PE%20compressed.pdf.

⁶ Stephenson P., Sánchez-Barrueco M.-L. The European Court of Auditors. *Handbook on European Union Public Administration* / ed. by Gijis J. Brandsma. Edward Elgar Publishing, 2024. P. 184–202. URL: <https://www.elgaronline.com/edcollchap-0a/book/9781802209013/book-part-9781802209013-20.xml>. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781802209013.00020>.

Європейський офіс по боротьбі з шахрайством. З'явився завдяки Рішенню Комісії 1999/352/EC, ECSC, Євратом від 28 квітня 1999 року про створення Європейського офісу по боротьбі з шахрайством (надалі – Рішення Комісії 1999/352/EC)¹. Сьогодні його правовий статус визначено Регламентом (ЄС, Євратом) № 883/2013 Європейського Парламенту та Ради від 11 вересня 2013 року щодо розслідувань, що проводяться Європейським офісом по боротьбі з шахрайством (OLAF), та про скасування Регламенту (ЄС) № 1073/1999 Європейського Парламенту та Ради та Регламент Ради (Євратом) № 1074/1999 (надалі – Регламент (ЄС, Євратом) № 883/2013)².

Із аналізу цих двох документів вбачається наступне. По-перше, для підвищення ефективності боротьби з шахрайством та іншою незаконною діяльністю, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС, в т.ч. у «Горизонт Європа», було створено ЄОБШ. І така мета була конкретизована у завданнях, закріплених у ст. 2 Рішення Комісії 1999/352/EC: 1) «здійснює повноваження Комісії з проведення зовнішніх адміністративних розслідувань з метою посилення боротьби з шахрайством, корупцією та будь-якою іншою незаконною діяльністю, що шкодить фінансовим інтересам ЄС та Європейського співтовариства з атомної енергії (надалі – Союз), а також інших дій чи діяльності суб'єктів, що порушують положення Союзу», відповідає за проведення внутрішніх адміністративних розслідувань, призначених для боротьби з шахрайством, корупцією та іншою незаконною діяльністю, що шкодить фінансовим інтересам Союзу, розслідує серйозні факти, пов'язані з виконанням професійної діяльності, що можуть становити порушення обов'язків з боку посадових осіб і службовців Співтовариств, які ймовірно можуть призвести до дисциплінарних і, у від-

¹ 1999/352/EC, ECSC, Euratom: Commission Decision of 28 April 1999 establishing the European Anti-fraud Office (OLAF) (notified under document number SEC(1999) 802). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999D0352>.

² Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>.

повідних випадках, кримінальних проваджень або аналогічного порушення зобов'язань членами установ і органів, керівниками органів або працівниками інституцій і органів, які не підпадають під дію Положення про посадових осіб Європейських співтовариств і Умов працевлаштування інших службовців Співтовариств; 2) відповідає за надання Комісією допомоги у сфері боротьби з шахрайством у співпраці з державами-членами, за діяльність з розробки концепції для боротьби з шахрайством, за підготовку законодавчих і нормативних ініціатив Комісії з метою запобігання шахрайству та за всіяку іншу операційну діяльність Комісії щодо боротьби з шахрайством; 3) повинен підтримувати прямий контакт з поліцією та судовими органами та представляти Комісію на службовому рівні на відповідних форумах, у сферах (п. 3 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013, п. 4, ст. 2 Рішення Комісії 1999/352/ЕС)^{1,2}.

На думку автора, вони є загальними, без прив'язки до конкретної сфери, напрямку. Вбачається, що це є позитивним аспектом, бо відсутня необхідність вносити зміни при появі нового напрямку чи сфери, на яку буде поширюватися діяльність ЄОБШ. Однак, чітко окреслені завдання є гарантією визначення переліку функцій для досягнення поставленої мети.

По-друге, відсутня конкретна норма права щодо його підпорядкованості. Проте, «з метою забезпечення незалежності ЄОБШ Комісія повинна прийняти рішення про відповідне делегування повноважень органу, що призначає, Генеральному директору» (п. 48 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)³. Для посилення боротьби з

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>.

² 1999/352/EC, ECSC, Euratom: Commission Decision of 28 April 1999 establishing the European Anti-fraud Office (OLAF) (notified under document number SEC(1999) 802). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999D0352>

³ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European

шахрайством, корупцією та іншою незаконною діяльністю, що негативно впливає на фінансові інтереси Союзу, ЄОБШ здійснює слідчі повноваження, покладені на Комісію на підставі відповідних актів Союзу та угод про співпрацю та взаємну допомогу, укладеними Союзом із третіми країнами та міжнародними організаціями. Даний орган «здійснює повноваження, покладені на Комісію Регламентом (Євратом, ЄС) № 2185/96, щодо проведення виїзних перевірок та інспектувань у державах-членах і, згідно з угодами про співпрацю і взаємну допомогу та згідно з будь-яким іншим чинним правовим інструментом, у третіх країнах та в приміщеннях міжнародних організацій. У рамках своєї слідчої функції ЄОБШ проводить перевірки та інспектування, передбачені у п. 1 ст. 9 Регламенту (ЄС, Євратом) № 2988/95, та у галузевих правилах, зазначених у п. 2 ст. 9 цього Регламенту, в державах-членах та, згідно з угодами про співпрацю та взаємну допомогу та згідно з будь-яким іншим чинним правовим інструментом, у третіх країнах та в приміщеннях міжнародних організацій... Штатний розклад ЄОБШ додається до штатного розкладу Комісії. Штатний розклад Комісії повинен включати секретаріат Наглядового комітету» (п. 1 ст. 1, п. 1 ст. 3, абз. 2 ст. 18 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹. Із аналізу наведеного вище та ст. 2 Рішення Комісії 1999/352/ЄС можна встановити, що Європейська комісія делегувала частину своїх повноважень такому органу^{2,3}. Відповідно, це

Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² 1999/352/ЄС, ECSC, Euratom: Commission Decision of 28 April 1999 establishing the European Anti-fraud Office (OLAF) (notified under document number SEC(1999) 802). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999D0352>

³ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

передбачає звітування, взаємодію між ними щодо діяльності ЄОБШ. І виходячи зі змісту ст. 16 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013, на думку автора, останнє закріплено у вигляді обміну думками між Європейським Парламентом, Радою, Європейською комісією, Наглядним комітетом ЄОБШ з Генеральним директором ЄОБШ¹. Таким чином, хоча підпорядкованість для розглядаемого органу і не закріплена у цих двох документах, але вона є у новому вигляді – це «обмін думками». Вважаємо, що така практика є сучасним баченням.

По-третє, існує незалежність ЄОБШ у виконанні своїх функцій згідно наступного: 1) «...повина здійснювати свої слідчі повноваження повністю незалежно» (п. 4 Рішення Комісії 1999/352/ЄС)²; 2) «незалежність директора ЄОБШ і роль Наглядного комітету, передбачені цим Рішенням, а також Регламентами ЄС і Євратома щодо розслідувань, що їх проводить ЄОБШ, призначені забезпечувати належне проведення розслідувань, не перешкоджаючи іншим завданням ЄОБШ, які є прерогативою Комісії, зокрема з питань законодавства» (п. 5 Рішення Комісії 1999/352/ЄС)³; 3) «повинна здійснювати повноваження з проведення розслідування, зазначені в п. 1 ст. 2 Рішення Комісії 1999/352/ЄС, абсолютно незалежно. В процесі здійснення цих повноважень Генеральний директор ЄОБШ не повинен ні звертатися за інструкціями, ні приймати інструкції від Комісії, всіякого уряду або іншої інституції чи органу» (ст. 3 Рішення Комісії 1999/352/ЄС)⁴; 4) «для забезпечення незалежності ЄОБШ у виконанні завдань, покладених на нього Регламентом (ЄС, Євратом) № 883/2013, його Генеральний

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² 1999/352/ЄС, ECSC, Euratom: Commission Decision of 28 April 1999 establishing the European Anti-fraud Office (OLAF) (notified under document number SEC(1999) 802). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999D0352>

³ Там само.

⁴ Там само.

директор повинен мати можливість розпочати розслідування за власною ініціативою. Якщо ЄОБШ проводить розслідування, відповідні установи, органи, офіси чи агентства не повинні проводити розслідування тих самих фактів паралельно, якщо інше не погоджено з ЄОБШ» (п. 17 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹; 5) «розслідування повинні проводитися під керівництвом Генерального директора, повністю незалежно від установ, органів, офісів і агентств, а також від Наглядового комітету. З цією метою Генеральний директор повинен мати можливість прийняти керівні принципи щодо процедур розслідування для персоналу ЄОБШ. Ці вказівки повинні надавати практичні рекомендації для персоналу ЄОБШ щодо проведення розслідувань і процесуальних гарантій та прав зацікавлених осіб або свідків, а також детальну інформацію щодо внутрішніх консультативних і контрольних процедур, яких необхідно дотримуватися, включаючи перевірку законності. З метою забезпечення більшої прозорості щодо проведення розслідувань ці вказівки мають бути доступними для громадськості на веб-сайті ЄОБШ. Такі керівні принципи не повинні створювати або змінювати будь-які права чи зобов'язання, що випливають із цього Регламенту» (п. 18 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)²; 6) «відповідно до Положення про персонал, співробітники ЄОБШ повинні виконувати свої слідчі завдання повністю незалежно та уникати конфлікту інтересів. Співробітники ЄОБШ повинні негайно повідомити Генерального директора, якщо розслідування стосується питання, в якому вони мають всілякий особистий інтерес, наприклад, щоб зашкодити або вважатися таким, що порушує їх незалежність, зокрема, якщо вони брали або будуть брати участь в іншій якості у справі, що розслі-

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² Там само.

дується» (п. 20 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹; 7) «управління має бути незалежним у виконанні своїх функцій. Для зміцнення такої незалежності ЄОБШ повинен підлягати регулярному моніторингу щодо своїх розслідувальних функцій Наглядним комітетом, до складу якого входять зовнішні незалежні особи, які мають високу кваліфікацію в сферах діяльності ЄОБШ. Наглядний комітет не повинен втручатися в проведення поточних розслідувань. Його обов'язки повинні також включати допомогу Генеральному директору у виконанні його обов'язків» (п. 37 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)²; 8) «цей Регламент жодним чином не применшує повноважень і обов'язків держав-членів щодо вжиття заходів для боротьби з шахрайством, корупцією та будь-якою іншою незаконною діяльністю, яка зачіпає фінансові інтереси Союзу. Доручення незалежному ЄОБШ виконання зовнішніх адміністративних розслідувань у цій сфері, відповідно, повністю відповідає принципу субсидіарності, викладеному в ст. 5 Договору про ЄС. Згідно з принципом пропорційності, викладеним у ст. 5 Договору про ЄС, цей Регламент не виходить за межі необхідного для посилення боротьби з шахрайством, корупцією та будь-якою іншою незаконною діяльністю, яка зачіпає фінансові інтереси Союзу» (п. 49 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)³.

Із їх аналізу вбачається, що вони потребують переосмислення та переформулювання. Обумовлено це наступним. Майже всі статті Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013 містять зазначену вище незалежність. Проте, «наглядний комітет ЄОБШ повинен регулярно контролювати виконання ЄОБШ своєї слідчої функції з метою зміцнення його незалежності в належному виконанні повноважень, наданих йому даним Регламентом... Наглядний комітет надсилає Ге-

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² Там само.

³ Там само.

неральному директору висновки, включаючи, у відповідних випадках, рекомендації щодо, серед іншого, ресурсів, необхідних для виконання слідчої функції ЄОБШ, пріоритетів розслідування ЄОБШ та тривалості розслідувань. Ці висновки можуть бути надані за власною ініціативою, на запит Генерального директора або на запит установи, органу, офісу чи агентства, однак не втручаючись у проведення поточних розслідувань... У належним чином обґрунтованих ситуаціях Наглядний комітет може попросити ЄОБШ надати додаткову інформацію про розслідування, включаючи звіти та рекомендації щодо закритих розслідувань, однак не втручаючись у проведення поточних розслідувань... Такий комітет ухвалює щонайменше один звіт про свою діяльність на рік, охоплюючи, зокрема, оцінку незалежності ЄОБШ, застосування процедурних гарантій і тривалість розслідувань. Ці звіти надсилаються до Європейського Парламенту, Ради, Європейської комісії та Рахункової палати» (пункти 1, 9 ст. 15 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹.

Правовий статус Наглядного комітету врегульовано ст.ст. 15, 18 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013, тобто тим самим нормативно-правовим актом ЄС, що й ЄОБШ. Він є незалежним, бо складається з п'яти незалежних членів, які мають досвід роботи на вищих посадах у суді чи слідчих органах або подібних функцій, пов'язаних зі сферами діяльності ЄОБШ. Останні призначаються за спільною згодою Європейського Парламенту, Ради та Європейської комісії. До штатного розкладу Європейської комісії додається штатний розклад ЄОБШ, включаючи секретаріат Наглядного комітету (пункти 2, 6 ст. 15, ст. 18 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)². Вбачається, що Європейська комісія створила один орган без назви з однією законодавчою базою ЄС, що був поділений на дві

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² Там само

складові – ЄОБШ та Наглядовий комітет. І останній постійно контролює та звітує щодо виконання ЄОБШ своїх функцій. На думку автора, це є позитивною рисою, бо кожен з них намагається показати у звітах результати своєї роботи, вказуючи про дотримання законодавства ЄС.

Члени такого комітету отримують добові та відшкодування витрат, понесених ними під час виконання своїх обов'язків. Загальні асигнування для ЄОБШ, в тому числі для Наглядового комітету та його секретаріату, повинні бути введені в окрему бюджетну лінію в розділі загального бюджету ЄС, що стосується Європейської комісії (пункти 2, 6 ст. 15, ст. 18 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹. Вбачається, що раціональне фінансування ЄОБШ повинно бути не у вигляді конкретної суми, а у чітко визначеному відсотковому вираженні, що залежить від результатів роботи, тобто виявленої та доведеної суми у шахрайстві, корупції та будь-якою іншою незаконної діяльності, яка зачіпає фінансові інтереси ЄС, в т.ч. «Горизонт Європа». Фінансування Наглядового комітету також необхідно переосмислити, на думку автора, бо більш ефективним буде закріплення на законодавчому рівні винагороду у чітко визначеному відсотковому вираженні, що буде залежати від виявлених порушень даним комітетом, які вплинули на незалежність ЄОБШ, застосування процедурних гарантій і тривалість розслідувань.

Із аналізу річних звітів Наглядового комітету ЄОБШ з вересня 2001 року і до сьогодні² можна виділити загальні проблеми, що повторюються майже кожного року: тривалість розслідувань більше 12 місяців, скарги до ЄОБШ щодо розслідувань, процедури розслідування. І до 2021 року можна побачити обґрунтовані відповіді ЄОБШ на деякі висновки Наглядового комітету ЄОБШ, то по-

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² Opinions and reports. URL: https://supervisory-committee-olaf.europa.eu/supervisory-committee-olaf/opinions-and-reports_en

тім така практика припиняється¹. На думку автора, це обумовлено зміною викладення змісту матеріалу у таких звітах на більш позитивний. Навіть існуючі довготривалі проблеми представлені незначним недоліком, який не заважає суттєво функціонувати ЄОБШ ефективно.

Враховуючи все вище зазначене, можна констатувати наступне. Спостерігається постійний нагляд даним комітетом за аналізуемим органом з можливістю впливати на його безпосередню діяльність. І прописана на законодавчому рівні ЄС незалежність ЄОБШ у виконанні своїх функцій, на думку автора, є номінальною.

По-четверте, «ЄОБШ має повноваження проводити адміністративні розслідування, у тому числі на місці, вибіркові перевірки та інспекції з метою встановлення того, чи мало місце шахрайство, корупція чи будь-яка інша незаконна діяльність, що зачіпає фінансові інтереси ЄС» (абз.2 п. 61 «Горизонт Європа»)². Тут присутня дослідницька та інноваційна діяльність, під якою слід розуміти «діяльність, яка в основному складається з діяльності, спрямованої на отримання нових знань або вивчення можливостей впровадження нової або вдосконаленої технології, продукту, процесу, послуги чи рішення. Це може включати фундаментальні та прикладні дослідження, розробку та інтеграцію технологій, тестування, демонстрацію та валідацію на маломасштабному прототипі в лабораторії чи змодельованому середовищі» (п. 32 ст. 2 «Горизонт Європа»)³. Вважаємо, що у Регламенті (ЄС, Євратом) № 883/2013 повинні бути відповідні норми права щодо РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа», бо такий напрямок є несхожим на інші. Однак, вони відсутні. Є лише одноразова згадка у наступному вигляді: «грантова угода чи рішення

¹ OLAF's comments. URL: https://supervisory-committee-olaf.europa.eu/supervisory-committee-olaf/olafs-comments_en

² Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) № 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0695&qid=1727173426437>.

³ Там само

ня або контракт щодо фінансування» (п. 2 ст. 3 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹.

У п. 61 «Горизонт Європа» містяться деякі регламенти (наприклад, Регламент (ЄС, Євратом) 2018/1046 Європейського Парламенту та Ради від 18 липня 2018 року про фінансові правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу, внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1296/2013, (ЄС) № 1301/ 2013, (ЄС) № 1303/2013, (ЄС) № 1304/2013, (ЄС) № 1309/2013, (ЄС) № 1316/2013, (ЄС) № 223/2014, (ЄС) № 283/2014, та Рішення № 541/2014/ЄС та про скасування Регламенту (ЄС, Євратом) № 966/2012 (дата закінчення дії: 29 вересня 2024 року), Регламент (ЄС, Євратом) № 883/2013, Регламент Ради (ЄС, Євратом) № 2988/95 від 18 грудня 1995 року про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств, Регламент Ради (Євратом, ЄС) № 2185/96 від 11 листопада 1996 року щодо перевірок та інспекцій на місцях, які здійснюються Комісією з метою захисту фінансових інтересів Європейських Співтовариств від шахрайства та інших порушень (надалі - Регламент Ради (Євратом, ЄС) № 2185/96), Регламент Ради (ЄС) 2017/1939), що спрямовані на захист фінансових інтересів ЄС². У п. 2 ст. 3 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013, де зазначена «грантова угода чи рішення або контракт щодо фінансування», також є вказівка на регламент: «ЄОБШ може, відповідно до положень та процедури, встановлених Регламентом (Євратом, ЄС) № 2185/96, проводити перевірки та інспекції суб'єктів господарювання на місці» (п. 2 ст. 3 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)³. Проте, із аналізу цих

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) № 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0695&qid=1727173426437>.

³ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-

нормативно-правових актів ЄС можна стверджувати, що вони не пов'язані на пряму з РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа», дослідницькою та інноваційною діяльністю, а застосовуються ЄОБШ для всіх напрямків перевірок та інспекцій з метою захисту фінансових інтересів ЄС від шахрайства та інших порушень.

У звітах ЄОБШ за 2016-2023 р.р. щодо перевірки фінансування дослідницької та інноваційної діяльності, участі в РПЄСДІ, Erasmus+ тощо наведені поодинокі випадки виявлення шахрайства (наприклад, у 2016 р. – субсидії на працевлаштування¹, 2017 р. – відрядження дослідників та створення дослідницькими центрами регіональних відділень для участі у регіональних проектах², 2018-2019 р. – подвійне фінансування наукових проектів³, 2020 р. – не виконання координатором проекту своїх фінансових зобов'язань та нецільове використання коштів ЄС, що були збільшені вдвічі завдяки свідомому декларуванню максимальної тривалості робочого часу працівників, ніж передбачено у правилах для кожного проекту⁴, 2022 р. – порушення зобов'язань щодо стипендії⁵, 2023 р. – нецільовий розподіл коштів для шкіл, завищення цін при закупівлі техніки в численних проектах ЄС та компанії, які реалізують проекти, фінансовані Рамковою програмою ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (надалі -

---

Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

¹ The OLAF report 2016. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/771f9db9-09e8-4d9e-b6e5-73f6146d6b8d_en?filename=olaf_report_2016_en.pdf

² The OLAF report 2017. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/f07a4095-3c47-405b-b6b0-0f9ba8e90c26_en?filename=olaf_report_2017_en.pdf

³ The OLAF report 2018. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/870a6807-4ffc-4527-8016-e918c5884d8e_en?filename=olaf_report_2018_en.pdf; The OLAF report 2019. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/11905bef-e114-4264-a131-0ef06e0211d5_en?filename=olaf_report_2019_en.pdf

⁴ The OLAF report 2020. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/73e011db-693b-4b87-9e8a-5858cc3c3c2d_en?filename=olaf_report_2020_en.pdf

⁵ The OLAF report 2022. URL: https://ec.europa.eu/olaf-report/2022/investigative-activities/protecting-eu-funds/education_en.html

«Горизонт 2020»), не мали спроможності виконувати призначені їм проекти ЄС¹.

Вважаємо, що наведені правопорушення можна відстежити одразу, бо є електронні реєстри, звітність тощо, а не через деякий час. Представляється, що наведена інформація у таких звітах щодо фінансових інтересів у РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа», може бути не повністю відображена чи не враховувати особливості такого напрямку, бо відсутнє законодавство ЄС, яке застосовується саме тут. На думку автора, необхідно прийняти спеціальні нормативно-правові акти ЄС, які враховують специфіку РПЄСДІ, дослідницької та інноваційної діяльності, для виконання своїх функцій розглядаємим органом згідно «Горизонт Європа». Зазначені вище загальні регламенти ЄС можуть бути основою для розробки останніх чи додатковим законодавством ЄС під час перевірок, інспекцій ЄОБШ фінансового аспекту в РПЄСДІ, дослідницькій та інноваційній діяльності.

По-п'яте, звіти ЄОБШ про розслідування та заходи, що необхідно вжити після розслідування (ст. 11 Регламенту (ЄС, Євратом) № 883/2013)². Із аналізу цієї статті можна встановити, що складений звіт після розслідування містить усю необхідну інформацію про нього: правова основа розслідування, процесуальні кроки, встановлені факти та їх попередня кваліфікація за законодавством, оцінений фінансовий вплив встановлених фактів, дотримання процесуальних гарантій та висновки слідства. Звіт супроводжується рекомендаціями: дисциплінарні, адміністративні, фінансові та судові (п. 1 ст. 11 Регла-

¹ The OLAF report 2023. International Investigations. URL: https://ec.europa.eu/olaf-report/2023/investigative-activities/protecting-eu-funds/international-investigations_en.html; The OLAF report 2023. Investigations in EU Member States. URL: https://ec.europa.eu/olaf-report/2023/investigative-activities/protecting-eu-funds/investigations-in-eu-member-states_en.html#research-horizon

² Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

менту (ЄС, Євратом) № 883/2013)¹. Однак, такі звіти не є обов'язковими до виконання, а носять інформаційний характер для компетентних органів відповідних держав-членів ЄС. Наприклад, шахрайство з фінансуванням ЄС у Республіці Польщі². Вбачається, що така практика не є допустимою. Норма права повинна бути переглянута наступним чином: обов'язкове виконання висновків ЄОБШ у вказані строки, а рекомендації щодо розглядаємого звіту повинні перейти у статус висновків з обов'язковим виконанням. Таке бачення автора обумовлено тим, що висновки та рекомендації до звіту не завжди виконуються за різних причин. У сьогоденності діяльність та результати даного органу можна фактично побачити у статистичних даних, які наведені за країнами чи органами щодо рекомендацій до звіту³. На наш погляд, така інформація є загальною, і, відповідно, не надає можливості проаналізувати за досліджуваним напрямком.

По-шосте, оцінка Європейською Рахунковою Палатою діяльності ЄОБШ. Така оцінка представлена у відповідних звітах. Однак, лише у 2019 році був відповідний звіт, в якому аналізувався виключно розглядаємий орган. В останньому представлені як позитивні аспекти (наприклад, відповідає за збір і компіляцію статистики та інформації про шахрайство у витратах ЄС; має власну систему управління справами, що надає інформацію про закриті та поточні розслідування шахрайства, корупції та серйозні порушення, пов'язанні з коштами ЄС), так і негативні (наприклад, відсутнє розуміння щодо масштабів, характеру та причин шахрайства; профілактиці шахрайства приділено недостатньо уваги; адміністративні розслідування ЄОБШ при-

¹ Regulation (EU, Euratom) № 883/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 September 2013 concerning investigations conducted by the European Anti-Fraud Office (OLAF) and repealing Regulation (EC) № 1073/1999 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (Euratom) № 1074/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0883>

² Szczygieł K. EU funding fraud in Poland we know little about. URL: <https://vsquare.org/eu-funding-fraud-in-poland-we-know-little-about/>.

³ The OLAF report 2023. Impact of OLAF's investigations. URL: https://ec.europa.eu/olaf-report/2023/impact-of-investigations/impact-of-investigations_en.html#financial;Investigations. OLAF in figures. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/investigations/olaf-figures_en.

звели до кримінального провадження менш ніж у половині випадків і повернення менше третини коштів, відсутня інформація щодо РПЄСДІ в площині захисту фінансових інтересів ЄС)¹. Наступні звіти у 2019 році, 2022 році, 2024 році не були напряму пов'язані з досліджуваним органом, а лише аналізували діяльність та результативність останнього з іншими органами у певних сферах, окрім РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа». В них також були виявлені недоліки щодо діяльності та результативності ЄОБШ (наприклад, відсутня спеціальна політика щодо боротьби з шахрайством та система управління справами, яка здатна забезпечити огляд поточних і закритих справ; вдосконалили заходи із запобігання шахрайству, але не досягли значного прогресу щодо його виявлення; більш ефективно використовувати дані і цифрові інструменти для захисту бюджету ЄС)².

Отже, проаналізований орган, який уповноважений захищати фінансові інтереси ЄС у «Горизонт Європа», знаходиться на етапі вдосконалення. Такий висновок сформувався завдяки появі нових сфер, де проводяться розслідування щодо наявності шахрайства (наприклад, РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа»), але для них ще відсутнє спеціальне законодавство ЄС. Також вплинуло наявність органів, які здійснюють нагляд та контроль за діяльністю та результативністю ЄОБШ та наводять загальну інформацію у звітах. Уявляється, що необхідно представляти звіти за конкретними напрямками, в т.ч. виділяти РПЄСДІ та «Горизонт Європа», для виявлення позитивних та негативних аспектів у функціонування досліджуваного органу.

¹ Special Report 01/2019 «Fighting fraud in EU spending: action needed». URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_01/SR_FRAUD_RISKS_EN.pdf.

² Special Report 06/2019 «Tackling fraud in EU cohesion spending: managing authorities need to strengthen detection, response and coordination». URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_06/SR_FRAUD_COHESION_EN.pdf; Special Report 11/2022 «Protecting the EU budget – Better use of blacklisting needed». URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_11/SR_Blacklisting_economic_operators_EN.pdf; Special Report 07/2024 «The Commission's systems for recovering irregular EU expenditure – Potential to recover more and faster». URL: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2024-07/SR-2024-07_EN.pdf.

Європейська Рахункова Палата. Її правова природа врегульовано ст.ст. 285-287 ДФЄС¹ та Правилами процедури Рахункової палати Європейського Союзу². Отже, вона має іншу законодавчу базу ЄС стосовно документів на відміну від ЄОБШ та ЄП. На наш погляд, це обумовлено її статусом, бо є однією з інституцій ЄС (п. 1 ст. 13 Договору про ЄС)³.

Зрозуміло, що такий орган створений для захисту фінансових інтересів ЄС в різних аспектах. Однак, є питання щодо його спроможності це робити у «Горизонт Європа», враховуючи особливості останнього. Проаналізуємо для цього деякі моменти.

Першим буде незалежність ЄРП. Із аналізу ст.ст. 285-287 ДФЄС вбачається спочатку її повна незалежність, але така незалежність є частковою або умовною, на погляд автора. Самі вказані статті у ДФЄС не містять характеристики щодо такої незалежності⁴. Така думка обумовлена наступним: 1) члени ЄРП «є цілком незалежними у виконанні своїх обов'язків в загальних інтересах ЄС» (абз. 2 ст. 285 ДФЄС)⁵; 2) «під час виконання обов'язків члени ЄРП не звертаються

¹ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

² Rules of Procedure of the Court of Auditors of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010Q0423%2801%29&qid=1616770536578>.

³ Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>.

⁴ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

⁵ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

за вказівками та не приймають їх від будь-якого уряду або будь-якого іншого органу», а також утримуються від будь-яких дій, несумісних з їхніми обов'язками (п. 3 ст. 286 ДФЄС)¹; 3) «члени ЄРП під час перебування на посаді не можуть займатися всілякою професійною діяльністю, оплачуваною або неоплачуваною» (п. 4 ст. 286 ДФЄС)²; 4) ЄРП «надає Європейському Парламенту та Раді висновок про достовірність звітності та правомірність, правильність всіх транзакцій, що є основою звітності, і який публікується в Офіційному віснику Європейського Союзу», а також звітує окремо по кожному випадку невідповідності (абз. 2 п. 1, 2 ст. 287 ДФЄС)³; 5) «ЄРП складає річний звіт після завершення кожного фінансового року, що направляється до інших установ ЄС та публікується в Офіційному віснику Європейського Союзу разом із відповідями цих установ на зауваження такої інституції ЄС» (п. 4 ст. 287 ДФЄС)⁴; 6) Рада та Європейський Парламент по черзі перевіряють річний звіт ЄРП разом з відповідями установ, що перевірялися на зауваження останньої, та важливі спеціальні звіти ЄРП (п. 1 ст. 319 ДФЄС)⁵; 7) ЄРП фінансується із загального бюджету ЄС (ст. 46 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509 Європейського Парламенту та Ради від 23 вересня 2024 року про фінансові правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу; розділ 5 «Європейська Рахункова Палата» Загального бюджету ЄС)⁶.

Із наведеного вище вбачається, що основною перепорою до повної незалежності розглядаємої інституції ЄС є її фінансування із загаль-

¹ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Regulation (EU, Euratom) 2024/2509 of the European Parliament and of the Council of 23 September 2024 on the financial rules applicable to the general budget of the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32024R2509>; General budget of the EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/budget/www/index-en.htm>.

ного бюджету ЄС та перевірка її річного звіту. На думку автора, пропонування іншого варіанту фінансування не є логічним та доцільним, бо є декілька аспектів: одна із інституцій ЄС та проведення аудиту, а не пошук помилок. А щодо вказаної перевірки, то логічним і більш правильним є заміна на дискусію, розгляд, обговорення.

Також слід додати щодо її підпорядкованості. Із аналізу п. 4 ст. 287 ДФЄС при врахуванні напрямку дослідження, на наш погляд, чітка відповідь відсутня. Так, з однієї сторони, річний звіт ЄРП направляється до інших установ ЄС та публікується в Офіційному віснику Європейського Союзу, а з іншої сторони, розглядаєми орган допомагає Європейському Парламенту та Раді виконувати їхні повноваження щодо контролю за виконанням бюджету (п. 4 ст. 287 ДФЄС)¹. Уявляється, що існуючий процес публікації річного звіту ЄРП дозволяє стверджувати про відсутність безпосередньої підпорядкованості. Однак, закріплення в п. 4 ст. 287 ДФЄС наступного: «...виконувати їхні повноваження щодо контролю за виконанням бюджету» потребує переосмислення та правлення, на думку автора. Аргументом до таких змін є поява п. 61 «Горизонт Європа», хоча «Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою після проведення консультацій з ЄРП, ухвалюють необхідні заходи у сферах запобігання та боротьби проти шахрайства, що зачіпає фінансові інтереси ЄС, з метою надання ефективного та рівноцінного захисту у державах-членах ЄС та в усіх установах, органах, службах та агенціях ЄС» (п. 4 ст. 326 ДФЄС)². Представляється, що зазначена консультація з ЄРП дозволяє стверджувати про відсутність підпорядкування ЄРП Європейському Парламенті та Раді у сферах запобігання та боротьби проти шахрайства, що зачіпає фінансові інтереси ЄС. Аналізуєми напрямок щодо «Горизонт Європа», на

¹ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

² Там само.

думку автора, відрізняється від інших напрямків, бо є дослідницька та інноваційна діяльність, творчий процес і, відповідно, об'єкт права інтелектуальної власності, а також фінансування. Таким чином, виникла ситуація, де відсутня чітка відповідь щодо підпорядкованості ЄРП у досліджуваному напрямку.

Наступним моментом є вимоги до члена ЄРП передбачені у п. 1 ст. 286 ДФЄС: «добираються з-поміж осіб, що належать або належали у своїх відповідних державах до органів зовнішнього аудиту або мають спеціальну кваліфікацію для таких посад. Їхня незалежність має бути поза сумнівом»¹. Із аналізу можна встановити деякі аспекти, що потребують уточнення чи перегляду. Наприклад, 1) обирають серед осіб, у яких є відповідний досвід, але не зазначили який він повинен бути. Представляється, що з'являється можливість для обрання всілякої особи, навіть яка належала чи належить у своїх відповідних державах до органів зовнішнього аудиту до одного року. Така ситуація є неприпустимою. Отже, необхідно додати уточнення.

Напрямок дослідження є захист фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа». На перший погляд здається, що необхідно мати досвід в цьому напрямку майбутньому члену ЄРП. Однак, така думка є хибною. Пов'язано це з тим, що аудит проводить такий орган в різних сферах (наприклад, конкуренція, державні закупівлі в ЄС, промислова політика ЄС щодо відновлюваного водню, офшорна відновлювана енергетика в ЄС). І знати особливості, специфіку кожної із них або мати досвід бажано, але відсутня можливість, бо з'являються нові сфери (наприклад, інвестиції у штучний інтелект, оцифрування європейської промисловості, інвестування в екологічний перехід, органічне сільське господарство в ЄС); 2) відсутнє пояснення або посилання на відповідний документ ЄС щодо спеціальної кваліфікації для таких посад. Вбачається, що це надає можливість тлумачити

¹ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

чи розуміти на власний розсуд поняття «спеціальна кваліфікація для таких посад» всіма задіяними особами, а також може стати причиною для оскарження результатів щодо переліку обраних осіб у члени ЄРП; 3) «їхня незалежність має бути поза сумнівом». Вважаємо таку вимогу актуальною для майбутнього члена ЄРП, але відсутнє пояснення чи визначення щодо останнього або посилення на відповідний документ у законодавстві ЄС. На думку автора, можна встановити певний перелік підтверджуючих документів.

Перед ЄРП поставлені певні завдання, що є притаманним для всього органу. Вони передбачені у ст. 287 ДФЄС згідно інформації з сайту ЄРП¹. Із аналізу даної статті, на думку автора, формується єдиний висновок про те, що там зазначені виключно загальні повноваження, загальні функції, але не завдання. Однак, ЄРП, знаходячись в особливому правовому статусі та враховуючи сучасні тренди, вимоги щодо аудиту, вирішила дане питання більш сучасно, на наш погляд. Так, з 2009 року даний орган приймає документ «Стратегія аудиту» на різні періоди². Зараз є чинним Стратегія Європейської Рахункової палати на 2021-2025 р.р. (надалі – Стратегія). В ній містяться цінності, місія, бачення та стратегічні цілі: 1) «покращення механізмів підзвітності, прозорості та аудиту в усіх видах діяльності ЄС»; 2) «орієнтація наших аудитів на сфери та теми, де ми можемо додати найбільшу цінність»; 3) «надання надійної аудиторської впевненості в складному та мінливому середовищі»³.

До кожної такої цілі є пояснення у Стратегії. В площині даного дослідження щодо тематичних напрямків аудиту слід розглянути пояснення до другої стратегічної цілі. В даному документі вказані наступні «сфери: 1) економічна конкурентоспроможність Союзу; 2) стійкість до загроз безпеці Союзу та повага до європейських цінностей (свободи, демократії та верховенства права); 3) зміна клімату,

¹ European Court of Auditors. Legal framework. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/legal-framework>.

² European Court of Auditors. Strategy. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/strategy>.

³ The 2021-25 strategy of the European Court of Auditors. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/STRATEGY2021-2025/STRATEGY2021-2025_EN.pdf.

навколишнє середовище та природні ресурси; 4) фіскальна політика та державні фінанси в Союзі; 5) ЄС наступного покоління; 6) стійкість та цінності ЄС; 7) боротьба з шахрайством щодо бюджету ЄС на всіх рівнях та програм, які фінансуються ЄС»¹.

Отже, захист фінансових інтересів ЄС від шахрайства залишається одним із актуальних напрямків аудиту. Вважаємо, що така сфера аудиту потребує переосмислення та корегування, бо програми, що фінансуються ЄС, є різними (наприклад, «Управління стихійними лихами та кризами», «Горизонт Європа», «Штучний інтелект в ЄС», «Загальна сільськогосподарська політика», «Інфраструктура для зарядки електромобілів»)². Із наведеного, на думку автора, можна виділити дві групи програм за кінцевим результатом, які отримують фінансування ЄС, - передбачає появу об'єкта права інтелектуальної власності, бо пов'язанні з дослідницькою та інноваційною діяльністю, та відсутність такого. Загальні повноваження та загальні функції ЄРП у ст. 287 ДФЄС спрямовані на фінансовий аспект без врахування останнього³. У ст. 325 ДФЄС передбачена боротьба з шахрайством, але вона також спрямована виключно на фінансовий аспект, на думку автора.⁴

«Аудит здійснюється на основі облікової документації» (п. 3 ст. 287 ДФЄС)⁵. У посібнику Європейської Рахункової палати по методології⁶ встановлено, що її методологія побудована на IFAC, INTOSAI з адаптацією до конкретного контексту ЄС, а також розміщена на сайті

¹ The 2021-25 strategy of the European Court of Auditors. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/STRATEGY2021-2025/STRATEGY2021-2025_EN.pdf.

² European Court of Auditors. Research and innovation. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/research-innovation>.

³ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ European Court of Auditors. Guide to Our Methodology. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/ECA_methodology_guide/ECA_methodology_guide-EN.pdf.

AWARE¹. Виходячи з аналізу наведеної вище інформації автор доходить до висновку про відсутність їх прив'язки до розглядаємої проблематики, тобто «Горизонт Європа».

У літку 2024 року Європейська Комісія опублікувала документ «Орієнтовна програма аудиту», що є керівництвом для фінансового аудиту грантів ЄС. В ньому зазначено, що «базується на корпоративній Типовій угоді про надання гранту ЄС, яка використовується для всіх програм ЄС в межах фінансової структури ЄС на 2021-2027 роки, й описує контекст, цілі та стандартні процедури для забезпечення відповідності витрат проекту. Це лише посібник. Його метою є визначення загальних принципів і стандартів. Фактичні аудити базуватимуться на контрольних списках аудиту, методах вибірки адаптовані до кожної програми та аудиту і можуть відрізнятися залежно від таких факторів: тип програми фінансування, тип зацікавлених сторін, складність, тип гранту, тип діяльності, специфічні фактори ризику тощо»². Із аналізу такого документа, на наш погляд, можна сформулювати декілька висновків: 1) виданий у 2024 році для програм, які отримують фінансування ЄС з 2021 року, тобто при виявленні, наприклад, шахрайства у 2022 році чи раніше у певному гранту існує ймовірність складності притягнення до юридичної відповідальності. Така думка пов'язана, наприклад, з відсутністю бенефіціарів тощо; 2) є притаманним для всіх грантів, тобто не враховується специфіка, тип останнього, хоча «фактичні аудити базуватимуться на контрольних списках аудиту, методах вибірки адаптовані до кожної програми та аудиту і можуть відрізнятися залежно від типу гранту»³; 3) зазначені міжнародні стандарти аудиту у даному посібнику: МСА 230 «Аудиторська документація», МСА 240 «Обов'язки аудитора щодо шахрайства під час ауди-

---

¹ Aware. Eca Methodology and Guidance. URL: <https://methodology.eca.europa.eu/aware/Pages/Home.aspx>

² The Indicative Audit Programme. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/guidance/indicative-audit-programme_en.pdf.

³ The Indicative Audit Programme. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/common/guidance/indicative-audit-programme_en.pdf.

ту фінансової звітності», МСА 315 «Виявлення та оцінка ризиків суттєвих викривлень шляхом розуміння суб'єкта господарювання та його середовища», МСА 320 «Суттєвість у плануванні та проведенні аудиту», МСА 330 «Реакція аудитора на оцінені ризики», МСА 500 «Аудиторські докази», МСА 600 «Особливі міркування – Аудит фінансової звітності групи (включаючи роботу аудиторів компонентів)», МСА 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів», МСА 620 «Використання роботи експерта-аудитора»¹. Однак, дані стандарти є також загальними, тобто ними можна користуватися, але враховуючи специфіку грантів; 4) містить загальний перелік документів, загальні показники тощо, тобто не враховує появу об'єкта права інтелектуальної власності.

Таким чином, документ «Орієнтовна програма аудиту» – це позитивний крок щодо фінансового аудиту грантів ЄС, але містить деякі недоліки та прогалини. І завдяки їм не будуть відображені дійсні результати аудиту. Наслідок – фінансові інтереси ЄС у «Горизонт Європа» не будуть під захистом.

Аналогічним документом є «Орієнтовна програма аудиту для Горизонт 2020»². Вбачається, що він став фундаментом для документу «Орієнтовна програма аудиту», що аналізувався вище. Вважаємо, що сам документ «Орієнтовна програма аудиту для Горизонт 2020» містить позитивні риси (наприклад, детальний опис різноманітних витрат: а) витрати на персонал: співробітники, відряджений персонал, фізичні особи без заробітної плати, персонал для доступу до інфраструктурної діяльності тощо; б) інші прями витрати: витрати на відрядження та відповідні добові; витрати на амортизацію обладнання, інфраструктури та інших активів; витрати на інші товари та послуги; витрати на внутрішні товари та послуги; в) конкретні категорії витрат: витрати на проведення клінічних досліджень; витрати на енергоєфективні заходи в будівлях; витрати на забезпечення трансакцій-

¹ Standards & Pronouncements. URL: <https://www.iaasb.org/standards-pronouncements>.

² Indicative Audit Programme H2020. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/gm/audit/h2020-iap_en.pdf.

нального доступу до дослідницької інфраструктури)¹ та негативні (наприклад, відсутня інформація щодо очікуваного результату та прив'язки до нього витрат).

На сайті Європейської Комісії щодо фінансування та тендерів ЄС є відповіді про аудит у «Горизонт 2020», «Горизонт Європа» стосовно документів, які необхідно зберігати та надавати у разі перевірок, оглядів, аудитів або розслідувань зазначених одноразових грантів²; оцінки відкритої науки в усіх частинах програми «Горизонт Європа»³; даних, які мають бути доступними для повторного використання та перевірки, після завершення проекту в «Горизонт Європа»⁴ тощо. Відповіді орієнтовані на публікації у рецензованих виданнях, матеріали конференцій, технічні документи, якщо дослідницька діяльність. Представляється, що вказані варіанти публікацій та результати грантів необхідно переглянути та вдосконалити. Наприклад, у «Горизонт Європа» встановити 1) конкретну розробку певного продукту, механізму тощо; 2) самостійну публікацію у журналі, що індексується у наукометричних базах Scopus або Web of Science Core Collection з вказівкою на квартал, або видання власної монографії тощо.

Розглянемо практичний аспект щодо аудиту від ЄРП у вивчаємому напрямку. Звіти ЄРП щодо захисту фінансових інтересів ЄС у «Го-

¹ Indicative Audit Programme H2020. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/gm/audit/h2020-iap_en.pdf.

² EU Funding & Tenders Portal. Which documents must be kept and presented in case of checks, reviews, audits or investigations of Horizon Europe or Horizon 2020 lump sum grants? URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/support/faq/11534?isExactMatch=true&status=0&frameworkProgramme=43108390&type=0,1&order=DESC&pageNumber=2&pageSize=50&sortBy=publicationDate>.

³ EU Funding & Tenders Portal. Is open science evaluated under the same criteria in all parts of the Horizon Europe programme? URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/support/faq/19528?isExactMatch=true&status=0&frameworkProgramme=43108390&type=0,1&order=DESC&pageNumber=1&pageSize=50&sortBy=publicationDate>.

⁴ EU Funding & Tenders Portal. Under Horizon Europe, for how long after the end of a project should the data be made available for re-use and validation purposes? URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/support/faq/19544?isExactMatch=true&status=0&frameworkProgramme=43108390&type=0,1&order=DESC&pageNumber=1&pageSize=50&sortBy=publicationDate>.

ризонт Європа» поки відсутні, а є звіти щодо «Горизонт 2020». Наприклад, промислова політика ЄС щодо розробки та виробництва акумуляторів для переходу на чисту енергію. Із відповідного звіту, на наш погляд, можна встановити наступне: 1) відсутнє посилання на нормативно-правову базу, згідно якої проводиться аудит; 2) для оцінки ефективності у просуванні європейської промислової політики щодо акумуляторів були перевірені: поточні та прогнозовані до 2030 року виробничі потужності акумуляторної промисловості в ЄС, ризики, що можуть вплинути на цю майбутню потужність; безпека постачання базової сировини та нафтопродуктів для акумуляторів згідно інформації; розподіл і координація різних потоків фінансування ЄС і національних джерел, які забезпечують фінансову підтримку для виробництва акумуляторів протягом 2014-2020 р.р.; потреба в дослідженнях, що фінансуються ЄС у цьому секторі, його технологічні пріоритети та досягнуті результати на сьогодні тощо; 3) проводився аналіз доказів з деяких джерел: огляди чинного законодавства, звіти про оцінку та аналітичні документи; інтерв'ю з представниками Європейської Комісії, її виконавчих агенцій, відповідальних за управління програмами Горизонт, національних і регіональних органів влади, пов'язаних із ланцюжком створення акумуляторів у Німеччині, Іспанії, Франції, Польщі, Португалії та Швеції у фінансовому аспекті, щодо окремих етапів ланцюжка видобутку сировини та виробництва акумуляторів; інтерв'ю з представниками промислових компаній і науково-дослідних установ, які працюють у ланцюжку створення акумуляторів; аналіз загальнодоступних даних про поточну та плановану потужність виробництва акумуляторів; аналіз бюджетної інформації щодо ЄС та національного фінансування ланцюжка створення акумуляторів; огляд результатів дослідницької діяльності стосовно акумуляторів, що фінансується ЄС; перевірка супровідної документації щодо відбору та реалізації зразка спільно фінансованих науково-дослідних та виробничих проектів уздовж ланцюжка створення акумулятора, включаючи відвідування місця для деяких із цих проектів; 4) щодо захисту фінансових інтересів ЄС у такій програмі, то вони не повністю захищені, бо численні джерела

фінансування від ЄС і національних джерел підтримують нові дослідницькі та виробничі проекти акумуляторів: з 2014 року бюджет ЄС надав 1,7 мільярда євро у вигляді грантів і кредитних гарантій, що додає державну допомогу в розмірі до 6 мільярдів євро європейській промисловості акумуляторів. Однак, Комісії бракує процесу консолідації потоків фінансування та отримання чіткого уявлення про їх масштаби, а це ускладнює забезпечення належної координації та відповідного цільового характеру підтримки, перешкоджає в масштабах ЄС моніторингу загального рівня субсидій, виділених для цього напрямку. Окремі учасники повинні орієнтуватися в різноманітних умовах фінансування залежно від того, де розташовані їхні інвестиції¹.

Аналогічні проблеми є також в інших звітах ЄРП (наприклад, спеціальний звіт 24/2023: «Розумні міста»², спеціальний звіт 25/2023: «Політика ЄС щодо аквакультури»³, спеціальний звіт 29/2023: «Підтримка ЄС сталого біопалива на транспорті»⁴).

Таким чином, звіти ЄРП у зазначеному аспекті є недосконалими, бо відсутня необхідна нормативно-правова база ЄС для таких аудитів із врахуванням їх специфіки, тобто фінансовий аспект у сукупності з об'єктом права інтелектуальної власності.

Отже, наявні документи для аудиту програм, які фінансуються ЄС, в т.ч. «Горизонт Європа», є недосконалими, бо спрямовані лише на витрати без прив'язки до результату. І сам результат, на нашу думку, потребує уточнення. А існуючі консультації на сайті Європей-

¹ Special report 15/2023: The EU's industrial policy on batteries – New strategic impetus needed. URL: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-15/SR-2023-15_EN.pdf.

² Special report 24/2023: Smart cities – Tangible solutions, but fragmentation challenges their wider adoption. URL: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-24/SR-2023-24_EN.pdf.

³ Special report 25/2023: EU aquaculture policy – Stagnating production and unclear results despite increased EU funding. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/publications/SR-2023-25>.

⁴ Special report 29/2023: The EU's support for sustainable biofuels in transport – An unclear route ahead. URL: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-29/SR-2023-29_EN.pdf.

ської Комісії щодо розглядаємої проблематики є поясненням. Самі звіти ЄРП у досліджуваному аспекті «Горизонт 2020» потребують внесення змін. Уявляється, що така ситуація потребує переосмислення та змін для захисту фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа».

Дана інституція ЄС також публікує консолідовані звіти в Офіційному журналі Європейського Союзу згідно п. 6 ст. 252 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509 Європейського Парламенту та Ради від 23 вересня 2024 року про фінансові правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу¹, а також річні звіти згідно п. 1 ст. 319 ДФЄС² на своїй інтернет-сторінці³. Вважаємо, що такі звіти є необхідними, але вони не містять виключно матеріал про дану тематику дослідження. І останні підлягають перевірці Радою та Європейським Парламентом (п. 1 ст. 319 ДФЄС)⁴. Отже, діяльність ЄРП з іншими її складовими знаходиться під щорічним контролем у вигляді перевірки. Як зазначалося вище, це потребує переосмислення та змін.

Такий орган, хоча і має особливий правовий статус, але взаємодіє з ЄОБШ та ЄП у досліджуваному напрямку згідно Рішення № 14-2024 щодо співпраці Європейського суду аудиторів («ЕСА») з Європейським офісом по боротьбі з шахрайством («OLAF») та з Європейською прокуратурою («ЕПРО») щодо випадків підозрюваної незаконної діяльності, виявленої ЕСА під час її аудиторської роботи або надані

¹ Regulation (EU, Euratom) 2024/2509 of the European Parliament and of the Council of 23 September 2024 on the financial rules applicable to the general budget of the Union (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R2509>.

² Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

³ European Court of Auditors. The external auditor's reports. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/external-auditor>.

⁴ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

їй як небажані денонсації від третіх сторін¹. Однак, такий документ містить загальні положення щодо співпраці між вказаними органами без посилання на захист фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа». Вбачається, що прийняти для кожного напрямку, що підлягає перевірці в площині захисту фінансових інтересів ЄС, не є можливим, бо з'являються нові. Проте, РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа», є особливим напрямком, для якого необхідно внести зміни у вказане Рішення.

Таким чином, хоча ЄРП є інституцією ЄС, що також задіяна у захисті фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа», але вона знаходиться на етапі становлення в цьому напрямку.

Європейська прокуратура. Її правовий статус врегульовано Регламентом Ради (ЄС) 2017/1939² та Імплементативним рішенням Комісії (ЄС) 2021/856 від 25 травня 2021 року, що визначає дату, коли Європейська прокуратура бере на себе виконання своїх завдань щодо розслідування та обвинувачення (надалі - Імплементативне рішення Комісії (ЄС) 2021/856)³. І запропонованою датою, коли ЄП приступить до виконання завдань із розслідування та обвинувачення, було 01 червня 2021 року (п. 2 Імплементативного рішення Комісії (ЄС) 2021/856)⁴. Отже даний орган існує трохи більше 3 років. Він є новий

¹ Decision № 14-2024 on cooperation of the European Court of Auditors («ECA») with the European Anti-Fraud Office («OLAF») and with the European Public Prosecutor's Office («EPPO») concerning cases of suspected illegal activities identified by the ECA during its audit work or provided to it as unsolicited denunciations from third parties. URL: https://www.eca.europa.eu/ContentPagesDocuments/Public_scrutiny_of_EU_finances/DEC14_2024_EN.pdf.

² Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

³ Commission Implementing Decision (EU) 2021/856 of 25 May 2021 determining the date on which the European Public Prosecutor's Office assumes its investigative and prosecutorial tasks. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021D0856>.

⁴ Commission Implementing Decision (EU) 2021/856 of 25 May 2021 determining the date on which the European Public Prosecutor's Office assumes its investigative and prosecutorial tasks. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021D0856>.

у порівнянні з двома попередніми, тобто ЄОБШ та ЄРП. Однак, його роль у захисті фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа», на думку автора, є дискусійним питанням для сьогодення. Останнє обумовлено деякою інформацією згідно законодавства ЄС та статистичними даними. Розглянемо деякі такі аспекти. Так, «ЄП є незалежною» (п. 1 ст. 6 Регламент Ради (ЄС) 2017/1939, п. 5 Імплементативного рішення Комісії (ЄС) 2021/856)^{1,2}. Кожен із цих документів містить власне пояснення щодо такої характеристики, але, на наш погляд, вони повинні бути однаковими, ідентичними, подібними. У п. 1 ст. 6 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939 зазначено наступне: «Головний прокурор ЄС, заступники Головного прокурора ЄС, прокурори ЄС, делеговані прокурори ЄС, адміністративний директор, а також персонал ЄП діють в інтересах ЄС в цілому відповідно до положень права, та під час виконання своїх обов'язків згідно з цим Регламентом вони не повинні очікувати надання інструкцій або отримувати вказівки від будь-якої особи поза межами ЄП, будь-якої держави-члена ЄС або будь-якої установи, органу, офісу або агентства ЄС. Держави-члени ЄС, а також установи, органи, офіси та агентства ЄС повинні поважати незалежність ЄП, та повинні утримуватися від намагань вплинути на неї у процесі здійснення нею своїх завдань»³. Представляється, що зазначена незалежність через відсутність вказівок не охоплює повністю ЄП, а лише фрагментарно. Такий висновок сформований згідно наступних норм права: 1) ЄП підзвітна Європейському Парламенту, Раді та Європейській Комісії щодо своєї загальної діяльності і надає щорічні звіти (п. 2 ст. 6, п. 1 ст. 7 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939)⁴;

¹ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

² Commission Implementing Decision (EU) 2021/856 of 25 May 2021 determining the date on which the European Public Prosecutor's Office assumes its investigative and prosecutorial tasks. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021D0856>.

³ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

⁴ Там само.

2) без обмеження для інших ресурсів дохід бюджету ЄП включає внесок ЄС, який визначено у загальному бюджеті ЄС, а також збори за публікації, будь-які послуги, що надає ЄП (п. 3 ст. 91 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939)¹.

Таким чином, вказана вище інформація показує часткову залежність ЄП від ЄС. Отже, тут можливо два варіанта. Перший варіант – це внести відповідні зміни: визначити чи охарактеризувати таку незалежність (наприклад, часткова, умовна). Інший варіант - залишити норму права без змін: «ЄП є незалежною» (п. 1 ст. 6 Регламент Ради (ЄС) 2017/1939)². Для цього необхідно додати зміни до вказаного документа: а) ЄП підзвітна Європейському Парламенту, Раді та Європейській Комісії щодо своєї загальної діяльності і надає щорічні звіти, що підлягають обговоренню останніми з метою надання рекомендацій для вдосконалення діяльності розглядаємого органу; б) без обмеження для інших ресурсів дохід бюджету ЄП включає внесок ЄС, який визначено у загальному бюджеті ЄС, що розраховується у вигляді конкретного відсотка від суми фактично повернутих грошових коштів до бюджету ЄС за попередній рік або застосованих превентивних заходів, які не допустили порушити фінансові інтереси ЄС у конкретних сумах за попередній рік, а також збори за публікації, будь-які послуги, що надає ЄП.

У п. 5 Імплементативного рішення Комісії (ЄС) 2021/856 зазначено наступне: «ЄП отримала автономний бюджет відповідно до багаторічної фінансової програми на 2021–2027 роки³, що гарантує її повну автономію та незалежність»⁴. Однак, із аналізу Регламенти Ради

¹ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

² Там само.

³ Council Regulation (EU, Euratom) 2020/2093 of 17 December 2020 laying down the multiannual financial framework for the years 2021 to 2027. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02020R2093-20240101>

⁴ Commission Implementing Decision (EU) 2021/856 of 25 May 2021 determining the date on which the European Public Prosecutor's Office assumes its investigative and prosecutorial tasks. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021D0856>.

(ЄС, Євратом) 2020/2093 від 17 грудня 2020 року, що встановлює багаторічну фінансову структуру на 2021–2027 роки, можна констатувати про відсутність усіякої автономії бюджету для ЄП, який взагалі не зазначається¹. Представляється, що це буде передбачено у такому документі, але пізніше з внесенням відповідних змін.

Виходячи з наведеної інформації вище, можна зробити висновок про становлення незалежності ЄП, бо жоден із проаналізованих документів не містить чітких доказів про це.

Наступний аспект – це вимоги до кандидата на посаду Головного прокурора ЄС та процедура його обрання. Усе це передбачено у пунктах 2 та 3 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939². Так, «Головного прокурора ЄС обирають з числа кандидатів: 1) які є чинними членами публічної прокуратури або судової влади держав-членів ЄС або чинними прокурорами ЄС; 2) щодо незалежності яких відсутні сумніви; 3) які володіють кваліфікаціями, необхідними для призначення до найвищих органів прокуратури і судових органів у своїх відповідних державах-членах ЄС, та мають дотичний практичний досвід роботи у національних правових системах, з фінансовими розслідуваннями та у міжнародній судовій співпраці щодо кримінальних справ, або які працювали на посаді прокурорів ЄС; 4) які мають достатній управлінський досвід та кваліфікації для цієї посади» (п. 2 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939)³.

Із аналізу вище наведеного вбачається, що деякі вимоги є загальними (наприклад, «щодо незалежності яких відсутні сумніви», «які мають достатній управлінський досвід та кваліфікації для цієї посади»). На думку автора, для уникнення всіляких непорозумінь щодо їх тлумачення необхідно визначити останні більш чіткіше та конкретніше (наприклад, «щодо незалежності яких відсутні сумніви» пере-

¹ Council Regulation (EU, Euratom) 2020/2093 of 17 December 2020 laying down the multiannual financial framework for the years 2021 to 2027. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02020R2093-20240101>

² Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

³ Там само.

формулювати наступним чином: незалежність яких підтверджена відповідними документами на погляд кандидата і не викликає сумніву, а «які мають достатній управлінський досвід та кваліфікації для цієї посади» більш логічне прописати так: які мають управлінський досвід більше 15 років та кваліфікації для цієї посади) або зробити посилання на відповідне законодавство ЄС, де будуть міститися пояснення, визначення до них.

Згідно п. 3 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939 «відбір кандидатів ґрунтується на відкритому конкурсі, оголошення про який оприлюднюється в Офіційному віснику Європейського Союзу, після чого конкурсна комісія складає короткий список кваліфікованих кандидатів, який подається Європейському Парламенту і Раді. Ця конкурсна комісія складається з дванадцяти осіб, які обираються серед колишніх членів Суду ЄС і Рахункової Палати, колишніх національних представників Євроюсту, членів національних верховних судів, прокурорів високого рівня та юристів з визнаною компетенцією...»¹. Вважаємо, що тут також є моменти, де потрібно внести зміни: 1) «... ця конкурсна комісія складається з дванадцяти осіб...». На думку автора, кількість членів такої комісії повинна бути непарною для уникнення ситуації рівної кількості голосів; 2) «... обираються серед колишніх членів Суду ЄС і Рахункової Палати, колишніх національних представників Євроюсту, членів національних верховних судів, прокурорів високого рівня та юристів з визнаною компетенцією...». Вбачається, що серед складу конкурсної комісії зайвим є юристи з визнаною компетенцією. Обумовлено це тим, що людина, не обіймавши ніколи жодну із перелічених посад, не уявляє всю відповідальність, яка покладена на неї щодо обрання кандидата; 3) Європейський Парламент і Рада обирають із наданого короткого списку кваліфікованих кандидатів, що представлені анонімно, орієнтуючись лише на відповідність кандидата вимогам вказаних у п. 2 ст. 14 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939. Таку норму права необхідно

¹ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

закріпити у зазначеному регламенті для існування прозорості при відборі кандидата на посаду Головного прокурора ЄС.

У секції 1 «Повноваження Європейської прокуратури» глави IV «Повноваження Європейської прокуратури та здійснення повноважень Європейською прокуратурою» Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939 є дві статті (ст.ст. 22, 23)¹, що визначають матеріальну компетенцію та територіальну розглядаємого органу. Із їх аналізу та посилань в них на інші документи у законодавстві ЄС (наприклад, Директива (ЄС) 2017/1371², Рамкове рішення Ради 2008/841/JHA від 24 жовтня 2008 року про боротьбу з організованою злочинністю³) дозволяє зробити висновок про наявність в них загальних повноважень стосовно кримінальних злочинів, які впливають на фінансові інтереси ЄС, та визначення поняття «шахрайство, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС» взагалі без прив'язки до конкретного напрямку, а також інші кримінальні правопорушення, що завдають шкоди фінансовим інтересам ЄС. Останні регулюються Директивою (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС, де у п. 3 ст. 1 чітко прописано поняття «відмивання грошей» та перелік осіб, на яких поширюються така директива, у ст. 2⁴. Однак, зазна-

¹ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

² Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1371>

³ Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0841>.

⁴ Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European

чення щодо РПЄСДІ, «Горизонт Європа» або дослідницька та інноваційна діяльність тут відсутні.

Зазначені вище загальні повноваження ЄП та визначення поняття «шахрайство, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС», на думку автора, потребують пояснення. Вважаємо їх представлення у законодавстві ЄС є логічною та правильною практикою, але вони є характерними для звичайних або класичних шахрайств, що завдають шкоди фінансовим інтересам ЄС: а) «стосовно видатків, не пов'язаних з проведенням закупівель - будь-яка дія чи бездіяльність щодо: 1) використання або надання неправдивих, невірних або неповних тверджень чи документів, наслідком чого є незаконне привласнення або неправомірне утримання коштів або активів з бюджету ЄС або з бюджетів, управління якими здійснюється ЄС або від його імені; 2) нерозголошення інформації в порушення конкретного зобов'язання, що призводить до таких самих наслідків; або 3) неправомірне використання таких коштів або активів, тобто витрачання на інші цілі, ніж це було обумовлено цільовим призначенням; б) стосовно видатків, пов'язаних з проведенням закупівель, щонайменше коли це вчиняється задля одержання неправомірної вигоди для порушника або іншої особи шляхом завдання збитків для фінансових інтересів ЄС - будь-яка дія чи бездіяльність щодо: 1) використання або надання неправдивих, невірних або неповних тверджень чи документів, наслідком чого є незаконне привласнення або неправомірне утримання коштів або активів з бюджету ЄС або з бюджетів, управління якими здійснюється ЄС або від його імені; 2) не розкриття інформації в порушення конкретного зобов'язання, що призводить до таких самих наслідків; або 3) неправомірне використання таких коштів або активів, тобто витрачання на інші цілі, ніж це було обумовлено цільовим призначенням, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС; в) стосовно доходів, крім тих, що формуються за рахунок

Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>.

власних ресурсів ПДВ, зазначених у пункті (г) - будь-яка дія чи бездіяльність щодо: 1) використання або надання неправдивих, невірних або неповних тверджень чи документів, наслідком чого є незаконне зменшення ресурсів бюджету ЄС або бюджетів, управління якими здійснюється ЄС або від його імені; 2) не розкриття інформації в порушення конкретного зобов'язання, що призводить до таких самих наслідків; або 3) неправомірне використання законно отриманої вигоди, що призводить до таких самих наслідків; г) стосовно доходів, що формуються за рахунок власних ресурсів ПДВ – будь-яка дія чи бездіяльність, учинені за допомогою транскордонних шахрайських схем щодо: 1) використання або надання неправдивих, невірних або неповних звітів чи документів щодо ПДВ, наслідком чого є зменшення ресурсів бюджету ЄС; 2) не розкриття інформації про ПДВ у порушення конкретного зобов'язання, що призводить до таких самих наслідків; або 3) надання вірних звітів щодо ПДВ з метою шахрайського приховування несплати або неправомірного створення прав на відшкодування ПДВ (п. 2 ст. 3 Директива (ЄС) 2017/1371)¹.

Однак, визначення поняття «дослідницька та інноваційна діяльність», специфіка РПЄСДІ, в т.ч. «Горизонт Європа», є окремим напрямком, що також закріплений за ЄП, і тому необхідно внести відповідні зміни до законодавства ЄС, тобто додати їх або до шахрайства, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС, або до інших кримінальних правопорушень, що завдають шкоди фінансовим інтересам ЄС. Така думка пов'язана з аналізом розпочатих ЄП справ щодо «Горизонт 2020», яка діяла з 2014 р. до 2020 р. включно і припинила свою дію 4 роки тому^{2,3}. Так, на початку лютого 2023 року ЄП розкриває шах-

¹ Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1371>

² Regulation (EU) № 1290/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 laying down the rules for participation and dissemination in «Horizon 2020 - the Framework Programme for Research and Innovation (2014-2020)» and repealing Regulation (EC) № 1906/2006. (Date of end of validity 31.12.2020). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1290>.

³ Regulation (EU) № 1291/2013 of the European Parliament and of the Council of 11

райство на суму 1,6 мільйона євро з використанням футуристичних машин для очищення води. Проект отримав внески ЄС з «Горизонт 2020» та регіональної операційної програми та Європейського фонду регіонального розвитку (ROP EDRF 2014/2020). Було доведено, що водоочисні споруди не завершені, а термодинамічні машини ніколи не працювали¹. На думку автора, ця справа фактично пов'язана з порушенням фінансових інтересів ЄС у «Горизонт 2020». Вважаємо, що недоліком є час, тобто лише через 3 роки після закінчення даної програми було виявлено таке. Отже, практичний аспект підтверджує, що відсутність у ЄП спеціальних нормативно-правових актів ЄС із захисту фінансових інтересів ЄС у РПЄСДІ надає пізні результати.

На початку січня 2024 року ЄП заморожує до 730000 євро у розслідуванні шахрайства з дослідницькими проектами, що вели технологічні компанії. Останні отримали кошти ЄС для наукових досліджень та інноваційних проектів у рамках «Горизонт 2020». Шахрайство було у підробки даних таблицю обліку робочого часу для отримання неправомірної компенсації витрат на персонал². Вбачається, що таке шахрайство необхідно ще довести, бо дослідницька та інноваційна діяльність у РПЄСДІ передбачає отримання нової або вдосконаленої технології, продукту, процесу, послуги чи рішення, тобто спостерігається творчий процес та появи об'єкта права інтелектуальної власності. На думку автора, тут складно провести облік робочого часу.

Аналіз Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939 дозволяє констатувати про прив'язку шкоди фінансовим інтересам ЄС до певної грошової

December 2013 establishing Horizon 2020 - the Framework Programme for Research and Innovation (2014-2020) and repealing Decision № 1982/2006/EC (Date of end of validity 31.12.2020). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1291>.

¹ EPPO unravels €1.6 million fraud involving futuristic water purification machines (10 February 2023). URL: <https://www.eppo.europa.eu/en/media/news/eppo-unravels-eu16-million-fraud-involving-futuristic-water-purification-machines>.

² Italy: EPPO freezes up to €730 000 in investigation into fraud involving research projects (16 January 2024). URL: <https://www.eppo.europa.eu/en/media/news/italy-eppo-freezes-to-eu730-000-investigation-fraud-involving-research-projects>.

суми в євро, коли ЄП буде наділений правом на здійснення своїх повноважень. Наприклад, «стосовно злочинів, зазначених у пункті (d) ст. 3(2) Директиви (ЄС) 2017/1371, імplementованої у національне право, ЄП має повноваження лише тоді, коли навмисні дії або бездіяльність, визначені у зазначеному положенні, стосуються території двох або більше держав-членів ЄС та стосуються загальної шкоди, сума якої становить принаймні 10000000 євро. Якщо кримінальний злочин, який підпадає під сферу дії ст. 22 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939, завдав або ймовірно завдасть шкоди фінансовим інтересам ЄС на суму менше 10000 євро, ЄП може застосувати право на здійснення своїх повноважень лише у разі, якщо: а) справа має наслідки на рівні ЄС, що вимагає розслідування ЄП; або б) у вчиненні злочину можуть підозрюватися посадові особи чи інші службові особи ЄС або члени установ ЄС (п. 1 ст. 22, п. 2 ст. 25 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939)¹. На думку автора, закріплена на законодавчому рівні ЄС вказана вище залежність є позитивною практикою. Однак, метою «Горизонт Європа» є забезпечення наукового, технологічного, економічного та соціального впливу від інвестицій ЄС в дослідження та інновації з метою зміцнення наукової та технологічної основи ЄС, сприяння конкурентоспроможності ЄС в усіх державах-членах ЄС, у тому числі своєї промисловості, для виконання стратегічних пріоритетів ЄС та сприяння реалізації цілей і політики ЄС, для вирішення глобальних викликів, включаючи Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, і для зміцнення Європейського дослідницького простору. І відповідними конкретними цілями є: а) розвивати, просувати та просувати наукову досконалість, підтримувати створення та поширення високоякісних нових фундаментальних і прикладних знань, навичок, технологій та рішень, підтримувати навчання та мобільність дослідників, залучати таланти на всіх рівнях та сприяти повному залученню талантів ЄС до заходів, які підтримуються в рамках «Горизонт Європа»; б) генерувати знання, посилюва-

¹ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>.

ти вплив досліджень та інновацій у розробку, підтримку та впровадження політики ЄС, підтримувати доступ до інноваційних рішень та їх впровадження в європейську промисловість, суспільство для вирішення глобальних викликів; в) заохочувати всі форми інновацій, сприяти технологічному розвитку, демонстрації та передачі знань і технологій, посилювати розгортання та використання інноваційних рішень; г) оптимізувати виконання «Горизонт Європа» з метою зміцнення, збільшення впливу та привабливості Європейського дослідницького простору, сприяти участі в «Горизонт Європа» всіх держав-членів ЄС, включаючи країни з низьким рівнем науково-дослідницької діяльності, що базується на досконалості, та сприяти зв'язкам співпраці в європейській науково-дослідній діяльності (ст. 3 «Горизонт Європа»)¹.

Представляється, що враховуючи зазначені мету програми та конкретні цілі, існуюча прив'язка до грошової суми в євро, що розглянута вище, на думку автора, не буде реалізована ЄП у досліджуемому напрямку. Обумовлено такий погляд тим, що тут присутні науково-дослідницька діяльність, інновації тощо. Наслідком цього є поява об'єкта права інтелектуальної власності. Його оцінка може проводитися різними методами. Отже, і результат буде неоднаковий. Вбачається, що саме для захисту ЄП фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа» необхідно прибрати таку грошову прив'язку та наділити даний орган повноваженнями щодо розгляду всіляких справ у досліджуемому напрямку.

Визначити реальний стан справ ЄП може ЄРП, але такого спеціалізованого аудиту ще не було. Є лише згадування про ЄП у тематичних аудитах (наприклад, Звіт ЄРП щодо сталого розвитку за 2022 рік²,

¹ Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) № 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0695&qid=1727173426437>.

² ECA sustainability report 2022 (30 May 2023). URL: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/ECA_Sustainability_Report_2022/ECA_Sustainability_Report_2022_EN.pdf.

Спеціальний звіт 06/2023: «Конфлікт інтересів у згуртованості ЄС та видатках на сільське господарство»¹, Річний звіт про спільні підприємства ЄС за 2021 фінансовий рік², Річний звіт агентств ЄС за 2022 фінансовий рік³). Однак, наведена в них інформація є фрагментарною та стосується конкретного напрямку. На думку автора, це замало для оцінки.

Отже, існуюча ЄП знаходиться на етапі розвитку. Її законодавча база не містить спеціальних документів, присвячених захисту фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа», РПЄСДІ або дослідницькій та інноваційній діяльності, хоча статистична інформація щодо діяльності такого органу є ваговою, в тому числі щодо розглядаемого напрямку^{4,5,6,7,8}. На нашу думку, необхідно прийняти нормативно-правові акти ЄС, які стосуються захисту фінансових інтересів ЄС у «Горизонт Європа» чи РПЄСДІ, для більш ефективної та результативної діяльності ЄП в цьому напрямку.

Проведене дослідження показало, що передбачений у п. 61 «Горизонт Європа» перелік органів не має відповідних нормативно-право-

¹ Special report 06/2023: Conflict of interest in EU cohesion and agricultural spending (13 March 2023). URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR-2023-06/SR-2023-06_EN.pdf.

² Annual report on EU Joint Undertakings for the financial year 2021 (15 November 2022). URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/JUS_2021/JUS_2021_EN.pdf.

³ Annual report on EU agencies for the financial year 2022 (26 October 2023). URL: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SAR-AGENCIES-2022/SAR-AGENCIES-2022_EN.pdf.

⁴ The EPPU investigates €5.4 billion worth of loss to the EU budget in its first 7 months of activity (24 March 2022). URL: <https://www.eppo.europa.eu/en/media/news/eppo-investigates-eu54-billion-worth-loss-to-eu-budget-its-first-7-months-activity>.

⁵ EPPU 2021 Annual Report. URL: https://www.eppo.europa.eu/sites/default/files/2022-03/EPPU_Annual_Report_2021.pdf

⁶ Annual Report 2022: EPPU puts spotlight on revenue fraud. (01 March 2023). URL: <https://www.eppo.europa.eu/en/media/news/annual-report-2022-eppo-puts-spotlight-revenue-fraud>.

⁷ EPPU Annual Report 2022. URL: https://www.eppo.europa.eu/sites/default/files/2023-02/EPPU_2022_Annual_Report_EN_WEB.pdf

⁸ EPPU: Annual Report 2023. URL: https://www.eppo.europa.eu/sites/default/files/2024-03/EPPU_Annual_Report_2023.pdf.

вих актів, які присвячені саме розглядаємому напрямку. Це впливає на результати та показники. І опубліковані ними дані, на нашу думку, не є повними, а відображають поодинокі випадки. Із аналізу законодавства ЄС, що визначає правовий статус розглянутих органів, були виявлені позитивні та негативні аспекти. Останні потребують змін, бо це також впливає на діяльність ЄОБШ, ЄП та ЄРП. Автором були запропоновані варіанти щодо вдосконалення законодавства ЄС у цьому напрямку.

Наукове видання

**ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ
НОВОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ**

Колективна монографія

за редакцією А. М. Любич, Г. Л. Губіної

Комп'ютерне макетування *А. Г. Якиної*

Формат 60×84¹ /₁₆, Гарнітура Minion.

Обл.-вид. арк. 14,4.

Підписано до друку 18.12.2024.

Адреса редакційної колегії:

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України 61002,

Харків, вул. Чернишевська, 80

Тел.: (057) 700-06-64

E-mail: ndipzir@gmail.com

Сайт: ndipzir.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014 р.